

המוסד לביטוח לאומי

מרכז המחקר והתכנון

**הערכת התכנית
"בטיחות סביבתית – הגורם האנושי"**

מכון הנרייטה סאלד
המכון הארצי למחקר במדעי החתנהגות

המוסד ל
המחקר
ע"ש ד"ר ג. גוטמן ירושלים

הערכת התכנית
"בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"

ד"ר קרול רזאל
עינת בנבנשת-שרון

ירושלים, פברואר 1994 - תשנ"ד

תוכן העניינים

5.....	הקדמה: שלמה כהן.....
7.....	תמצית.....
15.....	חלק א: הרקע.....
15.....	פרק א: התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" והפעלתה בבתי-הספר.....
19.....	פרק ב: שיטת המחקר.....
28.....	חלק ב: ממצאי המחקר.....
28.....	מבוא.....
29.....	פרק ג: האופן והמידה של השימוש בתכנית, לפי המנהלים והמורים.....
	פרק ד: עמדות המנהלים והמורים כלפי הוראת נושא תבטיחות הסביבתית
54.....	וכלפי התכנית.....
	פרק ה: תרומת התכנית לידע ולמודעות של התלמידים בנושא תבטיחות
72.....	הסביבתית.....
83.....	פרק ו: השימוש בתכנית בכיתה, לפי התלמידים, ועמדותיהם כלפיח.....
	פרק ז: השפעת התכנית על הילדים שהשתתפו בה ועל בני הבית האחרים,
85.....	לפי החורים, ועמדות החורים כלפיח.....
89.....	פרק ח: הקשר בין לימוד התכנית בבית-הספר לבין מספר התאונות בו.....
90.....	חלק ג: סיכום והמלצות.....
95.....	נספחים.....

תמצית אנגלית

הקדמה

תאונות הינן חלק יום יומי של חוויית החיים בכל המקומות, בכל הגילים. היום אנו מודעים יותר מתמיד למחיר האנושי הגבוה שמשלמת האוכלוסייה בשל תאונות אלה, אבל אנו מתקשים לצמצם את שיעורן.

לכן קיבלנו בברכה את הצעת מכון חמ"ו (המכון לחינוך מפעיל ומונע), שפיתח תכנית מניעתית חינוכית לילדי בית-הספר, להפעיל את התכנית בבתי-ספר, במטרה להגביר את מודעות הילדים לסיכונים יומיומיים ולפתח אצלם הרגלי התנהגות בטיחותיים יותר.

ברצוני לציין את שיתוף הפעולה היפה מצד משרד החינוך והתרבות, אשר נתן ברכתו והסכמתו לביצוע התכנית במדגם של בתי-ספר, ואף אפשר לבצע במהלך הניסוי את התיקונים וההתאמות המתחייבים מהמצאים הראשוניים.

ביוני 1992 אישר המוסד לביטוח לאומי את הצעת התכנית כמפעל מיוחד במסגרת אגף אמהות וילדים וגמלאות מחליפות שכר בניהולה של הגב' רינה ברקאי.

לאחר תקופת התארגנות בשטח החל הפרויקט לפעול באביב 1993 בשיתוף המחלקה למפעלים מיוחדים במוסד לביטוח לאומי, אשר גם היתה האחראית על הליווי והפיקוח בכל שלבי הפרויקט הן בתחום ההפעלה והן בתחום ההערכה המחקרית.

אני מודה לצוות ההיגוי שליווה את הפרויקט ואפשר לו להשתלב במהלך שנת הלימודים, חרף העומס הרב בתכנית חלימודים בבית-הספר:

מר אברהם חמו וגב' מירה חמו - מכון חמ"ו	
הגב' סימה שפר	- האגף לחינוך יסודי, משרד החינוך והתרבות
מר נוח רבינוביץ	- מח' הבטיחות, משרד החינוך והתרבות
הגב' מאירה קפלן	- השירות הפסיכולוגי, משרד החינוך והתרבות
מר אנדרי מטיאס	- המוסד לבטיחות ולגיהות
ד"ר קרול רזאל	- מכון הנרייטה סאלד
הגב' טניה ליף	- המח' למפעלים מיוחדים - המוסד לביטוח לאומי

כמו כן נתונה תודתי לד"ר קרול רזאל ולגבי עינת בנבנשתי-שרון ממכון סאלד אשר ערכו את מחקר החערכה של הפרויקט על-פי הזמנת המוסד לביטוח לאומי. דוח זה מסכם ומנתח את התקופה הניסיונית של הפרויקט, ומצביע על כיוונים אפשריים לפיתוח התכנית.

אנו מצפים לראות באילו כיוונים יפתח משרד החינוך וחתרבות את התכנית למען צמצום התאונות בקרב ילדינו - חן בתוך כותלי בית-הספר והן מחוצה להם.

שלמה כהן
סמנכ"ל לתכנון

תמצית

"בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" היא תכנית שפותחה להגביר את המודעות ואת המוטיווציה של ילדים ובני-נוער למניעת תאונות, לחקנות להם כלים להתמודד עם פצעים ופגיעות, וכן לעודד אותם לקדם הרגלי שמירה על בטיחות סביבתית. התכנית פותחה על ידי מכון חמ"ו, המכון לחינוך מפעיל ומונע.

התכנית מיועדת לתלמידי כיתות א'-ט', ובמסגרתה אמורים לקבל התלמידים כ-10 שיעורים בנושא ממחנכיהם. כחלק מהתכנית, משתתפים המורים עצמם בבתי-ספרם בארבע סדנאות הדרכה מטעם מכון חמ"ו שנועדו להכיןם להעביר את השיעורים. התכנית כוללת גם פנייה להורי התלמידים להשתתף בהרצאה בנושא ובפעילות כיתתית משותפת להורים ולתלמידים, זאת כדי שמסרי התכנית יגיעו לבתי-הילדים הלומדים במסגרתה.

בשנת-הלימודים תשנ"ג הופעלה התכנית, באופן ניסיוני, ב-26 בתי-ספר יהודיים, ערביים, ודרוזיים. התכנית הופעלה בבתי-הספר על-ידי מכון חמ"ו בשיתוף משרד החינוך והתרבות ובמימון ובלייווי הקרן למפעלים מיוחדים במוסד לביטוח לאומי.

המחלקה למפעלים מיוחדים של המוסד לביטוח לאומי פנתה למכון סאלד בבקשה לערוך ליווי מחקרי לניסוי. מטרות המחקר היו:

1. לעקוב אחר הפעלת התכנית מבחינת מידת השימוש בה ומבחינת סוג הפעילויות הבית-ספריות שהתקיימו במסגרתה.
2. לעמוד על עמדות מנהלים, מחנכים, הורים ותלמידים כלפי התכנית.
3. להעריך את השפעת התכנית על ידע ועמדות של תלמידים ועל עמדות של מנהלים ומחנכים בנושאים שכוונו בתכנית.
4. לבדוק אם התכנית תורמת לירידה במספר התאונות בבתי-הספר המפעילים אותה.
5. להצביע על נקודות חוזק וחולשה בתכנית ולהעלות הצעות לשיפור.

המחקר נערך ב-25 בתי-ספר שהשתתפו בניסוי (להלן קבוצת הניסוי) וב-10 בתי-ספר שלא השתתפו בניסוי (להלן קבוצת הביקורת).

במסגרת המחקר הועברו מספר שאלונים:

שאלון למנהל. שאלון זה נמסר לכל המנהלים בקבוצת הניסוי ולכל המנהלים בקבוצת הביקורת. באמצעות השאלון ניסינו ללמוד על עמדות כלליות של המנהלים באשר ללימוד הנושא בטיחות סביבתית בבית-הספר, על עמדות המנהלים בקבוצת הניסוי בעניין התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי", ועל האופן והמידה שבהם השתמשו בתכנית.

שאלון למורה. שאלון זה נמסר לכל המחנכים שחיו אמורים לחפעיל את התכנית בכיתותיהם בבתי-הספר שהשתתפו בניסוי ולכל המחנכים של כיתות א'-ט' בבתי-הספר בקבוצת הביקורת. באמצעות השאלון ניסינו לעמוד על עמדות המורים באשר להוראת נושא הבטיחות הסביבתית בכיתותיהם, ובקבוצת הניסוי - על שימוש המורים בתכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" ועמדותיהם כלפיה.

שאלון לתלמיד. שאלונים אלה הועברו בין תלמידי כיתה אחת בשכבות ג' ה' ז' ו-ח' בכ-10 בתי-ספר בקבוצת הניסוי ובכ-10 בתי-ספר בקבוצת הביקורת. השאלון לתלמיד כלל 'מבחן' קצר על נושאי התכנית, שאלות לגבי הלימוד בכיתה של נושאים הקשורים לבטיחות סביבתית ושאלות לגבי המודעות הבטיחותית של התלמידים. אצל תלמידי קבוצת הניסוי כלל השאלון גם שאלות לגבי השימוש בתכנית בכיתה ושאלות לגבי עמדותיהם כלפיה.

שאלון להורה. מרכיב אחד של התכנית היה עריכת ערב הורים-תלמידים כיתתי, מונחה על-ידי מחנך הכיתה, ובו השתתפו הורים וילדים בפעילות משותפת סביב הנושא בטיחות סביבתית. הורים מכיתה אחת של השכבות ג' ה' ז' ו-ח' בארבעה בתי-ספר שונים התבקשו למלא שאלון אחרי ערב הפעילות בדבר עמדותיהם לגבי הוראת הנושא בטיחות סביבתית בבית-הספר, השפעת התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" על ילדם ועל ילדים אחרים מבני הבית, וכן עמדותיהם כלפי התכנית וכלפי ערב ההורים-ילדים.

כל השאלונים היו מיועדים למילוי עצמי. השאלונים לתלמידים הועברו באופן קבוצתי בכיתות על ידי בוחני מכון סאלד. השאלונים להורים הועברו להורים באופן קבוצתי בבית-הספר בתום פעילותם במסגרת התכנית. השאלונים למנהלים ולמורים נמסרו להם באופן אישי על-ידי בוחן מכון סאלד שחמתין למילויים בבית-הספר באותו יום, או שחזר לאספם ביום אחר.

כמו כן נבדק, הן בקבוצת הניסוי והן בקבוצת הביקורת, מספר התאונות שאירעו בבית-הספר עד מועד המחקר, ואם חלה ירידה במספר זה בשנת-הלימודים תשנ"ג לעומת שנים קודמות בבתי-הספר בקבוצת הניסוי בהשוואה לבתי-הספר בקבוצת הביקורת.

עבודת השדה של המחקר נערכה בין הימים 1.5.93-20.6.93.

להלן הממצאים העיקריים של המחקר:

מידת השימוש בתכנית בבתי-הספר בקבוצת הניסוי

משאלוני המנהל נראה כי התכנית הופעלה במידה זו או אחרת בכל בתי-הספר בקבוצת הניסוי. כמו כן, נראה כי כ-90% מהמורים שהיו אמורים להפעיל את התכנית אכן עשו כך. לפי המנחלים כ-250 מורים התבקשו להעביר את התכנית בכיתותיהם. בהסתמך על הממצא שכ-90% מהמורים עשו כך, אזי התכנית הופעלה בכ-225 כיתות. בהנחה שבכל כיתה לומדים בין 30 ל-40 תלמידים, ניתן לשער שבין 6,750 ל-9,000 תלמידים נחשפו לתכנית. עד למועד מילוי השאלונים העבירו המורים, לדיווחם, בממוצע 5.7 שיעורים בנושא והתכוונו להעביר בממוצע כ-4 שיעורים נוספים. בתי-הספר בקבוצת הניסוי אמורים היו להפעיל את התכנית מיד לאחר חופשת החנוכה שנת-הלימודים תשנ"ג, אך בגלל עיכובים אדמיניסטרטיביים יכלו רוב בתי-הספר להתחיל בהפעלתה רק לאחר חופשת הפסח. בנוסף, בשליש האחרון של שנת-הלימודים תשנ"ג פרצה שביתת מורים, כך שבפועל נשארו לבתי-הספר בניסוי רק כ-9 שבועות להפעלת התכנית. לדעתנו, הממצא, שכל בתי-הספר הפעילו את התכנית במידה זו או אחרת, ושיש בתי-ספר שהתכוונו להעביר כ-10 שיעורים בתכנית, הוא הישג יפה של התכנית.

התכנית היתה מיועדת לכיתות א'-ט'. אמנם מורים בכיתות ב'-ד' העבירו יותר שיעורים בנושא ממורי כיתה א' וממורי הכיתות מעל כיתה ד', אך השימוש בתכנית ניכר בכל השכבות. לפי דיווחי המורים הנאת התלמידים מהתכנית ועניינם בה הולכים ויורדים אחרי כיתה ו', ומדיווחי התלמידים - אולי עוד קודם לכן. לפיכך מומלץ להפעיל את התכנית רק בכיתות הנמוכות יותר, או לחילופין להעשירה עבור הכיתות הגבוהות יותר.

על-סמך דיווחי מנהלי בתי-הספר נערכו ערבי הורים-ילדים בכ-60% מבתי-הספר בקבוצת הניסוי. דיווחי המורים מצביעים על כך שערבי הורים-ילדים נערכו בכשליש מהכיתות שהשתמשו בתכנית.

הדרכת המחנכים

מכון חמ"ו היה אמור להעביר ארבע סדנאות הדרכה למחנכים כדי להכשירם להעביר את התכנית לתלמידיהם. ארבע סדנאות אלה ניתנו בבתי-הספר על-ידי מנחים של מכון חמ"ו בארבעה מועדים שונים שהתפרשו על משך העברת התכנית על-ידי המחנכים.

לפי דיווח המנהלים, העביר מכון חמ"ו בממוצע 2.8 סדנאות הדרכה למורים בכל בית-ספר. רוב המחנכים דיווחו על השתתפות ב-2-3 סדנאות (בממוצע 2.3 סדנאות). המורים שהשתתפו בשלוש סדנאות הדרכה בתכנית היו המרוצים ביותר ממספר הסדנאות שהשתתפו בהן, אך גם אלה שהשתתפו בפחות או ביותר סדנאות היו מרוצים ממספר הסדנאות שבהן השתתפו. רוב המורים סברו שהדרכה היתה ברורה מאוד, אם כי פחות סברו שהיא סיפקה להם די ידע וכלים להעביר את התכנית. עם זאת, יש לציין ש-61% מחמורים ענו בהחלט 'כן' לשאלה לגבי יכולתם להעביר את התכנית בעתיד ללא הדרכה, ו-37% נוספים ענו 'חושב שכן'. 2% בלבד ענו 'חושב שלא', ואף לא מורה אחד ענה 'בהחלט לא'.

גם מנתוני שאלה אחרת שבה נשאלו המורים לגבי היזקקותם לרעיונות נוספים, אמצעי עזר, ליווי של מומחה וכו' להעברת התכנית בעתיד, התקבל הרושם שהמורים מרגישים מוכנים להעביר את התכנית בעתיד ללא הדרכה נוספת. ממצא זה מאוד חשוב, מאחר שלהרצה הניסויית היה ליווי ממכון חמ"ו, אך כוונת משרד החינוך והתרבות היא שבת-ספר שהפעילו את התכנית פעם אחת יוכלו להמשיך ולעשות זאת בשנים הבאות ללא הליווי הצמוד של מכון חמ"ו. נראה כי יכולת זה הושגה.

המאמץ הנדרש להפעלת התכנית

כ-40% מהמנהלים דיווחו שהפעלת התכנית לא היתה כרוכה עבורם במאמץ מיוחד, וכמחצית דיווחו שהיא היתה כרוכה במאמץ רב, אך כדאי. בקרב המורים אחוז גדול יותר (71%) דיווחו שהפעלת התכנית לא היתה כרוכה במאמץ מיוחד, וכשליש - שהיתה כרוכה במאמץ רב, אך כדאי. רק מנחל אחד ומורה אחד ענו שהפעלת התכנית היתה כרוכה עבורם במאמץ רב מדי.

בעיות בהפעלת התכנית

הבעיה העיקרית שהיתה למנהלים ולמורים בהפעלת התכנית קשורה לעיתוי שבו הגיעה התכנית לבית-הספר. בעיה אחרת שצוינה היתה קשורה במציאת זמן פנוי לשלב את התכנית במערכת שעות הלימוד.

לא נראה שהמורים או המנהלים נתקלו בבעיות אחרות בהעברת התכנית.

עמדות המורים, המנהלים והתלמידים כלפי התכנית

בהסתמך על ההיענות הגבוהה של בתי-הספר להפעיל את התכנית, הן מצד המנהלים והן מצד המורים, בהסתמך על המורים והמנהלים הבודדים שסברו שהפעלת התכנית היתה כרוכה במאמץ רב מדי עבורם, בהסתמך על העובדה שהמנהלים והמורים דיווחו על מעט מאוד בעייתיות בהפעלת התכנית, להוציא את עיתוי הגעתה לבתי-הספר, ובהסתמך על העובדה שתשובות המורים והמנהלים לשאלות העמדה היו, באופן כללי חיוביות (רק במקרים בודדים בחרו המורים או המנהלים בקטגוריה השלילית ביותר או בקטגוריה הפחות שלילית מהשלילית ביותר), ניתן לומר שלמנהלים ולמורים עמדות חיוביות כלפי התכנית. יצוין, שגם במגעים שלנו עם בתי-הספר לצורך עריכת המחקר, ניכר היה יחס מקבל, פתוח וחיובי כלפינו וכלפי התכנית.

ברוב שאלות העמדה במחקר היה על המנהלים והמורים לבחור תשובה אחת מארבע או חמש אפשרויות תשובה שדורגו על סולם, מחיובי ביותר עד שלילי ביותר. כדי להקל על הקורא הומר סולם זה בסולם שנע בין 0-100, כאשר 100 הוא הערך החיובי ביותר ו-0 הוא הערך השלילי ביותר. לכל שאלה חושב 'ציון' על סולם זה.

מעיון בציונים השונים שהתקבלו לשאלות העמדה שהוצגו בפני המנהלים והמורים עולה כי:

- המנהלים היו מרוצים במיוחד מהתפקוד של מכון חמ"ו בהקשר להפעלת התכנית (הציון הממוצע של השאלות בנושא זה: 89);
- המנהלים ייחסו חשיבות רבה לתפקיד של בית-הספר בעיצוב הרגלי התלמיד בעניין בטיחות סביבתית (הציון: 93);
- במידה קצת פחותה היו המנהלים שבעי רצון מהידע שהתכנית הקנתה לתלמידים (הציון: 82);
- המנהלים היו קצת פחות חיוביים בעניין מיקום הנושא בסדר העדיפויות שלהם בתכניות הרשות ובהתרשמותם הכללית מן התכנית (הציון בשני הנושאים: 70);
- המנהלים היו פחות חיוביים גם באשר למידת המודעות או ההרגלים הנכונים שהתכנית הקנתה לתלמידים בנושא הבטיחות. (הציון בשתי השאלות: 70).

המורים מצדם:

- היו מרוצים במיוחד מהמידה שחספר והחדרכה היו ברורים (הציונים: 94 ו-93, בהתאמה);

- היו מרוצים במיוחד מהעניין שהתלמידים גילו בתכנית ומהנאתם ממנה באופן כללי וכן מערב ההורים-תלמידים (ציון ממוצע: 92);
- היו קצת פחות חיוביים, אך עדיין מאוד חיוביים, כלפי ספר התכנית "למנחה" (ציון ממוצע של 7 שאלות בנדון: 86);
- נהנו מאוד מהפעלת התכנית, ומעוניינים להפעיל אותה בעתיד (ציון ממוצע: 85);
- היו, כמו המנהלים, פחות חיוביים לגבי המידה שהתכנית הגבירה את מודעות התלמיד לנושא והקנתה לו הרגלים נכונים (ציון ממוצע: 76);
- נתנו ציון 79 להתרשמותם הכללית מהתכנית.

ממצאי המחקר מעידים על כך שההפעלה הניסיונית של התכנית הגבירה את נכונות המורים להפעיל את התכנית בעתיד (לעומת נכונותם טרם ההפעלה); שינוי זה לא התגלה בקרה המנהלים. המנהלים זקוקים, לדעתנו, לפעולת שכנוע נוספת כדי לעודדם להפעיל את התכנית.

נראה שהתלמידים נהנו מהתכנית, אם כי ככל שהתלמיד היה בכיתה גבוהה יותר, הוא נהנה פחות.

השתתפות ההורים בתכנית

נראה שהמנהלים והמורים תומכים בשיתוף ההורים בהעברת הנושא בטיחות סביבתית בבית-חצר (הציונים 80 ו-85, בהתאמה), אם כי לשאלה שעסקה בתועלת שחילד מפיק מהשתתפות הוריו בתכנית הוענקו ציונים נמוכים למדי על-ידי המנהלים והמורים (73 ו-65, בהתאמה). ההורים, לעומתם, סברו שהשתתפותם תרמה יותר לתועלת זו (הציון: 81). מאידך, סברו המנהלים והמורים יותר מההורים שהשתתפות ההורים הגבירה את מודעות ההורים לנושא (הציונים: 82, 83 ו-67 בהתאמה). לא נראה, לפי דיווחי ההורים, שהתכנית הצליחה לחדור במידה רבה לבתי-הילדים (הציון הממוצע בנושא זה: 62). כדי לנסות להגביר את החדרת הנושא לבתי הילדים מומלץ לכלול בתכנית, בנוסף להזמנת ההורים לפעילויות בבתי-החצר, יותר פעילויות שעל הילד לבצע בבית.

תרומת התכנית לידע ולמודעות של התלמידים שהשתתפו בתכנית

מבחיני ידע מבוססים על חומר התכנית הועברו בקרב תלמידי כיתות ג' ה' ז' ו-ח', הן בקבוצת הניסוי והן בקבוצת הביקורת. כל שכבה קיבלה מבחן אחר שחותאם לרמתה. לא התגלה הבדל בין קבוצת הניסוי לבין קבוצת הביקורת בידע שלהם בנושאי התכנית (לפי המבחנים שלנו) באף אחת משכבות אלה.

באמצעות סדרה של שאלות ניסינו לעמוד על מודעות התלמידים לנושא בטיחות ולהשוות מודעות זו בין קבוצת הניסוי לבין קבוצת הביקורת. מצאנו הבדל לטובת תלמידים בקבוצת הניסוי בשכבה ג' ובשכבה ז', אך לא מצאנו הבדלים לטובת קבוצת הניסוי בכיתות הנותרות - כיתה ה' וכיתה ח'. אי-עקביות זו אינה מאפשרת לנו להסיק שהתכנית העלתה את מודעות התלמידים שחשתתפו בה לנושא הבטיחות.

הקשר בין התכנית לבין מספר התאונות בבתי-הספר

השוואת בתי-הספר בקבוצת הניסוי לבתי-הספר בקבוצת הביקורת מבחינת ההבדלים במספר התאונות שחתרשו בהם לפני תשנ"ג לעומת תשנ"ג לא גילתה הבדל ביניהם. ממצא זה מאכזב כמובן, אך מאחר שהתכנית הופעלה בבתי-הספר בקבוצת הניסוי רק בשליש האחרון של שנת-הלימודים, עניין זה ראוי לבדיקה נוספת.

כאמור, התכנית הגיעה לרוב בתי-הספר אחרי הופשת הפסח, שנת-הלימודים תשנ"ג. מועד זה לא היה נוח למנהלים ולמורים, המעדיפים לקבל תכנית רשות, או לפחות לדעת על הבקשה להפעילה, מוקדם ככל האפשר בשנת הלימודים, על מנת שיוכלו לתכנן את שילובה במערכת הלימודים השנתית. יתר על כן, להעברת התכנית נותרו רק כ-9 שבועות תחת שלושת החודשים הנדרשים, כמתוכנן, להעברתה. ייתכן שהתכנית לא נתנה את אותותיה, כיוון שלא הופעלה בלוח הזמנים הנדרש. אם אכן כך הדבר, אולי לא היה זה הוגן לבדוק במחקר זה את השאלות הקשורות בתרומת התכנית למודעות התלמידים ולהרגליהם בנושא הבטיחות ואת הקשר של התכנית למספר התאונות שאירעו בבתי-הספר שחשתתפו בניסוי. מוצע, איפא, לערוך מחקר הערכה חוזר של התכנית לאחר שתופעל בבתי-הספר בתנאים הדרושים, הן מבחינת מועד הגעתה לבתי-הספר והן מבחינת משך הפעלתה. מוצע גם שהתכנית תכלול יותר פרטי ידע בנושא הבטיחות הסביבתית, שיועברו הן למורים והן לתלמידים, באופן מכוון ושיטתי.

חלק א: הרקע

פרק א: התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" והפעלתה בבתי-הספר

מבנה התכנית ומטרותיה

בשנת הלימודים תשנ"ג הופעלה באופן ניסיוני ב-26 בתי-ספר בארץ, ביניהם בתי-ספר יסודיים וחטיבות ביניים, התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי". התכנית פותחה על-ידי מכון חמ"ו - המכון לחינוך מפעיל ומונע, והופעלה בבתי-הספר על-ידי מכון חמ"ו בשיתוף עם משרד החינוך והתרבות ובמימון ובליווי הקרן למפעלים מיוחדים במוסד לביטוח לאומי.

מטרותיה העיקריות של התכנית להגביר את המודעות ואת המוטיווציה למניעת תאונות בקרב ילדים ובני-נוער, להקנות להם כלים להתמודדות עם פציעות ופגיעות, וכן לעודד הרגלי שמירה על בטיחות סביבתית.

התכנית מיועדת לתלמידי כיתות א'-ט'. במסגרתה אמורים התלמידים לקבל כעשרה שיעורים בנושא בטיחות סביבתית על-ידי מחנכיהם, וכן חוברות של דפי עבודה. התכנית כוללת ארבע חוברות שונות של דפי עבודה לתלמידים: אחת לתלמידי כיתות א'-ב, אחת לתלמידי כיתות ג'-ד, אחת לתלמידי כיתות ה'-ו' ואחת לתלמידי כיתות ז'-ט'. לחוברות המיועדות לתלמידי כיתות א'-ד' מצורפים אבזרי קרטון לשימוש במשך השיעורים כדי להמחיש חלק ממושגי התכנית והתנהגויות רצויות ושגויות. "דפי העבודה כוללים פעילויות חינוכיות חווייתיות לעבודה עם ילדים ונוער" (ראה ספר התכנית "למנחה"). המחנכים אמורים לנסות לערב את הבית והמשפחה בתכנית על-ידי מתן משימות לביצוע בבית וכן על-ידי הפעלת ערב הורים-תלמידים בנושא.

על-מנת להכשיר את המחנכים להעביר את התכנית לתלמידיהם, משתתפים המורים בארבע סדנאות הדרכה בתוכן התכנית ובדרכי הפעלת התלמידים. הסדנאות נערכות בבתי-הספר על-ידי מכון חמ"ו בארבעה מועדים במהלך הפעלת התכנית. בנוסף, מקבלים המחנכים ספר "למנחה" ובו חומר רקע על תאונות ומניעתן, נושאים להעברה בכיתה, הנחיות ושיטה דידיקטית להעברת הנושאים וכן את כל דפי העבודה שבחוברות

לתלמידים. הספר מיועד למחנכי כל הכיתות שלהן מיועדת התכנית - כיתות א'-ט', ומסומנות בו הכיתות שעבורן מיועד כל דף עבודה או הנחיה לפעולה.

בנוסף לארבעת מועדי החדרכה למחנכים, מעביר מכון חמ"ו הרצאת פתיחה אודות התכנית לכל צוות בית-הספר (ו/או לגורמים רלוונטיים אחרים בבית-הספר המעוניינים בכך) ושתי הרצאות להורים. כמו כן מספק המכון מנחים לייעוץ בבתי-הספר במשך הפעלת התכנית ובערבי תלמידים-הורים שהמחנכים אמורים להפעיל.

ההדרכה למחנכים

ארבע סדנאות ההדרכה למחנכים הן בנושאים הבאים:

1. חלוקת חוברות התכנית והספר "למנחה" למורים; הרצאה בנושא הגורם האנושי בתאונות בבית-הספר ובבית; שיטות דידקטיות להפעלת התכנית; התנסות בדרכי הפעילות; היערכות ותכנון הפעילות.
2. סדנת משוב והעמקה - משוב על ראשית ההפעלה; התנסות מעמיקה.
3. סדנת העמקה ותכנון מפגש הורים-תלמידים.
4. סדנת סיכום והפקת לקחים.

הוראת הנושא בכיתות

התלמידים אמורים לקבל שיעורים בכיתה בעשרת הנושאים הבאים:

1. גורמי התאונות: הקשר בין לחץ ומתח לבטיחות סביבתית. לחץ כגורם ישיר או מתווך להתרחשות תאונות. דרכי פורקן והתמודדות.
2. אחריות אישית וחברתית: אבחנה בין סוגים שונים של אחריות במצבים משתנים וזאת תוך עידוד הנכונות לשמור ולקיים עקרונות בטיחותיים.
3. שליטה עצמית: רפרטואר הרגשות והתגובות במצבים של סיכון בטיחותי. פיתוח שליטה עצמית למניעת תגובות אלימות העלולות לגרום לתאונות.
4. נטילת סיכונים: חיפוש סיכונים וריגושים ומוטיווציות שונות העלולות להביא לידי מעורבות בתאונות ולפגוע בבטיחות האישית. כיצד לפתח דרכים חלופיות לפורקן אנרגיה ולא להסתכן שלא לצורך.
5. מצבי סיכון ודרכי תגובה: קבלת החלטות במצבים של סיכון בטיחותי. הבחנה בין סוגי החלטות ותגובות (תגובה רגשית, בריחה, התמודדות, פשרה, דחיית החלטה, העברת אחריות), תוך פיתוח דפוסי החלטה נכונים במבי סיכון בטיחותי.

6. מניעת אלימות ותקשורת בונה במצבי סכנה: מאפייני התקשורת הבינאישית - תקשורת בונה לעומת תקשורת המובילה לאלימות. פיתוח דפוסי עידוד ותמיכה בעת סיכון בטיחותי ובעת הטיפול בתאונה.
7. מניעת תאונות: הכרת סוגי תאונות (אש, חשמל, חנק, רעלים, פציעות) ואתרי תאונות: בית-הספר, מגרש הספורט, הבית, הדרך, הטיול והקייטנה.
8. נפגעתי - ממה? מה עושים?: ניתוח אירועים וחוויות אישיות של תאונה שאירעה וכיצד יש לפעול - לפני, בעת ואחרי התאונה.
9. עקרונות בעזרה ראשונה: הושטת עזרה במקרה תאונה, מניעת נזק נוסף עד הגעת הטיפול המקצועי.
10. אמצעי בטיחות - מתי ולמה?: יצירת עניין בנושא, העברת ידע על אמצעי הבטיחות, שינוי עמדות ביחס אליהם ויישומם בהתאם למצבים המשתנים.

רשימה זו של עשרת השיעורים לתלמידים מופיעה בנספח להצעת התכנית שהוגשה למוסד לביטוח לאומי על-ידי מכון חמ"ו ומשרד החינוך והתרבות.

הספר "למנחה", שניתן למחנכים המשתמשים בתכנית, כולל את הפרקים הבאים:

- רקע עיוני;
- פתח דבר: ניסיון אישי;
- אתרי תאונות: הבית; בית-הספר ומגרשי משחקים וספורט; חיק הטבע;
- סוגי התאונות: נפילות ופציעות; חשמל; אש; חומרים מסוכנים; חנק;
- כלים להתמודדות: מודעות, עירנות ואחריות; זהירות מזרים;
- נושאים ופעילויות למחנך ולתלמיד כיתות ז'-ט';
- פעילות הורים ותלמידים - לחיות בביטחון ובבטיחות;
- משוב;
- נספחים: תמצית הרקע העיוני והמדעי; קטעים מחוזר מנכ"ל משרד החינוך והתרבות; חומרים מסוכנים; החשמל וסכנותיו; בטיחות באש; תמרוני בטיחות; הכללים היסודיים בהגשת עזרה ראשונה; פצעים; כוויות; הרעלות; התעלפות - חוסר הכרה; הלב והטיפול בו; הנשמה;
- ביבליוגרפיה.

רוב הפרקים נפתחים בדיון עיוני למחנך אודות נושא הפרק.

בספר מומלץ למחנך להשתמש בשיטה דידקטית, שלפיה אמור המחנך להעביר כל פעילות בארבעה שלבים:

שלב א: "דיאלוג פנימי: המשתתפים מקבלים את דפי הפעילות וממלאים אותם על פי ההנחיות. בשלב זה כל משתתף מצוי בעולמו הפנימי, בינו לבין עצמו, ומבהיר לעצמו את עמדותיו בנושא הפעילות: בתחום הרגשי, החשיבתי או התנהגותי." ("למנחה", עמ' 19)

שלב ב: "דיאלוג אני-אתה: זהו שלב של פתיחות ושיתוף המשתתפים האחרים בעמדות הפרט וברגשותיו. בשלב זה מתבקש המשתתף לשוחח ולהשוות את תשובותיו עם אלו של האחרים, בזוגות או בקבוצות קטנות. בשלב זה אף מתקיימים דיונים במטרה להגיע לחסכמה ולהחלטה או לחברת עמדות ודעות." ("למנחה", עמ' 19)

שלב ג: "פעילות במליאה: בשלב זה משתתפת הקבוצה כולה בהתייחסות לנושא הפעילות, במגוון דרכים אפשריות: שיחה, דיון, הצבעה וקבלת החלטות או שמיעת נציגי הקבוצות. זהו שלב ה"ביחד" החברתי, שבו משתתפת כל קבוצת הכיתה בתהליך החינוכי." ("למנחה", עמ' 19)

שלב ד: "משימה התנהגותית: שלב משימתי מעשי, שבו מתבקשים היחיד או הקבוצה להשתפר או לשפר. הפרט או הקבוצה מתכננים פעולות מעשיות בכיוון של התפתחות ושיפור ומבצעים אותן. לאחר מכן, בודקים את הביצוע והשינוי, ואת מידת ההצלחה או אי ההצלחה. למעשה, זה השלב המכריע בתכנית החינוכית, מודעות וחבנה להתמודדות, יוזמה ועשייה." ("למנחה" עמ' 19)

מועז הפעלת התכנית בבתי-הספר

תוכנן להפעיל את התכנית בבתי-הספר לאחר חופשת החנוכה שנת-הלימודים תשנ"ג, וכן תוכנן שהפעלתה תימשך כשלושה חודשים. בפועל התכנית הגיעה לרוב בתי-הספר רק לאחר חופשת הפסח שנת-הלימודים תשנ"ג ורק אז הוחל בהפעלתה. עיכוב זה וכן שביתת מורים שארכה כשבועיים, בתקופה שבין סיום חופשת הפסח לסוף שנת-הלימודים, צמצמו לכתשעה שבועות את משך הזמן שעמד לרשות בתי-הספר להפעיל את התכנית.

פרק ב: שיטת המחקר

מטרות המחקר

המחלקה למפעלים מיוחדים של המוסד לביטוח לאומי פנתה למכון סאלד בבקשה ללוות את הפעלת התכנית במחקר שמטרותיו:

1. לעקוב אחר הפעלת הפרויקט מבחינת מידת ההשתתפות ומידת השימוש בו של המנהלים, המחנכים והחורים כולל: שיעור השתתפות גורמים אלה בהדרכה המיועדת להם; מספר השיעורים שהמחנכים מעבירים לתלמידים; חמסר שחעביר המנהל למורים לגבי העברת שיעורים לתלמידים בנושא; קיום או אי-קיום קשר בין אנשי הצוות בנושא (אחרי קבלת ההדרכה על-ידי הצוות); סוג הפעילויות הבית-ספריות שהתקיימו בנושא, אם בכלל; פעילויות שקיימו המורים, אם בכלל, בנוסף לאלו שהוצעו בהדרכה; קשיים שהתעוררו בהפעלת הניסוי מבחינת המנהלים ומבחינת המחנכים, ועוד.
2. לעמוד על העמדות כלפי התכנית מצד מקבלי ההדרכה - מנהלים, מחנכים, הורים ותלמידים.
3. להעריך את תרומת התכנית לידע התלמידים ולמודעותם בנושא הבטיחות הסביבתית ואת תרומתה לעמדות המנהלים והמורים כלפי חוראת הנושא.
4. לבדוק אם התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" תורמת לירידה במספר התאונות בבתי-הספר המשתתפים בניסוי.
5. להצביע על נקודות חוזק וחולשה של התכנית, ולהעלות הצעות לשיפור.

כלי המחקר

כדי לבדוק את הנושאים הנ"ל, נבנו שאלונים לארבעה גורמים: מנהלי בתי-הספר, המורים, התלמידים והחורים.

השאלונים שנבנו למנהלים, למורים ולתלמידים יועדו הן לנבדקים שהשתתפו בהפעלת התכנית (להלן: קבוצת הניסוי) והן לקבוצת ביקורת של נבדקים שלא השתתפו בניסוי (פירוט בהמשך). בשאלונים נכלל חלק אחד שיועד לשתי הקבוצות וחלק אחר שיועד לקבוצת הניסוי בלבד. השאלון שיועד לחורים הועבר רק לחורים שילדיהם השתתפו בתכנית - כלומר, הורים לילדי קבוצת הניסוי.

השאלון למנהל (נספח 1) התייחס, בחלק המיועד לקבוצת הניסוי ולקבוצת הביקורת, לעמדות המנהל ולהרגליו בנוגע להוראת נושא הבטיחות הסביבתית בבית-הספר באופן כללי. בחלק המיועד לקבוצת הניסוי בלבד, התייחס השאלון לעמדות המנהל כלפי התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" באופן ספציפי ולדרך הוראתה בבית-הספר.

השאלון למורה (נספח 2) התייחס בחלק המיועד לקבוצת הניסוי ולקבוצת הביקורת, לעמדות המורים ולהרגליהם בנוגע להוראת הנושא בטיחות סביבתית בבית-הספר באופן כללי, ובחלק המיועד לקבוצת הניסוי בלבד, התייחס השאלון לניסיון המורה בהפעלת התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בכיתה, ולעמדותיו כלפי התכנית, כלפי ההדרכה שקיבל, וכדומה.

השאלונים לתלמידים הופנו לכיתות ג', ה', ז', ח'. השאלון לתלמידי כיתה ג' (נספח 3), השאלון לתלמידי כיתה ה' (נספח 4) והשאלון לתלמידי כיתות ז' ו-ח' (נספחים 5 ו-6) כללו, כל אחד, בחלק המיועד לקבוצת הניסוי ולקבוצת הביקורת, פריטי 'מבחן' שאמור היה לבדוק את ידע התלמידים בנושאי התכנית, פריטי 'מודעות' שאמורים היו לבדוק את מודעות התלמידים בנושאי הבטיחות, ושאלות לגבי לימוד נושאי הבטיחות בכיתה. החלק המיועד לקבוצת הניסוי בלבד כלל שאלות לגבי לימוד התכנית בכיתה וכן לגבי עמדות התלמידים כלפיה. השאלונים לגילאים השונים היו שונים זה מזה בעיקר בפריטי המבחן, שהותאמו לרמת השכבה, וכן בניסוח שהותאם אף הוא לרמת השכבה.

השאלון להורים (נספח 7) נועד לבדוק את עמדות ההורים כלפי הוראת הנושא בטיחות סביבתית בבית-הספר באופן כללי, הניסיון שלהם עם התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" ועמדותיהם כלפיה, המידה שבה לימוד התכנית על ידי ילד מבני הבית הורגש אצל אחריים בבית, ומידת רצונם של ההורים לחיות מעורבים בפעילויות בית-הספר הקשורות לנושאי הבטיחות.

המדגמים

מערך המחקר כלל שלושה מדגמים:

- א. קבוצת ניסוי כוללת: מדגם של 25 בתי-הספר שהשתתפו בניסוי.
- ב. קבוצת ניסוי מצומצמת: מדגם של 10 בתי-ספר שנדגמו מ-25 בתי-הספר בקבוצת הניסוי הכוללת.
- ג. קבוצת ביקורת: מדגם של 10 בתי-ספר שכל אחד מהם הותאם לבית-ספר אחד בקבוצת הניסוי המצומצמת.

יצוין שהניסוי כלל 26 בתי-ספר, אך בית-ספר אחד הצטרף לניסוי מאוחר יחסית, לאחר קבלת האישורים לעריכת המחקר בבתי-הספר, ומשום כך לא נכלל בליווי המחקרי. על-פי התכנון היו אמורים 26 בתי-הספר לכלול שלושה בתי-ספר ערביים, בית-ספר דרוזי אחד ו-2 בתי-ספר מהחינוך העצמאי. בפועל, 26 בתי-הספר שהשתתפו בניסוי כללו 2 בתי-ספר ערביים, בית-ספר דרוזי אחד, ובית-ספר ממ"ד אחד.

10 בתי-ספר בקבוצת הניסוי המצומצמת נדגמו באופן אקראי מכל בתי-הספר בקבוצת הניסוי הכוללת, תוך האילוצים הבאים:

- בית-הספר הממלכתי-דתי נכנס למדגם, בשל היותו יחיד מסוגו;
- כשליש מבתי-הספר בניסוי (7 בתי-ספר) כוללים כיתות א'-ח', בית-ספר אחד כלל כיתות ז'-יב' והשאר (17) כללו כיתות א'-ו' בלבד. לפיכך נדגמו למדגם כשליש בתי-ספר (3) שכוללים כיתות א'-ח', בית-ספר אחד שכלל כיתות ז'-יב', והשאר (6) בתי-ספר, שכללו כיתות א'-ו';
- מאחר שלא תכננו לבקר בבתי-ספר לא יהודיים, ומאחר שתכננו להעביר מבחנים לתלמידים בבתי-הספר בקבוצת הניסוי המצומצמת, לא כללנו בתי-ספר לא יהודיים בקבוצת הניסוי המצומצמת.

לכל אחד מ-10 בתי-הספר שנדגמו לקבוצת הניסוי המצומצמת, הותאם בית-ספר שלא השתתף בניסוי, ועל-ידי כך נוצרה קבוצת ביקורת של 10 בתי-ספר. ההתאמה (matching) נעשתה כך שעבור כל בית-ספר בקבוצת הניסוי המצומצמת נבחר בית-ספר המותאם לו מהבחינות הבאות:

- בית-הספר ממוקם באותה העיר;
- לבית-הספר מספר דומה של כיתות ותלמידים;
- לבית-הספר אחוז דומה של טעוני-טיפוח (לפי נתוני משרד החינוך והתרבות המעודכנים לשנת-הלימודים תשנ"ב);

- בבית-חספר אותו טווח כיתות.

כפי שנאמר, הליווי המחקרי נערך בקרב ארבע קבוצות אוכלוסייה: מנחלים, מורים, תלמידים והורים.

מדגם המנחלים כלל את כל המנחלים בקבוצת הניסוי הכוללת (25 בתי-ספר) ובקבוצת הביקורת (10 בתי-ספר), סה"כ 35 מנחלים.

מדגם המנחנים כלל את מחנכי כל הכיתות אשר אמורים היו להפעיל את התכנית בקבוצת הניסוי הכוללת ואת כל מחנכי כיתות א'-ט' בקבוצת הביקורת. באופן עקרוני כל המנחנים של כיתות א'-ט' ב-25 בתי-הספר בקבוצת הניסוי הכוללת אמורים היו להיכלל במחקר. בפועל לא כל בתי-הספר בניסוי הפעילו את התכנית בכל השכבות הללו, ולכן השאלונים הועברו רק למורים שאמורים היו להפעיל את התכנית בכיתותיהם.

לפי דיווח המנהלים בבירורים מוקדמים שלנו, הופעלה התכנית בכל השכבות ב-7 בתי-ספר (ב-6 מהם נכללו כיתות א'-ו' ובאחד נכללו כיתות ז'-ט'); ב-2 בתי-הספר התכנית הופעלה בכיתות א'-ה'; ב-2 בתי-ספר התכנית הופעלה בכיתות ד'-ו' ובשאר בתי-ספר התכנית הופעלה בצירופים שונים של כיתות כאשר אף צירוף לא חזר על עצמו.

לפי דיווחים אלה הופעלה התכנית בס"ה:

בכיתה א' ב-12 בתי-ספר;
בכיתה ב' ב-17 בתי-ספר;
בכיתה ג' ב-18 בתי-ספר;
בכיתה ד' ב-17 בתי-ספר;
בכיתה ה' ב-19 בתי-ספר;
בכיתה ו' ב-14 בתי-ספר;
בכיתה ז' ב-5 בתי-ספר;
בכיתה ח' ב-3 בתי-ספר;
בכיתה ט' בבית-ספר אחד.

באופן כללי, כאשר הופעלה התכנית בבית-ספר בשכבה מסוימת, היא הופעלה בכל הכיתות המקבילות בשכבה. חדבר נכון במרבית המקרים אך לא בכולם.

מדגם התלמידים כלל תלמידים מ-10 בתי-הספר בקבוצת הניסוי המצומצמת, ומ-10 בתי-ספר בקבוצת הביקורת - בכל בית-ספר כיתה אחת משכבות הגיל: ג', ה', ז', ח', בהתאם לקיים ובאותם מקרים שחתכנית הופעלה בשכבה בבית-הספר. בתכנון המקורי אמור היה המחקר לכלול כיתות ט' במקום כיתות ח', אך הוחלט להמיר את כיתות ט' בכיתות ח', מאחר שרק שני בתי-ספר בניסוי כללו כיתות ט', כאשר באחד מהם לא השתתפו תלמידי כיתות ט' בניסוי, והשני היה בית-ספר דרוזי, והמחקר לא כלל, כאמור, ביקורים בבתי-ספר לא יהודיים.

מדגם החורים כלל הורי תלמידים מ-4 בתי-ספר מקבוצת הניסוי שהיו נוכחים בפעילות ערב הקשורה לתכנית.

עבודת השדה

פוקדי מכון סאלד נשלחו לכל בתי-הספר שהשתתפו במחקר, למעט שלושה בתי-ספר לא יהודיים, כדי למסור למנהלים ולמורים את השאלונים המיועדים להם. הפוקדים המתינו למילוי השאלונים ואספו אותם. בבתי-הספר המתאימים העבירו הפוקדים את השאלונים לתלמידים בכיתות, ובביקור נוסף העבירו את שאלוני החורים לחורים באופן קבוצתי, אחרי פעילות בבית-הספר שבה השתתף ההורה. ביקורי הפוקדים תואמו מראש טלפונית עם מנהל בית-הספר. הפוקדים שחו בבית-הספר את מספר השעות שנדרש למנהלים ולמורים להספיק למלא את השאלונים. המורים מילאו את השאלונים לעתים ב"שעת שהות" או "חלון" שהיה להם, לעתים במהלך ישיבת צוות בזמן מיוחד שהוקדש לכך, ולעתים בחפסקות בין השיעורים. למורים שלא נכחו בבית-הספר ביום ביקור הפוקד, השאירו הפוקדים שאלון בידי מנהל בית-הספר, אשר התבקש למסור אותו לידיהם. לאחר תיאום טלפוני, הגיע הפוקד לביקור נוסף שבו אסף שאלונים אלו, ובהזדמנות זו אסף גם שאלונים ממורים, שמסיבות שונות, לא הספיקו למלאם בביקור הראשון של הפוקד. בחלק מבתי-ספר היה צורך במספר ביקורים חוזרים על-מנת לקבל שאלונים מלאים מכל המורים, וגם אז לא תמיד קיבלו הפוקדים את השאלונים מכולם.

לשלושה בתי-הספר הלא יהודיים, נשלחו השאלונים באמצעות הדואר. לפי בקשתנו, המנהל מסר לכל מורה שהפעיל את התכנית את השאלון וביקש ממנו להחזירו בתוך מעטפה סגורה שנשלחה (פתוחה) עם השאלונים. המנהלים התבקשו לחזיר את כל השאלונים למכון סאלד. שלושת המנהלים נענו לבקשתנו זו.

בסח"כ חילקו הפוקדים 36 שאלוני מנהל. 36 שאלונים מלאים התקבלו מ-35 בתי-ספר. בבית-ספר אחד מולא שאלון למנהל הן על-ידי מנהל בחטיבת הביניים, והן על-ידי מנהל בית-הספר המקיף שאליו שייכת חטיבת-הביניים. השאלונים מבית-ספר אחד שאליו נשלחו השאלונים בדואר לא נכללו בעיבודים שלנו, עקב אי-מילוי נכון של החוראות שלנו.

שאלוני מורים חולקו בקבוצת הניסוי ל-248 מורים מ-25 בתי-ספר והתקבלו מלאים מ-223 מורים (90%) ב-25 בתי-ספר. בקבוצת הביקורת שאלונים חולקו ל-161 מורים מ-10 בתי-ספר והתקבלו מ-136 מורים (84.5%) ב-10 בתי-ספר.

ב-17 בתי-ספר מתוך 25 בקבוצת הניסוי הכוללת הוחזרו 100% מהשאלונים שחולקו, בשלושה בתי-ספר חסרו 1-2 שאלונים, ובשלושה חסרו 3 שאלונים. מצד שני בבית-ספר אחד שבו חולקו 15 שאלונים, הוחזרו רק 8, ובאחר שבו חולקו 10 שאלונים, הוחזרו 5 בלבד. לדעתנו, למנהל היתה השפעה על החזרת השאלונים. היו מקרים שבהם ארגן מנהל בית-הספר את כל המורים לשם מילוי השאלון וחדבר נעשה בו במקום. היו מנהלים פחות סבלנים שביקשו מהפוקדים לעזוב את בית-הספר לפני שסיימו את איסוף השאלונים, או אף ביקשו מהם לא לבוא שוב כדי לאסוף את השאלונים הנותרים. פוקדי מכון סאלד ביקרו לפחות שלוש פעמים בבית-ספר, כאשר היה צורך בכך.

בקבוצת הביקורת קיבלנו בחזרה את כל השאלונים מ-5 בתי-ספר (מתוך 10 בתי-הספר בקבוצה זו), מבית-ספר אחד לא נתקבל שאלון אחד (מתוך 17), מ-2 בתי-ספר לא נתקבלו 3 שאלונים (באחד מתוך 11 ובשני מתוך 15), מבית-ספר אחד חסרו 8 שאלונים (מתוך 12), ומבית-ספר אחד חסרו 10 שאלונים (מתוך 18).

כפי שנאמר, תוכנן להעביר שאלוני תלמידים לכיתה אחת בכל אחת משכבות ג', ה', ז', ח' בבתי-ספר בקבוצת הניסוי המצומצמת ובבתי-הספר בקבוצת הביקורת. מאחר שלא בכל בתי-הספר קיימות כל אחת מן השכבות, ומאחר שלא הפעילו את התכנית בכל שכבות אלו, הועברו השאלונים ליותר מכיתה אחת בשכבה בחלק מבתי-הספר שבהן היה הדבר אפשרי על-מנת להשתדל לשמור על העברת שאלון לתלמיד ב-10 כיתות בכל שכבה בקבוצת הניסוי המצומצמת וב-10 כיתות בכל שכבה בקבוצת הביקורת.

סיכום הנתונים לגבי העברת שאלוני התלמידים מוצג בלוח 1.

לוח 1: סיכום הנתונים לגבי העברת שאלוני התלמידים
בשכבות הגיל השונות

סח"כ שאלוני תלמידים	קבוצת הביקורת			קבוצת הניסוי			חשכה
	מס' תלמידים	מס' כיתות	מס' בתי-ספר	מס' תלמידים	מס' כיתות	מס' בתי-ספר	
623	296	9	9	327	11	8	ג'
644	290	9	9	354	12	9	ח'
320	187	6	4	133	5	2	ז'
203	135	5	4	68	3	1	ח'

כאמור, תוכנן, לבחון מכל שכבה 10 כיתות מ-10 בתי-ספר בקבוצת הניסוי ומ-10 בתי-ספר בקבוצת הביקורת. סטיות מתכנית זו נבעו מהסיבות הבאות:

בקבוצת הניסוי בכיתה ג' הועבר השאלון ב-8 בתי-ספר בלבד, מאחר שבית-ספר אחד לא כלל כיתות ג' (חוא כלל כיתות ז'-יב'), ובבית-ספר אחר התכנית לא הופעלה בכיתה ג'. (למעשה גם בבית-ספר נוסף התכנית לא הופעלה בכיתות ג', אך העברנו מבחנים בכיתות ג' של בית-ספר אחר בעל נתונים דומים לו).

בכיתות ח' בקבוצת הניסוי ובכיתות ג' ו-ח' בקבוצת הביקורת המבחנים הועברו ב-9 בתי-ספר, משום שבית-ספר אחד בכל אחד ממדגמים אלה לא כלל את הכיתות המתאימות (בית-הספר כלל כיתות ז'-יב'). למעשה גם בשני בתי-ספר נוספים בקבוצת הניסוי התכנית לא הופעלה בכיתות ח' ולכן הוספנו בתי-ספר חלופיים, דומים להם, להעברת מבחנים בשכבה זו. בבתי-הספר בקבוצת הביקורת לא ניסינו להעביר את המבחנים ביותר מכיתה אחת, מאחר שבתי-הספר הערימו קשיים בהעברת המבחנים.

ארבעה בתי-ספר במדגם בקבוצת הניסוי המצומצמת כללו כיתות ז'-ח'; שלושה כללו כיתות א'-ח' ואחד - כיתות ז'-יב'. מתוך שלושת בתי-הספר שכללו כיתות א'-ח', רק באחד מהם הופעלה התכנית בכיתות ז' ואף לא באחד מהם הופעלה התכנית בכיתות

ח', ולכן יכולנו לערוך מבחנים לכיתות ז' בקבוצת הניסוי המצומצמת ב-2 בתי-ספר בלבד, ולכיתות ח' בבית-ספר אחד בלבד. בבתי-ספר אלה העברנו את המבחנים בכל הכיתות בשכבות הרלוונטיות חוץ מבכיתה ז' אחת, באחד מבתי-הספר הללו, שבה לא הצלחנו להעביר את המבחנים.

בקבוצת הביקורת העברנו מבחנים בכל הכיתות בשכבות ז' ו-ח' בבתי-ספר אלו.

שאלון להורה הועבר להורי התלמידים לאחר סיום פעילות להורים שחקיימה בבית-הספר והיתה קשורה לתכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי". הפעילות כללה הרצאה להורים מפי נציג מכון חמ"ו, ו/או פעילות כיתתית משותפת להורים ולתלמידים. תוכנן להעביר שאלוני הורים בארבעה בתי-ספר לארבע כיתות בכל בית-ספר, כיתה אחת מכל אחת מהשכבות ג', ח', ז' ו-ח'.

בפועל, הועברו שאלוני הורים בחמישה בתי-ספר, כמפורט להלן:

פנינו ל-11 מבין בתי-הספר אשר, הן לפי האינפורמציה שהתקבלה משיחות עם המנהלים והן לפי דיווח שהתקבל מאנשי מכון חמ"ו, תכננו לקיים ערב הורים-תלמידים. בפנייתנו ביקשנו ממנהלי בתי-הספר לאפשר לנו להעביר להורים שאלונים בסיום הפעילות הכיתתית המשותפת להורים ולתלמידים.

מבין 11 בתי-הספר אשר אליהם פנינו, לא התאפשר מילוי השאלונים ב-6 מהם בשל הסיבות הבאות:

- בבית-ספר אחד בוטל ערב ההורים בשל לחץ זמן;
- בבית-ספר אחד בוטל ערב ההורים בשל שביחה בבית-הספר;
- בבית-ספר אחד התקיים ערב ההורים יחד עם מסיבות הסיום, ומנהל בית-הספר לא רצה שנפריע לאירוע זה;
- בבית-ספר אחד חשש המנהל להטיל על ההורים מילוי שאלונים בלחץ זמן, וחציע שנשלח את השאלונים בדואר למדגם של הורים;
- בשני בתי-ספר, טענו המנהלים, שלא כל הורי התלמידים יודעים קרוא וכתוב, ולא רצוי להביכם;

בסופו של דבר הועברו שאלוני הורים ב-5 בתי-ספר, פוקדי מכון סאלד ביקשו מההורים שהשאלון ימולא על-ידי אחד מן ההורים בלבד, אם שניהם היו נוכחים באירוע, ושהשאלון ימולא על-ידי החורה, ולא על-ידי קרוב משפחה אחר של התלמיד

שמילא את מקום החורח באירוע. סיכום חנתונים לגבי העברת שאלוני החורים מפורטים בלוח 2.

לוח 2: סיכום חנתונים לגבי העברת שאלוני חורח

מס' ביח"ס	מס' כיתות חועברו שאלונים	מס' חורים שנכחן בפעילות בכיתה	מס' שאלונים מלאים שהתקבלו	מס' אחוז שאלונים מלאים שהתקבלו
1	4	114	106	93
2	4	88	61	68
3	2	16	16	100
4	2	23	13	57
5	6	137	115	84

1. הערכים בעמודה זו מייצגים 794 מחזורים שחיו נוכחים, וזאת מאחר ש-214 מחזורים זיווחו שכן זוגם נפת גם הוא באירוע. ברוב המקרים חזורים שנחסם לא התקבלו שאלונים מלאים יצאו מן הכיתה בסיום הפעילות, ולא נשארו למלא את השאלון.

חלק ב: ממצאי המחקר

מבוא

התפלגויות התשובות לכל אחת מהשאלות בשאלונים, כלומר אחוז המשיבים לכל אפשרות תשובה, עבור קבוצת הניסוי ובשאלות המתאימות עבור קבוצת הביקורת, מופיעות בנספחים 1-7.

לחלן מספר הערות הקשורות לאופן הצגת הנתונים.

ראשית, האחוזים המובאים בנספחים מבוססים על סך-כל המשיבים לשאלות. לפעמים הם שונים במקצת מנתונים המובאים בגוף הדוח, מאחר שבגוף הדוח הנתונים מבוססים במקרים רבים על קבוצה מצומצמת של משיבים (למשל, רק אלו שענו בצורה ספציפית בשאלה אחרת). בדרך כלל הוסבר בגוף הדוח מי היא קבוצת העונים שבעבורה מוצגים הנתונים. מספר המשיבים לכל שאלה (בקבוצת ההתייחסות שלנו) מופיע בסוגריים אחרי הצגת האחוז כך: ($N=$). הקורא מתבקש לזכור כי ה- N הוא מספר המשיבים שעליו מבוסס האחוז ולא תרגום של האחוז למספר מקרים. לפעמים, כאשר הדבר נראה לנו נכון, במיוחד כאשר אנו מתייחסים לשאלה שממנה אנו מנסים לאמוד כמות מסוימת (למשל, אחוז המורים שהפעיל את התכנית), לעומת שאלת עמדה, אנו מציגים אחוז המבוסס על סך-כל המקרים במדגם. במקרים אלו הדבר מצוין במפורש. דבר זה נעשה כדי לתת אומדן שמרני לנתון, כלומר, מי שאמר 'כן' נחשב שעשה את הדבר, מי שענה 'לא' או לא ענה לשאלה, נחשב שלא עשה אותו. מאידך, בשאלות העמדה הנחנו שהעונים על השאלה מייצגים בצורה נאותה את כל המדגם, ואין לנו שום השערה לגבי מי שלא ענה לשאלה. כאשר מספר גדול של משיבים במדגם לא ענו על שאלה ספציפית, נתייחס באופן ספציפי יותר למספר המשיבים לשאלה.

ברוב השאלות התבקשו המשיבים לבחור בין מספר אפשרויות תשובה. בשאלות עמדה אפשרויות אלה דורגו על סולם בן 4 או 5 דרגות מהגבוהה לנמוכה או מהנמוכה לגבוהה. ערכנו על הדירוגים הממוצעים שהתקבלו מתשובות העונים טרנספורמציה ליניארית לסולם שנע בין 0-100 במקום מ-1 עד 4 או 5, כלומר, תרגמנו כל דירוג ממוצע ל'ציון' בסולם שנע בין 0 ל-100, כאשר 100 הוא הערך החיובי ביותר. נראה לנו שלקורא קל יותר לפרש, למשל, ממוצע של 80 בסולם של 100, מאשר ממוצע של 1.6 בסולם 1-4. 'ציון' זה מוצג בדוח במקרים רבים, בעיקר בשאלות העמדה, אך גם במקומות אחרים, כאשר נראה היה לנו שהציון מבחיר את הממצא.

פרק ג: האופן והמידה של השימוש בתכנית, לפי המנהלים והמורים

אחת ממטרות המחקר היתה לעקוב אחר השימוש בפועל בתכנית "בטיחות סביבתית - חגורם האנושי" בבתי-הספר. חיבת זה נבדק בשאלוני המנחלים והמורים בשאלות שבאמצעותן ניסינו לעמוד על שתרשש בבתי-הספר סביב התכנית.

עיבוד הנתונים מבוסס בקבוצת הניסוי על שאלונים שמולאו בידי 24 מנחלים ו-213 מורים (כאמור, נתונים של בית-ספר אחד בקבוצת הניסוי לא נכללים בדיווח). בקבוצת הביקורת העיבוד מבוסס על שאלונים שמולאו בידי 11 מנחלים ו-136 מורים.

קיום הפעילויות השונות בבתי-הספר ושביעות הרצון מהן, לפי המנהלים

המנחלים נשאלו על הפעילויות הקשורות לתכנית שחתקיימו בבית-ספרם. לחלן פירוט תשובותיהם ($N=24$):

- 83% (20 מנחלים) ענו שחתכנית הופעלה בבית-ספרם, מנחל אחד (4%) ענה שלא הופעלה, ו-3 מנחלים לא השיבו לשאלה.
- 58% ענו שחתקיימה/ו הרצאה/ות לחורים בבית-ספרם, 3 מנחלים (13%) ענו שלא חתקיימה הרצאה כזו, ו-7 מנחלים (29%) לא הגיבו לשאלה.
- 58% ציינו שחתקיים ערב חורים-תלמידים, 2 מנחלים (8%) ענו שלא חתקיים ערב חורים-תלמידים ו-8 מנחלים (33%) לא ענו לשאלה.
- 33% ענו שחתקיים טקס פתיחה חגיגי, 9 מנחלים (38%) ענו שלא חתקיים טקס כזה, ו-7 מנחלים (29%) לא ענו לשאלה.
- 29% ציינו שחתקיימה תערוכה בנושא הבטיחות במסדרונות בית-הספר, 8 מנחלים (33%) ענו שלא חתקיימה תערוכה כזו, ו-9 מנחלים (38%) לא ענו לשאלה.
- 54% מחמנחלים דיווחו שחתקיים שבוע (או תקופה אחרת) מרוכז בנושא, 4 מנחלים (17%) ענו שלא חתקיים שבוע כזה, ו-7 מנחלים (29%) לא ענו לשאלה.

המנחל שבבית-ספרו לא הופעלה התכנית, ציין שהדבר מתוכנן להתבצע בימים האחרונים של שנת הלימודים.

באשר לשלושת המנהלים שלא ענו לשאלה:

- מתשובות אחד מהם לשאלון נראה כי התכנית הופעלה בכיתות בבית-ספרו.
- משאלוני שני המנהלים הנותרים קשה ללמוד אם הופעלה התכנית, אם כי לפחות חלק מהמורים בבתי-ספר אלו דיווחו שהתכנית הופעלה בכיתותיהם. לא היה ברור אם המנהל ידע על כך.

נראה, אם כך, שהתכנית הופעלה בכל בתי-הספר בקבוצת הניסוי. לפי דיווחי המנהלים כ-250 מורים התבקשו להעביר את התכנית בכיתותיהם.

המנהלים דיווחו על קיום מפגשים עם נציג מכון חמ"ו. לחלן הפירוט:

- בממוצע 2.2 מפגשים עם מנהל בית-הספר ($N=22$). (כ-30% מהמנהלים דיווחו על מפגש אחד, כ-30% על שני מפגשים וכ-30% על שלושה);
- בממוצע 1.8 הרצאות פתיחה ($N=23$). (המספר השכיח היה הרצאה אחת [57%]);
- בממוצע 2.8 סדנאות חדרה ($N=20$). (המספר השכיח היה 3 סדנאות (40%) ו-35% דיווחו על סדנא אחת או שתיים);
- בממוצע 1.2 הרצאות לציבור ההורים ($N=18$). (67% מהמנהלים דיווחו על הרצאה אחת כזו);
- בממוצע 1.3 ביקורים בערבי הורים-תלמידים ($N=17$). (60% מהמנהלים דיווחו על ביקור כזה פעם אחת, והשאר דיווחו על יותר);
- בממוצע 2.1 ביקורים לשם ייעוץ בתכנון התכנית ובהפעלתה ($N=20$). (40% דיווחו על ביקור אחד, 35% על 2 ביקורים והשאר דיווחו על יותר).
- 91% מהמנהלים ($N=23$) היו שבעי רצון 'במידה רבה' מהמפגשים/בין מכון חמ"ו לבין הנחלת בית-הספר (הציון: 97);
- 81% מהמנהלים ($N=21$) היו שבעי רצון 'במידה רבה' מהרצאות הפתיחה לצוות בית-הספר (הציון: 92);
- 74% מהמנהלים ($N=23$) היו שבעי רצון ב'מידה רבה' מהחדרכות שניתנו למורים (הציון: 91);
- 67% מהמנהלים שחביעו דעה בנושא ($N=16$) היו מרוצים 'במידה רבה' מההרצאות לציבור ההורים (הציון: 83);
- 67% מהמנהלים שענו לשאלה ($N=12$) היו מרוצים מעבודת נציג מכון חמ"ו בערב הורים-תלמידים (הציון: 83).

בנתונים אלה ניכרת, לדעתנו, שביעות רצונם של המנהלים מעבודת מכון חמ"ו.

לפי המנהלים ($N=23$), ברוב המקרים (74%) השתתפות חמורים בהדרכות של מכוון חמ"ו היתה 'מלאה', ובשאר המקרים (26%) היא היתה 'מרובה'. כמעט מחצית (48%) מחמנהלים ($N=23$) דיווחו שהם עצמם השתתפו בכולן, 30% דיווחו שהשתתפו ברובן, ו-17% ענו שהשתתפו בחלקן. רק 4% מחמנהלים ענו שלא השתתפו אף באחת מההדרכות.

לפי המנהלים, הפעלת התכנית בבתי-הספר נמשכה במוצע כ-4.7 שבועות.

מניעי המנהלים להשתמש בתכנית

רוב המנהלים (71%) ענו שהמניע העיקרי שלחם להפעיל את התכנית היה 'חשיבות הנושא', 14% נוספים ענו 'ניסיון קודם מוצלח עם תכניות של מכוון חמ"ו', 10% ענו 'שכנוע מצד מפעילי התכנית', ו-5% ענו 'איכות התכנית' ($N=21$).

כרבע (27%) מחמנהלים ($N=22$) ענו שכשפנו אליהם לשם הפעלת התכנית, 'מאוד רצו' להפעילה, 68% 'רצו' להפעילה ו-5% (מנחל אחד) 'לא כל-כך רצו' להפעילה, (חציון: 74). (כזכור, הדירוגים הממוצעים שהתקבלו לחלק משאלות המחקר תורגמו לסולם שנע בין 0-100. ראה לעיל הסבר במבוא לחלק ב').

רוב המנהלים ש'רצו' או 'רצו מאוד' להפעיל את התכנית הסבירו את רצונם ב"חשיבות הנושא" (13 מתוך ה-19 שציינו סיבה/ות). 4 מנחלים ציינו את "איכות התכנית", 3 מנחלים ציינו כי "חשוב להתחיל מוקדם". כל אחת מהסיבות הבאות צוינה על-ידי 2 מנחלים: "בבית-הספר יש מפגעים", "היתה טראומה בבית-הספר בעקבות אי-זהירות באירוע בית-ספרי", "אנו מעוניינים להקנות לתלמידים מושגים של איכות חיים", "העשרה של מורים, הורים ותלמידים", "התכנית הוצעה כניסוי וללא תשלום".

בין הסיבות שצוינו על-ידי מנחל אחד היו: "אני רואה מה שקורה בצבא ואני מאמין שצריך להתחיל ללמד את הנושא", "צריך לחנך ילדים לחישה להוראות ולפתח משמעת עצמית" "בית-הספר שלנו הוא בית-ספר קהילתי וכל נושא משותף [כנראה, להורים] מקובל עלינו".

המנחל שלא כל-כך רצה להפעיל את התכנית דיווח שהסיבות לכך היו "עלות התכנית" (תשובה זו לא מובנת לנו מאחר שהתכנית לא עלתה לבית-הספר כסף) ו-"עומס על צוות המורים".

הצגת התכנית בפני המורים, לפי דיווח המנהלים ולפי דיווח המורים

כשליש בלבד (30%) מהמנהלים ($N=20$) דיווחו שקיבלו בעצמם את החלטת הפעיל את התכנית, 10% ענו שהחלטת התקבלה על-ידי צוות בית-הספר, ורוב המנהלים הנותרים (55%) ענו שהחלטת התקבלה תוך התייעצות עם הצוות. לעומת זאת, 69% מהמורים ($N=208$) בקבוצת הניסוי דיווחו שלא היו שותפים להחלטת העקרונית להפעיל את התכנית "בטיחות סביבתית-הגורם האנושי" בבית-הספר. 31% דיווחו שהיו שותפים להחלטתה. אנו מניחים שהשוני בדיווחים משקף את נקודת המבט של המדווח.

35% מהמנהלים ($N=23$) דיווחו שהם הציגו את הפעלת התכנית בכיתות כחובה, 30% דיווחו שהציגו אותה כרשות, והשאר (26%) ענו שהציגו אותה כרשות, אך המליצו מאוד על הפעלתה. לעומת זאת, כ-75% מהמורים ($N=207$) דיווחו שהפעלת התכנית הוצגה בפניהם כחובה, 11% דיווחו שהיא הוצגה כרשות, ו-12% דיווחו שהתכנית הוצגה כרשות, אך מנהל בית-הספר המליץ מאוד להפעילה.

רק כשליש מהמורים ($N=210$) דיווחו ש'מאוד רצו' להפעיל את התכנית, כשהוצגה בפניהם, כמחצית 'רצו' להפעילה, 11% דיווחו ש'לא כל-כך רצו' להפעילה, ושני מורים ענו ש'בכלל לא רצו' להפעילה. (הציון: 74; ציון זהה לזה שהתקבל מהמנהלים).

שיעור המורים שהעביר את התכנית

89% מהמורים שמילאו שאלונים בקבוצת הניסוי הכוללת (כל המדגם, $N=213$) ענו שהפעילו את התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בכיתותיהם, 5% נוספים ענו שלא עשו זאת (עד המועד שבו מילאו את השאלון), אך מתכוונים לעשות זאת, ו-2 אחוזים בלבד (5 מורים) ענו שלא הפעילו את התכנית ולא יפעילו אותה (3% לא ענו לשאלה כלל). נתונים אלה מצביעים, לדעתנו, על היענות גבוהה גם מצד המורים בנוגע להפעלת התכנית.

חמשת המורים שענו שלא הפעילו את התכנית וכנראה לא מתכוונים לעשות זאת התבקשו לציין את הסיבות לכך. ארבעה מהם ציינו לכך את הסיבות הבאות:

- החוברות לא היו מתאימות לגיל התלמידים (2 מורי כיתה א');

- אין מספיק זמן;

- מורה בכיתה מקבילה מעביר את התכנית.

בחסתמך על דיווחי המנהלים שכ-250 מורים התבקשו להפעיל את התכנית בכיתותיהם, ועל דיווחי המורים, שכ-90% נענו לבקשה זו, ניתן להניח שהתכנית הופעלה בכ-225 כיתות. בהנחה שבכל כיתה לומדים בין 30 ל-40 תלמידים, ניתן לשער שבין 6,750 ל-9,000 תלמידים נחשפו לתכנית בשנת-הלימודים תשנ"ג.

מספר השיעורים שהעבירו המורים ומשך העברת התכנית

עד למועד מילוי השאלון, העבירו המורים שהשתתפו בניסוי ושהפעילו את התכנית בכיתותיהם ($N=192$), לפי דיווחם, בממוצע 5.7 שיעורים מהתכנית. התפלגות מספר השיעורים שהמורים דיווחו על העברתם היא:

8%	-	שיעור אחד או שניים;
24%	-	3-4 שיעורים;
35%	-	5-6 שיעורים;
18%	-	7-8 שיעורים;
7%	-	9-10 שיעורים;
8%	-	מעל 10 שיעורים.

לפי דיווחם במועד מילוי השאלון, המורים התכוונו להעביר עוד 4 שיעורים נוספים בממוצע, לפי ההתפלגות הבאה:

25%	-	1-2 שיעורים נוספים;
30%	-	3-4 שיעורים נוספים;
21%	-	5-6 שיעורים נוספים;
6%	-	7-8 שיעורים נוספים;
4%	-	9-10 שיעורים נוספים;
6%	-	מעל 10 שיעורים נוספים.

9% מהמורים ענו שלא התכוונו להעביר שיעורים נוספים (11% מהמורים לא ענו לשאלה).

בהתחשב בתשובותיהם של מורים שענו לשתי שאלות אלה ($N=180$), היו המורים אמורים להעביר בסך הכל כ-9-10 שיעורים בתכנית. לפי המומלץ בתכנית אמורים המורים להעביר 10 שיעורים בנושא. לפי תוצאות מחקרנו נראה איפוא שהמורים התכוונו לעשות זאת, וזאת למרות העיכוב במועד הפעלת התכנית ולמרות הזמן המועט היחסי שנשאר להם לעשות זאת.

להלן נתונים לגבי מספר השיעורים הממוצע שהמורים דיווחו שהעבירו או שיעבירו, לפי השכבה:

מס' המורים

24	בכיתה א' - 8.8 שיעורים
39	בכיתה ב' - 11.9 שיעורים
29	בכיתה ג' - 9.8 שיעורים
27	בכיתה ד' - 10.7 שיעורים
30	בכיתה ה' - 7.9 שיעורים
15	בכיתה ו' - 7.2 שיעורים
7	בכיתה ז' - 8.4 שיעורים
2	בכיתה ח' - 8.0 שיעורים
<u>2</u>	בכיתה ט' - 8.0 שיעורים
196	סה"כ

נתונים אלה מגלים מגמה מסוימת הקשורה לשכבה שהמורה מחנך. נראה כי מחנכי הכיתות מעל כיתה ד' וכן מחנכי כיתה א' העבירו או תכננו להעביר קצת פחות שיעורים מאשר המורים של הכיתות האחרות, כלומר, כיתות ב' ג' ו-ד'. למרות מגמה זו נראה, כי המורים שחינכו את הכיתות הגבוהות יותר וכן את כיתה א' התכוונו אף הם להעביר מספר ניכר של שיעורים בנושא.

לפי דיווח המורים שענו לשאלה ($N=173$), העברת התכנית ארכה כ-4.3 שבועות בממוצע. התפלגות תשובות המורים לשאלה זו הראתה ש:

- 11% העבירו את התכנית במשך שבוע אחד;
- 23% העבירו את התכנית במשך שבועיים;
- 16% העבירו אותה במשך 3 שבועות;
- 19% העבירו אותה במשך 4 שבועות;
- 13% העבירו את התכנית במשך 5-6 שבועות;
- 9% העבירו את התכנית במשך 7-9 שבועות;
- 10% העבירו את התכנית במשך 10-12 שבועות.

נתונים אלה מגלים גיוון גדול בנוגע למשך הזמן שבו העביר המורה את התכנית. כפי שנאמר, התכנית אמורה היתה להיות מופעלת במשך כשלושה חודשים, אך הגיעה לבתי-הספר בשליש האחרון של שנת הלימודים, שליש שבו חלה גם שביתת מורים במשך כשבועיים. קשה לדעת עד כמה התפלגות זו של משך חוראת התכנית בבתי-הספר הושפעה מהמועד שבו הגיע החומר לבית-הספר ומשביתת המורים.

להלן דיווח המורים שהפעילו את התכנית וענו לשאלה לגבי המסגרת שבה העבירו את התכנית ($N=147$).

- 44% עשו זאת על חשבון 'שעת נושא';
- 24% עשו זאת על חשבון 'שעת מחנך';
- 24% עשו זאת על חשבון שיעורי/ים שבו/בהם היו אמורים ללמד מקצוע אחר;
- 3% ענו שעשו זאת בשיעור שהתפנה בשל חיעדרות מורה.
(43 מורים לא הגיבו לשאלה).

35 מורים ציינו שהפעילו את התכנית על חשבון שיעורים של מקצועות אחרים.

- חנושאים שעל חשבונם הועברה התכנית היו:
- עברית וספרות (17 [49%] ממורים אלה);
  - מקצועות שונים (9 [26%] ממורים אלה);
  - מולדת (3 [9%] ממורים אלה);
  - איכות הסביבה (2 [6%] ממורים אלה);
  - מורה אחד ציין שהפעיל על חשבון תנ"ך;
  - מורה אחד ציין שהפעיל על חשבון שיעור תגבור בחשבון;
  - מורה אחד ציין שהפעיל על חשבון שיעור באנגלית;
  - מורה אחד לא ציין את המקצוע.

8 מורים (5%) בחרו באפשרות התשובה "אחר" לאפשרויות השונות שעל חשבונן הם הפעילו את התכנית. תשובותיהם כללו:

- שעתיים קבועות בכל יום;
- לא העברתי בשיעור שלם אלא העברתי כחצי שעה מדי פעם בסוף שיעור אחד ובתחילת שיעור שני;
- לא היתה עקביות בנושא;
- שעה מיוחדת שהוקדשה לנושא;
- בהתאם לחספק החומר בכיתה;
- כשחצי הכיתה הלכה לבריכה;
- בכל פעם בשיעור אחר;
- בשיעור חברה.

הספר "למנחה" והשימוש בו

כפי שנאמר, 94% מחמורים ($N=198$) בקבוצת הניסוי הכוללת דיווחו שקיבלו את הספר "למנחה". מורים מעטים (14%) דיווחו שקראו את הספר "למנחה" 'כולו', חלק

ניכר קרא 'חלק נכבד' מן הספר (41%), וחלק ניכר נוסף (39%) קרא 'חלק' מן הספר. 5% בלבד דיווחו שקראו 'חלק קטן' מהספר ושני מורים בלבד ענו שלא קראו את הספר כלל.

המורים שקיבלו את הספר נתבקשו לחביע את דעתם על הספר. להלן פירוט תשובותיהם:

- 82% מחמורים (N=193) סברו שהספר היה ברור 'במידה רבה' (ציון ממוצע: 94);

- 64% (N=193) סברו שהוא כלל פעילויות מעניינות לתלמידים 'במידה רבה' (ציון ממוצע: 87);

- 57% (N=191) סברו שהוא כלל פעילויות מתאימות לרמת התלמידים בכיתה 'במידה רבה' (ציון ממוצע: 82);

- 68% (N=189) סברו שהוא כלל מספיק ידע להעברת חנושא לתלמידים 'במידה רבה' (ציון ממוצע: 87);

- 64% (N=190) סברו שהוא כלל מספיק רעיונות 'במידה רבה' להעברת הנושא לתלמידים (ציון ממוצע: 85);

- 50% (N=188) סברו שהוא כלל מספיק אמצעי-עזר 'במידה רבה' להעברת הנושא לתלמיד (ציון ממוצע: 78);

התפלגות מלאה עבור כל המורים במדגם שענו לשאלות אלה מופיעה בנספח 2.

נראה מתשובות המורים, שהספר היה יכול לכלול אמצעים נוספים לשם העברת הנושא לתלמידים.

למחנכי הכיתות הנמוכות דעות חיוביות יותר לגבי הספר מאשר למחנכי הכיתות הגבוהות בהיבטים תבאים: המידה שהוא היה מעניין לתלמיד, המידה שהוא כלל מספיק ידע לתלמיד והמידה שהוא כלל מספיק אמצעי עזר. חקשרים הסטטיסטיים בין שכבת הגיל שהמורה מחנך לבין שביעות רצונו מהיבטים אלה של הספר היו 0.25, 0.26 ו-0.31, בהתאמה.

הנושאים שהמורים העבירו

המורים שענו שהעבירו את התכנית בכיתותיהם התבקשו לציין, לגבי רשימה של נושאים, את המידה שבה הם עסקו בכל אחד מהנושאים בכיתה. הרשימה כללה את עשרת השיעורים המומלצים של התכנית (ראה לעיל) ואת ראשי הפרקים של החוברות

לתלמידים. בלוח 3 מוצג כל אחד מהנושאים שהוצגו ברשימה שלנו ואחוז המורים שלפי דיווחם עסקו בו 'במידה רבה'.

לוח 3: נושאי התכנית ואחוז המורים שענו שעסקו בכל אחד מהם 'במידה רבה'¹

חנּוּשָׂא	ז' חמורִים שעסקו בו 'במידה רבה' (כ-165=N)
גורמי התאונות	66
אחריות אישית וחברתית	54
שליטה עצמית	36
נטילת סיכונים	41
מצבי סיכון ודרכי תגובה	41
מניעת אלימות ותקשורת בונה במצבי סכנה	36
מניעת תאונות	56
נפגעתי - ממה? מה עושים?	42
עקרונות בעזרה ראשונה	4
אמצעי בטיחות - מתי ולמה?	23
בטיחות בבית	61
בטיחות בבית-הספר	68
בטיחות במגרשי המשחקים ובספורט	66
בטיחות בחיק הטבע	25
נפילות ופציעות	43
חשמל - סכנות וטיפול	41
אש - סכנות וטיפול	39
חומרים מסוכנים	36
סכנת הנק	23
זהירות מזרים	51

1. מספר שונה של מורים הגיב לכל אחד מהנושאים. בממוצע ענו על שאלות אלו 165 מורים כאשר הסוּחַ היה 181-152. התפלגות המלאה עבור כל המורים במדגם שענו לשאלות מופיעה בנספח 2.

נראה כי הנושאים שהמורים עסקו בהם במידה הרבה ביותר הם:

- בטיחות בבית-הספר;
- בטיחות במגרשי המשחקים ובספורט;
- גורמי תאונות.

ובמידה פחותה מעט:

- בטיחות בבית;
- מניעת תאונות;
- אחריות אישית וחברתית;
- זהירות מזרים.

הנושא 'עקרונות בעזרה ראשונה' זכה לעיסוק המועט ביותר, וייתכן שהדבר נובע מאחריות הגדולה הכרוכה בהעברת הנושא. יש לזכור שהתכנית אמורה היתה לגעת בטיפול ראשוני בלבד, עד להגעת עזרה מקצועית.

רשימת הנושאים שבהם עסקו המורים 'במידה רבה' כוללת הן נושאים מומלצים, שכנראה מועברים למורים בהדרכה שהם מקבלים (לא ראינו אותם בכתב במקום אחר חוץ מאשר בנספח להצעה שהוגשה למוסד לביטוח לאומי), והן נושאים מהספר "למנחה". נתונים אלה מצביעים על כך שהמורים משתמשים בשני המקורות, החדרכה והספר, לשם קביעת הנושאים המועברים בכיתה.

השימוש בשיטה הדידקטית

המורים שהפעילו את התכנית וענו על השאלה בעניין השימוש בשיטה הדידקטית ($N=182$) דיווחו כלהלן:

- 14% עבדו תמיד לפי השיטה הדידקטית שהוצעה להם בספר "למנחה";
- 46% עבדו ברוב המקרים לפי שיטה דידיקטית זו;
- 28% עבדו לפי שיטה זו בחלק מן המקרים;
- 10% עבדו לפי שיטה זו רק בחלק קטן מהמקרים;
- 3% בלבד ענו שבכלל לא עבדו לפי שיטה זו.

כאשר המורים לא עבדו לפי השיטה הדידקטית שהוצעה להם, הם התבקשו למנות את הסיבות לכך, ומה היו החלופות שלפיהן עבדו. 19 מורים ענו לשאלה פתוחה זו והתשובות המשמעותיות היו אלה:

- ניתחנו מאורעות מחיי הילדים ומחברת הילדים בכיתה (3 מורים);

- עבדתי לפי צורכי הכיתה ולפי תחושות פנימיות (3 מורים);
- התייחסנו למקרה ספציפי ועסקנו בו מחיבטים שונים - מה נעשה, מה צריך לעשות (2 מורים);
- השתמשתי בדוגמאות מעיתונים (2 מורים);
- קיצרנו לפעמים בגלל חוסר זמן (2 מורים);
- התלמידים עבדו באופן אישי ובקבוצות (3 מורים);
- השיעור זרם בצורה ספונטנית (2 מורים);
- נתתי שיעור פרונטלי (מורה אחד);
- שימוש ביצירה ובדרמה (מורה אחד);
- הילדים עבדו בקצב אישי בחוברת (מורה אחד);
- לא תמיד התאים לרמת הכיתה (מורה אחד של כיתה א');
- נעזרתי בכותרות ובאיורים הנחדרים (מורה אחד);
- הפעלתי עבודה בזוגות (מורה אחד);
- שילבתי את הנושא במקצועות שונים (מורה אחד);
- סיום הנושא בכתיבת תקנון התנהגות במקומות שונים (מורה אחד).

השימוש בחוברות לתלמידים

רוב המורים (87%) שהפעילו את התכנית וענו לשאלה דיווחו שהם השתמשו בחוברות העבודה לתלמידים 'פעמים רבות', 12% עשו זאת 'פעמים מעטות' ו-2 מורים בלבד ענו ש'בכלל לא' עשו זאת (N=185).

- 22 מורים ענו שהשתמשו בחוברות 'פעמים מעטות'. תשובותיהם של 13 שענו לשאלה פתוחה לגבי הסיבות לכך היו כלהלן:
- לא הספיק עדיין (6 מורים);
  - מתכוונן להמשיך בשנה הבאה (מורה אחד);
  - כי הן ילדותיות (מורה אחד);
  - כדי להעביר את החומר (מורה אחד);
  - חוברות לא מתאימות למגזר הערבי (כלומר, כתובות בשפה העברית) (מורה אחד);
  - לקחתי רק חומר מתאים לרמת כיתתי (מורה אחד);
  - התלמידים לא התעניינו בהן (מורה אחד);
  - חוספתי נושאים (מורה אחד).

2 מורים בלבד ענו שבכלל לא השתמשו בחוברות. אחד מהם נימק זאת בכך שלא היו ברשותו חוברות.

4 מורים הגיבו לשאלה 'אם לא השתמשת בחוברות לתלמידים, מה עשית בשיעורים?'. הדברים שהם ציינו היו:

- שימוש בדפים משוכפלים;
- שיחות;
- משחקי סימולציה;
- תיאור אירועים.

56% מחמורים שהפעילו את התכנית וענו לשאלה ($N=166$) השתמשו בחוברות לתלמיד במהלך השיעור בכיתה, 42% עשו זאת הן בכיתה והן בשיעורי-בית ו-2% בלבד השתמשו בהן רק לעבודה בבית.

42% מחמורים ($N=179$) ביקשו מהתלמידים לבצע פעילויות בבית 'פעמים רבות', 48% 'פעמים מעטות' ו-10% בלבד ענו ש'בכלל לא' ביקשו מהתלמידים לבצע פעילויות בבית.

לחברות שחולקו לתלמידי כיתות א'-ב', וכן לאלה שחולקו לכיתות ג'-ד', צורפו משחקי קרטון שאמורים היו להמחיש לתלמידים את נושאי התכנית. המורים היו אמורים להשתמש בהן כאשר העבירו את הנושא בכיתות.

40% ממורי כיתות א'-ד' ($N=128$), כל מורי כיתות א'-ד' שהפעילו את התכנית) ענו שהשתמשו באבזרי קרטון אלה 'פעמים רבות', 38% ענו שהשתמשו בהם פעמים מועטות, ו-15% ענו שלא השתמשו בהם כלל. 7% ממורים אלה לא השיבו לשאלה. מסתבר שמורי כיתות א' ו-ב' השתמשו בהם יותר מאשר עשו זאת מורי כיתות ג' ו-ד'. בעוד ש-53% ממורי כיתות א' וממורי כיתות ב' עשו זאת 'פעמים רבות', 33% בלבד ממורי כיתות ג' וממורי כיתות ד' דיווחו שעשו זאת 'פעמים רבות'.

20 המורים שענו שלא השתמשו באבזרי הקרטון התבקשו לפרט את הסיבות לכך. 13 מורים פירטו את הסיבות. 8 מתוך ה-13 (62%) נימקו זאת בכך ש'לא הספיקו לעשות כך עדיין', כלומר, התכוונו כנראה לעשות כך. שני מורים ציינו שהשתמשו בחוברת של שכבה אחרת, והאבזרים לא היו כלולים בה, מורה אחד ציין שלא השתמש כלל בחוברות לתלמידים כי הן לא התאימו לכיתה א', אחד אמר כי לא נזקק לאבזרים

בנושאים שבהם עסק. אחד אמר שלא היה לו ברור איך להשתמש בהם, ואחד אמר שהם חיו חסרי תכלית ולא מעניינים.

חמורים שענו שהשתמשו בקרטונים התבקשו לציין עד כמה הם הועילו להם בחעברת חנושא לתלמידים. מבין חמורים שענו לשאלה:

35% ענו 'במידה רבה';

51% ענו 'במידה מסוימת';

12% ענו 'במידה מועטה';

ו-3% ענו 'בכלל לא'.

הציון הממוצע שהתקבל בשאלה זו: 72.

פעילויות הורים-תלמידים

קיומן של פעילויות לחורים

כאמור, תוכנן לכלול בתכנית הרצאה לציבור החורים על-ידי מנחה ממכון חמ"ו וכן ערב חורים-תלמידים בנושא בטיחות סביבתית, שיופעל על-ידי מחנך הכיתה. חמורים חיו אמורים לקבל לקראת ערב זה: תדרוך באחת מסדנאות מכון חמ"ו, חומר כתוב מיועד לערב זה, ואפשרות לנוכחות יועץ ממכון חמ"ו לפי בקשת בית-הספר. על-פי דיווח המנחלים נערכו ערבי חורים-תלמידים בכ-60% מבתי-הספר שהשתתפו בניסוי (N=24). מתגובות חמורים מתקבל הרושם כי פחות משליש מהם הפעילו ערבי חורים-תלמידים סביב התכנית. אנו מבינים מנתוני שני המקורות, שלא כל מורה שבבית-הספרו התקיימו ערבי חורים-תלמידים, קיים ערב כזה בכיתתו.

אומדננו שפחות משליש חמורים ערכו ערבים כאלה נובע מכך ש-55 מורים בלבד (29%) מתוך 190 חמורים שהפעילו את התכנית בכיתותיהם ענו על שאלה אחת לפחות מתוך סדרה של שאלות לגבי פעילות זו. מאחר שלשתי השאלות שקדמו לסדרה ענו 180 ו-179 מורים, בהתאמה, אנו מסיקים ש-55 חמורים שענו לסדרת השאלות בדבר ערבי חורים-תלמידים הם אכן אלו שערכו פעילות זו.

ברוב המקרים (75%) דיווחו המנחלים (N=18) שערב חורים-תלמידים התקיים באותו ערב שבו נערכה הרצאה לחורים, וברבע מהמקרים הוא נערך בנפרד.

לפי המנהלים (רק 14 מנחלים הגיבו לשאלה), ב-50% מהמקרים השתתפות החורים בהרצאות לחורים היתה 'מרובה', ב-14% מהמקרים 'בינונית' וב-29% מהמקרים 'מועטה'. 7% ממנהלים אלה ענו שחורים לא הגיעו כלל להרצאה.

תשובות המנהלים שהגיבו לשאלות לגבי הרצאות לחורים (יש לציין ש-11 או 12 מנחלים בלבד הגיבו לכל אחת מן השאלות) דורגו כמפורט להלן:

- ארגון הרצאות - הציון: 91;
- המידה שבה הרצאה הועברה על-ידי מרצה טוב - הציון: 86;
- המידה שבה הרצאה היתה מעניינת לחורים - הציון: 83;
- המידה שהרצאה הועילה להגביר את מודעות החורים לנושא - הציון: 82;
- המידה שהרצאה הגבירה את נכונות החורים למעורבות בפעילות בית-הספר - הציון: 74.

דרכים אחרות שבהן השתתפו חורי התלמידים בתכנית בבית-הספר היו (לפי המנהלים):

- פעילויות שונות בכיתות (כולל כתיבת סמאות ועבודות יצירה) - 3 מנחלים;
- החומרים והתכנית הוצגו בפני ועד החורים - מנחל אחד.

22% מהמורים שהגיבו לשאלה בנדון ענו שהשתתפות החורים בערב הורים-תלמידים היתה 'מלאה', 27% ענו שהשתתפות היתה 'מרובה', 22% ענו שהיא היתה 'בינונית' ו-16% ענו שהשתתפות היתה 'מועטה'. 13% ענו שהחורים לא הגיעו כלל. הדיווח לגבי ערבי הורים-תלמידים דומה לזה של המנחל לגבי הרצאות לחורים. מבין המורים שהגיעו דעתם בעניין ערב הורים-תלמידים:

- 85% סברו שהפעילות היתה מאורגנת היטב 'במידה רבה' (הציון: 94, $N=53$);*
- 62% סברו שהיא היתה מחנה לחורים 'במידה רבה' (הציון: 83, $N=50$);
- 71% סברו שהיא היתה מחנה לתלמידים 'במידה רבה' (הציון: 88, $N=49$);
- 60% סברו שהיא הועילה להגברת מודעות החורים לנושא 'במידה רבה' (הציון: 83, $N=48$);
- 31% סברו שהיא הגבירה את נכונות החורים למעורבות בפעילויות בית-הספר 'במידה רבה' (הציון: 64, $N=42$).

* החתפלגות המלאה עבור כל מורי המדגם שענו לשאלה מופיעה בנספח 2.

- לשאלה, לגבי דרכים נוספות שבהן חורי התלמידים השתתפו בתכנית בכיתות, ענו 12 מורים. הם דיווחו על החורים כלחלן:
- פעילות משותפת בבית עם התלמידים (8 מורים);
  - הרצאה של אחד החורים (מורה אחד);
  - כתיבת מכתבים למכון התקנים (מורה אחד);
  - באו להרצאה (מורה אחד);
  - הילדים היו צריכים לתביא מידע מחבית בנושאים שונים (מורה אחד).

תרומת ערבי החורים-ילדים לתועלת שהתלמיד הפיק מהתכנית מבין 14 המנחלים שיכלו להביע דעה בנושא, סברו 4 (29%) שהשתתפות החורים בפעילות בבית-הספר סביב לתכנית תרמה 'במידה רבה' לתועלת שהילד הפיק מהתכנית, 5 (36%) סברו שהיא תרמה 'במידה מסוימת', 4 סברו שהיא תרמה 'במידה מועטה', ומנהל אחד סבר שהשתתפות זו 'בכלל לא' תרמה לתועלת שהתלמיד הפיק מהתכנית (חציון: 73). 4 מנחלים ענו 'לא יודעים' ו-10 מנחלים לא ענו לשאלה. המנחלים שענו שהשתתפות החורים תרמה 'במידה רבה' לתועלת שהפיק התלמיד מהתכנית סברו שהיא עשתה זאת על-ידי "העמקת המודעות" (2 מנחלים), "חשוב שהילד יבין שגם להורה זה חשוב" (מנהל אחד), "שיחות משותפות בבית מסייעות להפנמה" (מנהל אחד). אלה שענו שהשתתפות החורים תרמה 'במידה מסוימת' סברו שהיא עשתה זאת על-ידי כך ש"שיחות משותפות בבית מסייעות להפנמה" (2 מנחלים).

32% מהמורים שערכו ערב חורים-תלמידים וענו לשאלה (N=50) סברו שהשתתפות זו תרמה 'במידה רבה' לתועלת שהתלמיד הפיק מהתכנית, 42% סברו שהיא תרמה לכך 'במידה מסוימת', 16% סברו שתרומתה היתה 'מועטה', ו-10% סברו שפעילות זו 'בכלל לא' תרמה לתועלת שהתלמיד הפיק מהתכנית (חציון: 65). המנחלים לא תתייחסו הרבה יותר בחיוב לתועלת שהתלמיד הפיק מפעילות זו (חציון: 73).

- 10 מורים ציינו דרכים שבהן השתתפות החורים תרמה 'במידה רבה' לתועלת שהילד הפיק מהתכנית. הם ציינו:
- הגברת המודעות בבית (4 מורים);
  - שיתוף החורה יוצר מוטיבציה אצל הילד (4 מורים);
  - שיתוף פעולה (2 מורים);
  - התלמידים הרגישו שהם יודעים יותר מהחורים (2 מורים);
  - השתתפות החורים הדגישה את חשיבות הנושא (2 מורים).

צוינו גם סיבות אחרות כגון: "אפשרות ליישם את התכנית בשטח"; "החורים היו שותפים לחסקת מסקנות ולתהליך המחשבה"; "מודעות החורח לנושא מסייעת לשפר את מודעות הילד לנושא", וכו'.

שמונת המורים שסברו שהשתתפות החורים תרמה 'במידה מסוימת' וענו לשאלה לגבי הדרכים שבהן השתתפות תרמה לתועלת שהילד הפיק מהתכנית, ציינו את אותן דרכים בתוספת של 'הילד מבין שגם החורים אחראים לנושא'.

ממצאי מחקר זה מצביעים על כך שכאשר ערבי החורים-תלמידים נערכו, הם נערכו בהצלחה ולשביעות רצונם של המשתתפים, אך לא נראה שהם נערכו במידה רבה, ולא נראה שהיתה בהם תועלת מיוחדת לתלמיד, לדעתם של מנהלים ומורים. כמו כן לא היה בהם כדי להגביר את נכונות החורים להיות מעורבים בפעילויות בית-ספריות.

השתתפות המורים בהדרכה ועמדותיהם כלפיה

לפי המתוכנן אמור מכון חמ"ו להעביר בכל בית-ספר ארבע סדנאות הדרכה למורי בית-הספר המפעילים את התכנית בכיתות. סדנאות אלה היו אמורות לחיערך בתקופת העברת התכנית בכיתות. המורים בקבוצת הניסוי הכוללת נשאלו על השתתפותם בסדנאות. אלה שהשיבו לשאלה ($N=207$) דיווחו שהם השתתפו במוצע ב-2.3 מפגשי הדרכה; מספר זה קטן במקצת ממספר ההדרכות במוצע שניתנו לבתי-הספר (2.8), לפי דיווחי המנהלים. הבדל זה נובע כנראה מחעובדה שלא כל המורים היו נוכחים בכל מפגש הדרכה.

לפי התפלגות תשובות המורים למספר ההדרכות שבהן הם השתתפו:

21% השתתפו במפגש הדרכה אחד;

38% השתתפו בשני מפגשי הדרכה;

30% בשלושה מפגשי הדרכה;

7% בארבעה מפגשי הדרכה;

3% בחמישה מפגשי הדרכה;

1% ממורים אלה לא השתתפו אף באחד ממפגשי ההדרכה;

(3% מכלל המורים בקבוצת הניסוי הכוללת [$N=213$] לא השיבו לשאלה).

הרוב המכריע של המורים שהשיבו לשאלה (84%), סבורים שמספר שעות ההדרכה שהם קיבלו היה מתאים, אם כי 14% סברו שהמספר היה מועט מדי ו-2% סברו שהמספר היה רב מדי ($N=206$).

חמורים שענו שמספר החדרכות שהם השתתפו בהן היה רב מדי ($N=5$) השתתפו במוצע ב-3.4 מפגשי הדרכה, אלו שענו שהמספר היה מתאים ($N=169$) השתתפו במוצע ב-2.4 מפגשי הדרכה, ואילו חמורים שענו שהמספר היה מועט מדי ($N=29$) השתתפו ב-1.7 במוצע.

מבין חמורים שהשתתפו בהדרכה אחת ($N=42$), 64% סברו שמספר זה של חדרכות היה מתאים; מבין אלה שהשתתפו בשני מפגשי הדרכה ($N=79$), 87% סברו שמספר זה היה מתאים; מבין המשתתפים בשלושה מפגשי הדרכה ($N=61$), 92% סברו שהמספר היה מתאים; מבין המשתתפים בארבעה מפגשי הדרכה ($N=14$), 79% סברו שהמספר היה מתאים; ומאלה שהשתתפו בחמישה מפגשי הדרכה ($N=6$), 83% סברו שהמספר היה מתאים.

בהסתמך על נתונים אלה אנו מסיקים כי שלושה מפגשים הוא המספר המועדף ביותר של מפגשי הדרכה למורים, אם כי, גם מספר גדול יותר וגם מספר קטן יותר של מפגשים התקבלו בחיוב על-ידי חמורים.

לגבי המרכיבים השונים של החדרכה מתברר כי מבין חמורים שהשתתפו בהדרכה וחשיבו לשאלה בנושא זה:

- 60% היו שבעי רצון 'במידה רבה' מהרצאת הפתיחה ($N=186$; הציון: 83);
- 54% היו שבעי רצון 'במידה רבה' ממפגשי החדרכה למחנכים ($N=187$; הציון: 81);
- 51% היו שבעי רצון 'במידה רבה' מחייעוץ בתכנון ומחפעלת התכנית ($N=168$; הציון: 79).

מבין חמורים שענו לשאלות לגבי טיב החדרכה שקיבלו:

- 79% ענו שהיא היתה ברורה 'במידה רבה' ($N=197$; הציון: 93);
- 50% ענו שהיא היתה מעניינת 'במידה רבה' ($N=192$; הציון: 79);
- 48% ענו שהיא הקנתה להם מספיק ידע להעברת הנושא לתלמידים 'במידה רבה' ($N=194$; הציון: 78);
- 46% ענו שהיא סיפקה להם מספיק כלים להעברת הנושא לתלמידים 'במידה רבה' ($N=190$; הציון: 77).

לפי תגובות אלה נראה כי החדרכה היתה ברורה, אך היתה יכולה להיות מחנכה יותר. כמו כן, לא נמסר מספיק ידע וחסרו כלים להעברת נאותה של הנושא לתלמידים.

יכולת המורים והמנהלים להפעיל את התכנית בעתיד

רוב המורים (61%) ענו 'בהחלט כן' לשאלה אם יהיו מסוגלים להעביר את התכנית בשנה הבאה באופן עצמאי, ומעל לשליש (37%) ענו 'חושבים שכן'. 2% בלבד ענו 'חושב שלא', ואף לא אחד ענה 'בהחלט לא' (N=190; הציון: 86). לא מצאנו קשר סטטיסטי בין המידה שבה המורה ציין שהוא מסוגל להעביר את התכנית באופן עצמאי לבין מספר מפגשי החדרכה שבהם השתתף.

חמורים גם נשאלו באיזו מידה הם זקוקים לידע רב יותר, לרעיונות נוספים, לאמצעי עזר נוספים, לליווי על-ידי מומחים ולתמיכה מהמנהל על מנת להפעיל את התכנית בשנת הלימודים הבאה.

- לפי דיווח המורים בקבוצת הניסוי הכוללת שהשיבו לשאלה:
- 13% בלבד זקוקים 'במידה רבה' לידע רב יותר (N=179);
  - 28% זקוקים במידה זו לרעיונות נוספים (N=176);
  - 28% זקוקים במידה זו לאמצעי עזר (N=176);
  - 20% זקוקים במידה זו לליווי מומחה (N=172);
  - 29% זקוקים במידה זו לתמיכה ממנהל בית-הספר (N=167).

בלוח 4 מוצג כל אחד מהנושאים הנ"ל, הדירוג הממוצע שחתקבל עבורו והפירוש המילולי לכל דירוג.

לוח 4: צורכי המורים לשם הפעלת התכנית בעתיד

פירוש מילולי	דירוג ממוצע (כ-170-N)	הנושא
בין מידה מסוימת למידה מועטה, קרוב יותר למידה מועטה	2.69	ידע רב יותר
בין מידה מסוימת למידה מועטה, קרוב יותר למידה מסוימת	2.22	רעיונות נוספים
בין מידה מסוימת למידה מועטה, קרוב יותר למידה מסוימת	2.23	אמצעי עזר נוספים
בין מידה מסוימת למידה מועטה, קרוב יותר למידה מועטה	2.71	ליווי מומחה
בין מידה מסוימת למידה מועטה	2.46	תמיכת המנהל

מלוח 4 עולה שהמורים אינם מרגישים באופן מיוחד שהם זקוקים למשחו נוסף על מנת להעביר את התכנית בעתיד.

ליווי מומחה קיבל את הדירוג הנמוך ביותר בצורכי המורים בהשוואה לצרכים האחרים שעליהם שאלנו. לדעתנו, ניתן לראות בממצא זה סימן לכך שהמורים מרגישים את עצמם די מסוגלים לחמשיך להעביר את התכנית באופן עצמאי. זהו הישג מאוד חיוני להמשך הפעלת התכנית.

בדומה למורים נשאלו גם המנהלים למה יזדקקו על מנת להפעיל את התכנית בעתיד. לפי תשובותיהם הם יזדקקו 'במידה רבה' לדברים הבאים:

- 71% לחוברות לתלמידים;
  - 53% לספרים נוספים למחנכים;
  - 40% לחומר עזר אחר;
  - 29% ליותר הדרכה למורים;
  - 29% להדרכת מספר רב יותר של מורים;
  - 24% לליווי צמוד של צוות מכון חמ"ו.
- (14 עד 17 בלבד מחמנהלים ענו על שאלות אלה).

נראה שהמנהלים, כמו המורים, מרגישים שהם יכולים להפעיל את התכנית בעתיד בלי הליווי הצמוד של מכון חמ"ו ובלי המעורבות של גורם חיצוני. כמו כן, נראה כי חומר עזר, בנוסף לדפי העבודה, נחוץ למנהלים כפי שראינו שהוא נחוץ למורים.

קשיים ומאמצים של המנהלים בהפעלת התכנית

המנהלים נשאלו על קשיים ובעיות הקשורים להפעלת התכנית. 22 מנהלים התייחסו לחיקף השעות שנדרש מהם לשם הפעלת התכנית. לדעת רובם (86%) חיקף השעות היה מתאים. שני מנהלים (9%) ענו שהיה 'רב מדי', ומנהל אחד (5%) ענה שמספר השעות שהוקדשו להפעלת התכנית היה 'מועט מדי'. 39% מחמנהלים (N=18) ענו שהפעלת התכנית 'לא היתה כרוכה במאמץ מיוחד' עבורם, ו-56% ענו שהיתה כרוכה ב'מאמץ רב אך כדאי'. מנהל אחד בלבד ענה שהפעלת התכנית היתה כרוכה ב'מאמץ רב מדי' עבורו. המנהל שטען שהפעלת התכנית דרשה ממנו מאמץ רב מדי ציין שמאמץ זה נגרם בשל האיחור שבו הגיע החומר לבית-הספר. איחור זה לא הותיר לו מספיק זמן לתכנן את ההפעלה בכיתות, לארגן את השתלמות המורים וכו'. מנהלים שטענו שהפעלת התכנית דרשה מאמץ רב אך כדאי ציינו את הדברים הבאים כביטויים למאמץ:

- ארגון הפעילויות, הכיתות, השיעורים ותכנון חלוגי סטיקה (3 מנחלים);
- שכנוע המורים להשתתף בחדרכה (3 מנחלים);
- ביצוע ערב הורים-תלמידים (2 מנחלים);
- שכנוע המורים ללמד את הנושא (מנחל אחד);
- העלאת רעיונות;
- חיזוק ותמיכה במורים, ומעקב אחר ביצוע התכנית.

הצגנו בפני המנחלים רשימה של בעיות הקשורות בתכנית שהיו עשויות להתעורר עם הפעלתה, וביקשנו מהם לציין את מידת הבעייתיות של כל אחת מהן. הנושא שחיה כנראה הבעייתית ביותר למנחלים היה "העיתוי שבו התקבלה התכנית בבית-הספר" - 55% ציינו שנושא זה היה בעייתית 'במידה רבה' (הציון: 24). שני נושאים נוספים שצוינו כבעייתיים ב'מידה רבה', אם כי בשיעורים נמוכים יותר בהרבה, על-ידי 27% ו-23% מחמנהלים, בהתאמה, היו 'עומס רב מדי של תכניות' (הציון: 38) ו'מציאת זמן מתאים לשילוב התכנית בתכנית הלימודים' (הציון: 58). 'עומס רב מדי על המנחל' צוין גם כנושא בעייתית 'במידה רבה' על-ידי 14% מחמנהלים (הציון: 61). לשאלות בנושא זה השיבו 22 מנחלים.

מנחל אחד בלבד ציין ש"קבלת חוברות לתלמידים בכמות מספקת" חיוותה עבורו בעייתית 'במידה רבה' ועוד אחד ציין את "נכונות הורי התלמידים להשתתף בפעילות" כבעייתית במידה זו עבורו.

אף לא מנחל אחד ציין את הנושאים הבאים כבעייתיים 'במידה רבה', אם כי הציונים לא היו זהים:

- תיאום מפגשים עם מכון חמ"ו (הציון: 85);
- הגעת נציגי מכון חמ"ו למפגשים (הציון: 98);
- הגעת מנחי מכון חמ"ו בזמן (הציון: 98);
- המקצועיות של מנחי מכון חמ"ו (הציון: 94);
- נכונות של מנחי מכון חמ"ו לסייע לצוות בית-הספר (הציון: 100);
- קבלת עותקים בכמות מספקת מחספר "למנחה" (הציון: 92);
- נכונות המורים להשתתף בחדרכות (הציון: 80);

-----
* קשה לחשוות את הציונים שהתקבלו לשאלות לגבי הבעיות שבהן נתקלו המנחלים, לשאר שאלות העמדה בדוח זה. זאת מאחר ששאלות אלה מנוסחות כבעיות ולא מוצגות בצורה נייטרלית. כללנו את ציונן בכל זאת על מנת לתת בסיס לחתייחסות לממצא. גם כאן, ככל שחציון גבוה יותר, תמצא חיובי יותר.

- נכונות המורים להפעיל את התכנית בכיתות (הציון: 77).
- שלושה מנחלים בלבד ציינו בעיות אחרות (שלא הופיעו ברשימה) שבהן הם נתקלו בהפעלת התכנית. הם ציינו:
- החוברת המיועדת לשנתיים מחווה בעיה לתלמידים שהתחילו השנה ועוברים לשכבה שמתחילה חוברת חדשה;
- צוות המורים גילה התנגדות בשל עומס העבודה;
- בעיית העיתוי;
- שביתת המורים (בבית-ספר אחד בניסוי הושבת בית-הספר על-ידי החורים).
- כפי שנאמר, התכנית אמורה חיתה להגיע לבתי-ספר אחרי חופשת חנוכה אך בפועל הגיעה רק לאחר חופשת פסח. עיתוי זה צוין יותר מכל נושא אחר כ"בעייתי במידה רבה". כאשר שאלנו את המנחלים איך היה משפיע עיתוי אחר של הגעת התכנית לבית-הספר על הפעלת התכנית ענו המנחלים כלהלן:
- ככל שיודעים על תכנית מוקדם יותר, פחות בעייתי לשלב אותה במערכת חלימודים, משום שמתכננים את שנת-הלימודים מראש (5 מנחלים);
- החספק יכול היה להיות גדול יותר (4 מנחלים);
- עיתוי מוקדם יותר היה מאפשר עבודה שיטתית יותר (3 מנחלים);
- ההפעלה היתה מלווה במידה רבה יותר של יוזמה מצד ביה"ס וחורים (2 מנחלים);
- היינו חופכים את הנושא לנושא שנתי (2 מנחלים);
- ניתן היה לשלב את כל המחנכים (מנחל אחד);
- לא היתה לכך השפעה (מנחל אחד);
- היה מתאפשר יותר שיתוף הורים-מורים (מנחל אחד).
- נראה שעיתוי הגעת התכנית לבית-הספר חפריע למנהלים, אם כי לא מספיק כדי למנוע מהם להפעיל את התכנית.

קשיים ומאמצים של המורים בהפעלת התכנית

מבין המורים שהפעילו את התכנית וענו לשאלה ($N=146$), 71% ענו שהפעלת התכנית לא חיתה כרוכה במאמץ מיוחד. מורה אחד בלבד ענה שהפעלת התכנית חיתה כרוכה במאמץ רב מדי עבורו, ו-27% ענו שהפעלת התכנית חיתה כרוכה ב"מאמץ רב, אך כדאי". המורים התבקשו לפרט במה התבטא המאמץ. בסך-הכל 46 ביטויים למאמץ זה ניתנו על-ידי 35 מורים. ביטויים אלה כללו:

- לא נערכו לתכנית מחתלת השנה (צוין 12 פעמים);
  - חלימוד היה צריך לבוא על חשבון שיעורים אחרים (צוין 6 פעמים);
  - חכנת השיעורים כמו לשיעורים אחרים (צוין 3 פעמים);
  - עומס של נושאים שצריך להספיק לכסות (צוין פעמיים)
  - ליקוט תכנים (צוין פעמיים);
  - תכנון הכיתה וסידורה (צוין פעמיים);
  - חכנת ערב הורים-תלמידים (צוין פעמיים);
- ומגוון דברים נוספים (שכל אחד צוין פעם אחת), כגון: הזמנת חבר מהאגודה למניעת תאונות בדרכים, מחשבה על דרך להעביר את המסר בצורה מעניינת ופשוטה וכן שהמסר יישאר, מחשבה על חוויות, וכו'.

לגבי רשימה של בעיות אפשריות שבהן עשויים היו המורים להיתקל במהלך הפעלת התכנית, שאלנו את המורים באיזו מידה הן אכן היו בעייתיות עבורם. אחוזי המורים שענו 'במידה רבה' ו'בכלל לא' לבעיות אפשריות ברשימה מופיעים בלוח 5.

מלוח 5 עולה כי המועד המאוחר שבו הגיעה התכנית לבית-הספר היווה את הבעיה הגדולה ביותר למורים בהפעלת התכנית (כמו שהיתה עבור המנהלים). במקום שני, ואולי אף בחקשר לכך, נמצא הקושי למצוא זמן להעברתה. כן עולה מהנתונים בלוח 5, שאי-שיתוף פעולה מצד ההורים היה בעייתי בהפעלת התכנית קצת יותר משאר הבעיות האחרות שהצגנו, ושרוב הבעיות האפשריות שהצגנו בפני המורים כמעט ולא היוו בעייה להם. בתגובה לשאלה פתוחה לגבי בעיות אחרות שבהן נתקלו (אשר לא הצגנו בפניהם), דיווחו המורים על הבעיות האלה:

- חוסר זמן - 8 מורים;
- לא היו בעיות מיוחדות - 3 מורים;
- משימות מסוימות אינן מתאימות לכיתות ו' - 2 מורים;
- קשה לכתוב על הקרטון - 2 מורים;
- קשה לעבוד בקבוצות - 2 מורים;
- לא כל המשימות ברורות - 2 מורים;
- חוסר ניקוד מחוה קושי בכיתות נמוכות - 2 מורים.

ומגוון נושאים שונים כגון:
הציורים אינם ברורים, התלמידים המשיכו להיות מעורבים בתאונות, צריך לשלב את התכנית עם הצגות ותשדירי טלוויזיה, גרם לרעש בכיתה, התכנית הופעלה מאוחר מדי, עבודה משותפת עם ההורים, בעיית תרגום לשפה הערבית, ועוד.

לוח 5: אחוז המורים שענו 'במידה רבה' ושענו 'בכלל לא' לגבי
תמידה שבעיות אפשריות היו בעייתיות עבורם (באחוזים)

ציון ¹	Z העונים 'בכלל לא'	Z העונים 'במידה רבה' (N=164)	הבעיה האפשרית
68	43	5	נדרש להקדיש שעות רבות מדי
81	66	7	נדרש להקדיש שעות רבות בלי תמורה
56	34	19	אי-מציאת פנאי במערכת הלימודים
25	12	57	הוטל בשלב מאוחר מדי בשנה"ל
80	69	6	אי-קבלת מספיק הדרכה
90	79	1	רמת החדרכה לא היתה טובה מספיק
94	89	1	אי-קבלת מספיק חופש פעולה בהפעלה התכנית
94	90	2	אי-קבלת מספיק תמיכה מהמנהל
97	96	2	אי-קבלת ספר 'למנחה'
95	92	2	אי-קבלת מספיק חוברות לתלמידים
92	85	3	התכנית לא התאימה לגיל התלמידים
93	83	1	התלמידים לא גילו עניין בתכנית
97	93	1	אי-חשיבות התכנית
80	66	7	אי-שיתוף פעולה מצד ההורים

1. ככל שציון גבוה יותר, תמצא חיובי יותר.

98% מהמורים (N=165) ענו שלא קיבלו גמול כלשהו להפעיל את התכנית. שלושת המורים שענו שקיבלו גמול להפעלתה דיווחו כולם, שהגמול שלהם היה המסקנות שהילדים הסיקו ויישמו בבית ובכיתה.

כרבע מהמורים שהפעילו את התכנית וענו לשאלה (N=130) ענו שזכו להערכת המנהל בעקבות הפעלת התכנית 'במידה רבה', 25% נוספים ענו 'במידה מסוימת', 14% ענו 'במידה מועטה', ו-38% ענו 'בכלל לא'.

כרבע (23%) מחמורים שהפעילו את התכנית וענו לשאלה ($N=171$) ענו שהיה להם קשר 'במידה רבה' עם מורים אחרים בנוגע לתכנית, 43% ענו שהיה להם קשר 'במידה מסוימת', 24% ענו 'במידה מועטה' ו-9% ענו שלא היו להם קשר בכלל.

שאלנו את המורים אם הם היו מרוצים ממידת הקשר שהיה להם עם מורים אחרים סביב התכנית. נתונים לגבי מידת שביעות הרצון עבור מורים שהיה להם הרבה קשר, עבור מורים שהיה להם קשר מסוים, ועבור מורים שהיה להם מעט קשר או שלא היה להם קשר כלל עם מורים אחרים בנוגע לתכנית, מופיעים בלוח 6.

לוח 6: שביעות רצון של המורים מהקשר שלהם עם מורים אחרים, לפי מידת הקשר

N	אחוז המורים שבעי-רצון 'במידה רבה' מהקשר	
40	93	מורים שהיה להם קשר 'במידה רבה'
71	48	מורים שהיה להם קשר 'מסוים'
32	22	מורים שהיה להם מעט קשר
4	50	מורים בלי קשר כלל

נראה כי המורים, שהיה להם קשר חזק עם מורים אחרים, היו מרוצים יותר מאשר מורים שהיה להם פחות קשר. כדאי אם כן, בהמשך הפעלת התכנית, לדאוג לקיום קשר הדוק בין המורים סביב הפעלת התכנית.

הפעלת התכנית בבתי-הספר הערביים ובבית-הספר הדרוזי

שני בתי-ספר ערביים ובית-ספר דרוזי אחד השתתפו בניסוי. משאלוני המנהלים והמורים שהוחזרו מבתי-ספר אלה מתקבל הרושם שהפעלת התכנית בהם היתה דומה לזו שבבתי-הספר היהודיים.

נראה שיותר מורים בבתי-הספר הערביים היו שותפים להחלטה להפעיל את התכנית מאשר מורים בבתי-הספר היהודיים. בעוד ש-79% מהמורים בבתי-הספר הערביים ובבית-הספר הדרוזי ($N=9$) דיווחו שתיו שותפים להחלטה, האחוז בבתי-הספר היהודיים היה 31%.

אחוז נמוך יותר במקצת מהמורים בבתי-ספר אלה דיווחו שהפעילו את התכנית בכיתתם (67% לעומת 89% בבתי-הספר היהודיים). נראה גם שהם העבירו פחות שיעורים בנושא (ממוצע של 3.4 שיעורים לעומת ממוצע של 5.7 בקרב המורים היהודיים). עם זאת, מורים אלה דיווחו שחיה בכוונתם להעביר כ-6 שיעורים נוספים, בעוד שהמורים בבתי-הספר היהודיים דיווחו על כוונתם להעביר כ-4 שיעורים נוספים בנושא. יש גם לתביא בחשבון ששניים מבתי-ספר אלה היו חטיבות ביניים. גם בבתי-הספר היהודיים הפעלת התכנית בכיתות הגבוהות היתה בחיף מצומצם יותר מאשר בכיתות הנמוכות יותר.

תגובות המורים בבתי-ספר אלה למאמץ שהיה כרוך בהפעלת התכנית היו דומות מאוד לאלה של המורים בבתי-הספר היהודיים: 71% דיווחו שלא היה כרוך בה מאמץ, ו-29% ענו שהיה כרוך בה מאמץ, אך הוא היה כדאי. כמו כן, חבעיה המרכזית שלהם בהפעלת התכנית היתה העיתוי המאוחר שבו הגיע החומר לבתי-הספר. לא התגלו בעיות אחרות, ואף על פי שצוין כמה פעמים על ידי המורים והמנהלים בבתי-הספר הערביים ובבית-הספר הדרוזי שחיה רצוי להם שהחומר יופיע בערבית, לא נראה שהופעתו בעברית היתה עבורם בעייתית במיוחד. המורים בבתי-הספר אלה נתנו ציון 89 ליכולת שלהם להפעיל את התכנית בעתיד באופן עצמאי (בדומה לציון 86 שהתקבל מהמורים בבתי-הספר היהודיים).

פרק ד: עמדות המנהלים והמורים כלפי הוראת נושא הבטיחות הסביבתית וכלפי התכנית

השפעת התכנית על המוטיווציה של המורים לעסוק בנושא הבטיחות בכיתותיהם

ניסינו לבדוק אם השימוש בתכנית "בטיחות סביבתית - חגורם האנושי" העלה אצל המורים את המוטיווציה לעסוק בעתיד בנושאי התכנית בכיתתם. לשם כך נכללה בשאלון למורה סדרה של שאלות שבאמצעותן ניסינו ללמוד על הנהוג בבית-הספר בנוגע להעברת נושא הבטיחות באופן כללי, כלומר, לפני הניסוי (התכיפות שבה הוא מקיים בכיתתו באופן כללי פעילויות בנושא בטיחות, קיום בכיתתו של פעילויות ביוזמת הנהלת בית-הספר או ביוזמתו, עיסוקו בעבר בהוראת נושאים שונים הקשורים לבטיחות). מתשובות המורים לשאלות אלו בנינו מדד של 'עיסוק בעבר'. כמו כן כללנו בשאלון סדרה נוספת של שאלות לגבי המידה שבה חמורה מתכוון לעסוק בהוראת נושאים הקשורים לבטיחות סביבתית בעתיד, ומהתשובות לסדרה זו בנינו מדד של 'עיסוק עתידי'.

קבוצת הניסוי הושוותה לקבוצת הביקורת בשני מדדים אלה. השערותנו היתה שלגבי העיסוק בעבר לא יימצא הבדל בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת, אך אם היתה לתכנית השפעה חיובית על מורי בתי-הספר שהשתתפו בניסוי, יימצא הבדל לטובת קבוצת הניסוי במידת הנכונות לעסוק בנושא הבטיחות בעתיד. בלוח 7 מוצגות תוצאות מבחן t שנערכו לשאלות לגבי העיסוק בעבר והעיסוק בעתיד בנושאי הבטיחות בקרב המורים.

לוח 7: השוואת העיסוק בעבר והעיסוק בעתיד בנושא בין מורי קבוצת הניסוי
למורי קבוצת הביקורת

סוג העיסוק	דירוג ממוצע בקבוצת הניסוי	דירוג ממוצע בקבוצת הביקורת	מבחן t
עיסוק בעבר	1.49	1.56	$t=-1.54$ <i>n.s</i>
עיסוק בעתיד	1.39	1.53	$t=-2.65$ $p<.005$

מהנתונים בלוח 7 עולה שלשתי הקבוצות רמת עיסוק דומה כאשר מדובר בהרגלים בעבר, אך כאשר מדובר על העתיד יש הבדל מובהק לטובת קבוצת הניסוי. מורים בקבוצת הניסוי ענו שיש סבירות גבוהה יותר שיעסקו בעתיד בכיתותיהם בנושאים בטיחותיים שונים כגון: 'התייחסות לחפץ חשוד', 'הימנעות מקשר עם אדם זר', 'התנהגות נכונה בזמן שריפה', 'הימנעות מסביבה מסוכנת (כגון: אתרי בנייה)', 'דיווח על מפגע בטיחותי למבוגר אחראי'.

נתונים אלה מצביעים על כך שהשתתפות בניסוי העלתה אצל המורים את המוטיווציה לעסוק בנושאי הבטיחות בכיתותיהם.

בניסיון לבדוק לעומק את השפעת הפעלת התכנית על המוטיווציה של המורים לעסוק בנושא בטיחות סביבתית, בדקנו את תשובותיהם לשתי שאלות: האחת היתה עד כמה הם רצו להפעיל את התכנית בכיתותיהם כשהיא הוצגה בפניהם לראשונה, והשנייה היתה עד כמה הם מעוניינים להפעיל את התכנית בכיתותיהם בשנת-הלימודים הבאה (כלומר, אחרי ההפעלה הניסיונית). השאלה בעניין רצונם של המורים להפעיל את התכנית, משזו הוצגה בפניהם, קיבלה את הציון 76, ואילו השאלה בעניין רצונם להפעיל את התכנית בשנה הבאה קיבלה את הציון 86. לדעתנו, ניתן לראות גם בממצא זה עדות לעליית המוטיווציה בקרב מורי קבוצת הניסוי להעביר את הנושא בטיחות סביבתית וכן את התכנית הספציפית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי".

השפעת התכנית על המוטיווציה של המנהלים לעסוק בנושא הבטיחות

בלוח 8 מוצגות תוצאות מבחן t שנערכו לשאלות שדנו בעיסוק בעבר ולרצון לעסוק בעתיד בנושא בטיחות סביבתית בבתי-הספר, כפי שעולה מדיווחי המנהלים.

לוח 8: השוואת העיסוק בעבר והעיסוק העתידי בנושא בין מנהלי קבוצת הניסוי למנהלי קבוצת הביקורת

סוג העיסוק	דירוג ממוצע בקבוצת הניסוי	דירוג ממוצע בקבוצת הביקורת	מבחן t
עיסוק בעבר	1.76	1.44	t=1.76 n.s.
עיסוק בעתיד	1.74	1.86	t=0.63 n.s.

הנתונים בלוח 8 מצביעים על כך שהמנהלים בקבוצת הניסוי נהגו בעבר פחות מאשר המנהלים בקבוצת הביקורת לעסוק בנושאי הבטיחות (כזכור, ככל שהמספר קטן יותר, הוא חיובי יותר מבחינת העיסוק בנושא). לגבי העתיד, מנהלים בקבוצת הניסוי גילו עניין רב יותר מאשר המנהלים בקבוצת הביקורת לעסוק בנושא, אם כי הבדל זה אינו מובהק סטטיסטית. יש לקחת בחשבון, כמובן, שככל שהמדגם קטן יותר, קשה יותר למצוא מובהקות לממצא סטטיסטי. (נציין שהשאלות שהיו מיועדות לבניית המדדים של עיסוק בעבר ועיסוק בעתיד לא היו זהות בשאלון המנהל ובשאלון המורים, אך נבנו לפי אותו עיקרון).

באשר להשוואת תשובות המנהלים בקבוצת הניסוי לשתי השאלות - עד כמה הם רצו להפעיל את התכנית (כשהוצגה בפניהם) ועד כמה הם מתכוונים לעשות זאת בשנת-הלימודים הבאה - אין להסיק מהן שלהפעלת התכנית היתה השפעה חיובית על המנהלים. ציון ממוצע 74 התקבל בקרב המנהלים לשאלה לגבי רצונם להפעיל את התכנית בשעה שזו הוצגה בפניהם וכן לגבי רצונם להפעילה בעתיד. נראה איפוא שלתכנית השפעה חיובית יותר על המורים מאשר על המנהלים לגבי המוטיווציה להפעילה.

השפעת התכנית על עמדות המורים כלפי הוראת הנושא בטיחות סביבתית

בסדרת שאלות שבחן הושוו תשובות המורים בקבוצת הניסוי לאלה של המורים בקבוצת הביקורת ניסינו ללמוד על עמדות המורים כלפי הוראת נושא הבטיחות הסביבתית בבית-הספר ולעמוד על ההבדלים בין שתי הקבוצות, הבדלים שניתן אולי לייחס לניסיונם של המורים בהפעלת התכנית.

המורים בקבוצת הניסוי, יותר מאשר בקבוצת הביקורת, מיקמו את נושא הבטיחות-הסביבתית בדירוג חיובי בסדר העדיפויות של תכניות רשות המוצעות להם. ההבדל היה מובהק סטטיסטית ($t = -1.85, p < .04$). סביר להניח, אם כך, שהתכנית השפיעה לחיוב על מיקום זה. יש לציין עם זאת, שבשתי הקבוצות, כרבע בלבד מהמורים מיקמו אותה בעדיפות 'גבוהה מאוד'.

תשובות המורים לשאלה זו בשתי הקבוצות היו כלהלן:

קבוצת הניסוי	קבוצת הביקורת	
(N=211)	(N=132)	
25%	24%	במיקום גבוה מאוד
56%	49%	במיקום די גבוה
19%	21%	במיקום לא כל-כך גבוה
1%	6%	במיקום די נמוך
-	2%	במיקום נמוך מאוד

76	72	הציון:

מאידך, מורי קבוצת הניסוי לא היו יותר חיוביים מאשר מורי קבוצת הביקורת לגבי המידה שבה, לדעתם, תפקידו של בית-הספר לעזור בעיצוב הרגלי התלמיד בתחום הבטיחות הסביבתית (אולי מאחר ששתי הקבוצות היו חיוביות במיוחד לגבי שאלה זו: 74% מהמורים בקבוצת הביקורת (N=132) ו-64% בקבוצת הניסוי (N=211) העריכו שתפקידו של בית-הספר לעזור בעיצוב הרגלי התלמיד 'במידה רבה'. כמו כן מורי קבוצת הניסוי לא היו חיוביים יותר לגבי המידה שבה הם העריכו את יכולתו של בית-הספר להשפיע על הרגלי התלמיד. אחוז דומה בכל קבוצה העריך את יכולתו של בית-הספר להשפיע על הרגלי התלמיד בנושא 'במידה רבה' (52% ו-54% בקבוצת הניסוי [N=212] ובקבוצת הביקורת [N=133], בהתאמה).

מורי קבוצת הניסוי היו יותר חיוביים ממורי קבוצת הביקורת לגבי שיתוף חורי התלמידים בהעברת הנושא ($t=-1.71, p<.05$), אך חשבו פחות שיש מקום לשתף גורמים חיצוניים בהעברת הנושא. 49% בלבד מהמורים בקבוצת הניסוי (N=212) סברו שיש מקום לשתף גורמים חיצוניים 'במידה רבה' לעומת 76% (N=133) בקבוצת הביקורת.

ייתכן שממצאים אחרונים אלה משקפים את השפעת התכנית על המורים שהפעילו אותה, כלומר המורים אימצו כחלק מעמדותיהם את הנעשה בפועל במסגרת התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי": השתתפות הורים מצד אחד, אך העברת הנושא על-ידי המורה ולא על-ידי גורם חיצוני, מצד שני.

השפעת התכנית על עמדות המנהלים כלפי הוראת הנושא בטיחות סביבתית

בסדרת שאלות ניסינו ללמוד על עמדות המנהלים כלפי הוראת הנושא בבית-הספר. לא נמצא הבדל מובהק בין מנהלים בקבוצת הניסוי לבין עמיתיהם בקבוצת הביקורת במידת הדעות החיוביות שלהם לגבי: הפעלת תכניות רשות בבתי-הספר (הציונים: 83 ו-85, בהתאמה), פְּמידה שהם סברו שהפעלת תכניות כאלה תורמת לתדמיתו של בית-הספר (הציונים: 83 ו-82, בהתאמה), במיקומו של נושא הבטיחות בסדר העדיפויות שלהם בנוגע לתכניות רשות (הציונים: 76 ו-83, בהתאמה), פְּמידה שהם סברו שתפקידו של בית-הספר לסייע בעיצוב הרגלי התלמיד בנושא (הציונים: 91 ו-97, בהתאמה) ובהערכתם לגבי המידה שבית-הספר יכול להשפיע על הרגלי התלמיד בנושא זה (הציונים: 75 ו-85, בהתאמה). מנהלים בקבוצת הניסוי היו יותר שליליים מהמנהלים בקבוצת הביקורת פְּמידה שהם סברו שיש לשתף הורים בהעברת הנושא בבית-הספר (הציונים: 80 ו-91, בהתאמה) (כזכור, המורים בקבוצת הניסוי היו חיוביים יותר מאשר המורים בקבוצת הביקורת), ופְּמידה שהם סברו שיש לערב גורמים חיצוניים בהעברת הנושא (הציונים: 78 ו-93, בהתאמה). לא נראה, אם כן, כי הפעלת התכנית השפיעה לטובה על נטיית המנהל למעורבות הורים בהפעלת תכנית בנושא זה (דבר שכנראה קרה אצל המורים), אך אולי כן הגבירה אצלו את ההרגשה שהוא יכול להפעיל את התכנית בלי עזרת גורם חיצוני.

המנהלים ציינו את הסיבות הבאות בנוגע להפעלת תכניות רשות:

- הן נותנות למורים ולמנהלים אפשרות לבטא את השקפותיהם (5 מנהלים);
- הן חייבות להתאים להשקפות בית-הספר (2 מנהלים);
- חשוב במיוחד להפעיל תכניות מניעה (2 מנהלים);
- יש חשיבות ללמד נושאים הקשורים להתמודדות יום-יומית (2 מנהלים);
- חשוב שיהיה לבית-הספר מגוון של תכניות העשרה (2 מנהלים);
- הן תורמות לאוירה טובה בבית-הספר (2 מנהלים);
- 3 מנהלים התייחסו לבעייתיות שיש במציאת הזמן להפעיל תכניות רשות.

לפי המנהלים, תכניות רשות תורמות לתדמיתו של בית-הספר במובנים הבאים:

- הן מעידות על חשיבה עצמית ועצמאית ועל נכונות לעבוד קשה ולתכנן (5 מנהלים);
- הן מחוות דרך להחדיר ערכים לתלמידים (מנהל אחד);
- יש בהן חשיבות להורים ולקהילה (2 מנהלים);

- כל פעילות חיונית ודינמית תורמת לתדמית בית-הספר בעיני החורים ובעיני התלמידים (מנהל אחד);
- הן מגבירות את מודעות התלמידים לנושאים (2 מנהלים)
- לא תמיד הקהילה מבינה את חשיבות הנושא, על בית-הספר להביאו למודעות ולשיתוף פעולה (2 מנהלים);
- מנהל אחד ענה שהן אינן תורמות לתדמית בית-הספר;
- מנהל אחד ענה שהוא לא חסיד של תכניות חד-פעמיות ושיש להתמיד בנושא כדי לשנות עמדות.

מנהלים שנושא הבטיחות (לא כולל בטיחות בדרכים) נמצא לא כל-כך גבוה בסדר העדיפויות שלהם (אף לא מנהל אחד נתן לשאלה זו דירוג נמוך יותר מ'לא כל-כך גבוה'), ציינו את הנושאים הבאים כנושאים העומדים גבוה יותר בסדר העדיפויות שלהם:

- הישגים לימודיים (3 מנהלים);
- התנהגות חברתית (3 מנהלים);
- מניעת אלימות (2 מנהלים);
- זהירות בדרכים (2 מנהלים);
- העשרה ותרבות (מנהל אחד);
- פעילות בלתי פורמלית (מנהל אחד);
- צפייה מבוקרת בכלי התקשורת (מנהל אחד);
- מסורת ותרבות ערבית (מנהל אחד);
- תהליך קבלת החלטות (מנהל אחד);
- דיון מובנה ומונחה (מנהל אחד);
- איכות הסביבה (מנהל אחד);

התרשמות המורים והמנהלים מן התכנית

התרשמות המורים

- באמצעות שלוש שאלות ניסינו להבין מה היתה הדעה הכללית של המורים על התכנית:
- השאלה הראשונה היתה 'באיזו מידה נחנית להפעיל את התכנית', והציון הממוצע שהתקבל לשאלה היה 86.
  - השאלה השנייה היתה 'באיזו מידה היית רוצה להפעיל את התכנית בשנה"ל הבאה', והציון הממוצע שהתקבל היה 84.
  - השאלה השלישית היתה 'באופן כללי, כיצד היית מסכם את התרשמותך מן התכנית'. הציון שהתקבל בשאלה זו היה 77.

ניתן לומר, אם כן, שהמורים נחנו להפעיל את התכנית, אם כי היא לא נראתה להם תכנית מיוחדת בטיבה.

ניסינו לבדוק מה היו המשתנים האחרים שהיו קשורים באופן חיובי עם שאלות אלה, כלומר, מה באופן כללי גרם, אולי, למורים להתרשם כך או אחרת מן התכנית. לשם כך בדקנו את הקשרים הסטטיסטיים בין שלוש שאלות אלו לבין שאלות אחרות שהופיעו בשאלון למורה. קבענו ששאלה קשורה להתרשמות כללית מן התכנית, אם היא קשורה סטטיסטית עם כל אחת משלוש השאלות הכלליות שהוצגו לעיל.

קבוצה של משתנים התגלו כבעלי קשר סטטיסטי חיובי מובהק עם כל אחת משאלות אלה, ואלה הם:

- עד כמה המורה רצה להפעיל את התכנית (כאשר הוצגה בפניו) - מתאמי פירסון של 0.57, 0.45, ו-0.43, בהתאמה, עם שלוש השאלות הנ"ל.
- המידה שבה הספר "למנחה" עזר למורה בהעברת הנושא - מתאמים של 0.27, 0.24 ו-0.25, בהתאמה.
- המידה שהמורה העריך את הנאת התלמידים מהתכנית - מתאמים של 0.55, 0.27 ו-0.38, בהתאמה.
- המידה שהמורה הרגיש שזכה בהערכת המנהל בעקבות הפעלת התכנית - 0.35, 0.23 ו-0.25, בהתאמה.
- המידה שהמורה העריך שהתכנית הקנתה לתלמידים ידע בנושא בטיחות סביבתית - מתאמים של 0.40, 0.20 ו-0.35, בהתאמה.

קבוצה זו כוללת רק שאלות אשר המתאמים שלהן היו מובהקים ברמה של 0.01, ונכללו רק השאלות שחיו קשורות באופן מובהק עם כל אחת משלוש השאלות הכלליות. היו, כמובן, שאלות אחרות שהיו קשורות באופן סטטיסטי מובהק עם אחת או שתיים מהשאלות הכלליות, או שרמת מובהקותן היתה נמוכה יותר.

שאלות אחרות שבדקנו ולא נמצאו קשורות באופן מובהק עם שלוש השאלות הכלליות היו:

- האם המורה היה שותף להחלטה להפעיל את התכנית;
- מספר מפגשי ההדרכה שהמורה השתתף בהם;
- שביעות רצון המורה מההדרכה למחנכים;
- מידת העניין שהתלמידים גילו בתכנית (אין לשכוח שהנאת התלמידים כן היתה קשורה עם שלוש השאלות הכלליות);
- חמאמץ שהיה כרוך בחפעלת התכנית;

- המידה שהיה למורה קשר עם מורים אחרים בנוגע לתכנית;
- שביעות רצון המורה מהקשר עם מורים אחרים בנוגע לתכנית;
- הבעיות האפשריות שהצגנו בפני המורים (כולל בעיות של זמן, אספקת חומר, שיתוף פעולה של ההורים, וכו');;
- המידה שהמורה העריך שהתכנית הגבירה את מודעות התלמידים לנושא;
- המידה שהמורה העריך שהתכנית הקנתה לתלמיד הרגלים נכונים.

הצגנו בפני המורים גורמים אפשריים העשויים לגרום להם לא לרצות להפעיל את התכנית בשנת-הלימודים הבאה. הגורמים השונים שחוצגו בפני המורים וכן הציון שכל גורם קיבל מופיעים להלן. לנוחות הקורא, הגורמים מנוסחים במונחים נייטרליים, אם כי בשאלון הם היו מנוסחים כבעיות. ככל שהציון גבוה יותר, הוא חיובי יותר כלפי התכנית.

הציון	הגורם
93	1. טיב התכנית
92	2. עניין התלמיד בתכנית
89	3. התאמת התכנית לגיל התלמיד
70	4. חשיבות הנושא לעומת נושאים אחרים
78	5. רמת ההכשרה של המורה
90	6. תמיכת המנהל
67	7. הזמן שהתכנית דורשת
81	8. התמורה הכספית להשקעה

מתשובותיהם עולה שהגורמים המכריעים ביותר העשויים להוות סיבה לאי-הפעלת התכנית הם 'הזמן שהתכנית דורשת' ו'קיומם של נושאים חשובים יותר ללמד'. המורים נתנו ציון גבוה יחסי ל'טיב התכנית'. לא נראה שאי-שביעות רצון המורים מטיב התכנית תגרום להימנעותם משימוש בה.

יש לציין שפחות מ-60% מהמורים הגיבו לשאלות אלה, ולכן יש להיזהר בהסקת מסקנות מהן.

התרשמות המנהלים

המנהלים בקבוצת הניסוי הכוללת התבקשו גם הם לדרג את התרשמותם הכללית מן התכנית. 29% מהם דירגו את התכנית כ'מצוינת', והשאר, 71%, דירגו אותה כ'טובה' (ציון של 76).

בדומה למורים נשאלו תמנהלים גם אם הם מתכוונים להפעיל את התכנית גם בשנת הלימודים הבאה. להלן תשובותיהם:

40% - בהחלט כן;

50% - חושב שכן;

10% - חושב שלא;

אף אחד לא ענה 'בהחלט לא'.

(הציון: 77)

המנהלים התבקשו לנמק את תשובותיהם.

המנהלים שענו 'בהחלט כן', נימקו את תשובתם כלהלן:

- בשל חשיבות הנושא - (שני מנהלים);
- התלמידים רק טעמו השנה מחנושא ויש לסגור חמעגל (מנהל אחד);
- הנושא של השנה הבאה הוא 'איכות הסביבה' ונשלב אותו בו (מנהל אחד);
- בגלל הסכנות הרבות (מנהל אחד).

המנהלים שענו 'חושב שכן' נימקו את תשובתם כלהלן:

- בשל חשיבות הנושא (4 מנהלים);
- אם החומר יתורגם לערבית (מנהל אחד);
- אם התכנית תהיה ללא עלות (מנהל אחד);
- הניסיון של השנה מסייע להחלטה להמשיך (מנהל אחד).

המנהלים שענו 'חושב שלא' נימקו את תשובתם כלהלן:

- בגלל עומס עבודה ופעילויות (מנהל אחד).

נראה שלמנהל יחס חיובי יותר להכללת הנושא בכללותו בין פעילויות בית-הספר. 52% מהמנהלים ענו שהפעלת התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בבית-ספרם חגבירה 'במידה רבה' את רצונם לכלול את הנושא באופן קבוע בין פעילויות בית-הספר, ו-48% ענו שהיא חגבירה רצון זה 'במידה מסוימת'. אף לא אחד ענה 'במידה מועטה', ואף לא אחד ענה 'בכלל לא' (הציון: 84). מנתונים אלה מתקבל הרושם שהפעלת התכנית חגבירה את רצונם של המנהלים בניסוי לכלול את הוראת הנושא בבית-ספרם יותר משהיא חגבירה את רצונם להפעיל את התכנית הספציפית.

בסיום שאלוניהם הנבדלים חתבקשו המנהלים והמורים לציין שינויים שחיו ממליצים להכניס בתכנית, והערות אחרות. רוב הערות (כ-60%) של המורים (כ-103 הערות

שונות צוינו על-ידי 56 מורים) התייחסו לצורך באמצעי עזר נוספים כדי להעשיר את תוכן התכנית, כגון עדויות של נפגעים, סרטוני וידיאו, קיום מפגשים עם גורמים שונים, יותר הפעלה של התלמידים וכו'.

כרבע מתגובות המורים התייחסו לשינויים בתוכן התכנית כגון לתרגמה לערבית, לספק לתלמידים יותר מידע, לתת לתלמידים יותר עבודה עצמית ולהרחיב את הנושאים.

כ-15% מהערות המורים התייחסו לדברים חיצוניים כגון: תגמול, שיתופם בכתיבת תוספות לתכנית, הכנסת התכנית כחלק ממערכת הלימודים הקבועה, וכן הכנסתה לשימוש מוקדם יותר בשנת-הלימודים.

המנהלים הציעו הרבה פחות שינויים, ונכללו בהם הצעות דומות לאלו של המורים, כגון: אספקת חומר רקע עיוני, דוגמאות למפגעים, מפגשים עם גורמי חוץ וסיורים לאיתור מפגעים.

הערכות המורים והמנהלים לגבי יחס התלמידים לתכנית והשפעתה עליהם

המורים נשאלו על מידת העניין שהתלמידים גילו בתכנית. 83% מהמורים שענו לשאלה זו ($N=182$) סברו שהתלמידים גילו עניין רב בתכנית, ו-16% ענו שהתלמידים גילו עניין בינוני בתכנית. אף לא מורה אחד ענה בקטגוריה שלילית יותר לשאלה זו (הציון: 94).

על מידת ההנאה מהתכנית ענו 69% מהמורים ($N=180$) שהתלמידים 'נהנו מאוד' מהתכנית, ו-29% ענו שהם 'די נהנו' (הציון: 89).

לעומת זאת, 41% בלבד מחמורים ($N=175$) סבורים כי התכנית הגבירה את מודעות התלמידים לנושא בטיחות סביבתית 'במידה רבה' (54% סבורים 'במידה מסוימת'), 45% בלבד סבורים כי התכנית הקנתה לתלמידים ידע בנושא 'במידה רבה' (48% סבורים כך 'במידה מסוימת'), ו-26% בלבד סבורים כי התכנית הקנתה לתלמידים 'במידה רבה' הרגלים נכונים הקשורים לנושא הבטיחות (59% סבורים כך 'במידה מסוימת'). הציונים שנתנו המורים להיבטים אלו היו:

- ציון 79 למידה שבה התכנית הגבירה את מודעות התלמידים לנושא הבטיחות;
- ציון 80 למידה שבה התכנית הקנתה לתלמידים ידע בנושא;

- ציון 72 למידה שבה התכנית הקנתה לתלמידים הרגלים נכונים הקשורים לנושא.

שאלות אלה, וכן מספר שאלות עקרוניות נוספות, הופיעו הן בשאלון למנחל, הן בשאלון למורה והן בשאלון להורה (בנוסח שונה במקצת). לנוחות הקורא, בלוח 11 המופיע בסוף פרק זה, מופיעות שאלות אלה וכן הציונים שהתקבלו להן במדגמים השונים.

קשר חלש נמצא בין דרגת הכיתה שחמורה מחנך לבין תגובתו לשאלות לגבי העניין שחתלמיד מצא בתכנית והנאתו ממנה. בלוח 9 מוצגת הערכת המורים לגבי העניין שחתלמיד גילה בתכנית ולגבי הנאתו ממנה, לפי השכבה שחמורה מחנך.

לוח 9: הערכות המורים לגבי העניין שחתלמיד גילה בתכנית והנאתו ממנה, לפי שכבת הגיל

השכבה	N	הציון לגבי העניין שחתלמיד גילה בתכנית	הציון לגבי הנאת התלמיד מהתכנית
א'	20	97	93
ב'	39	98	93
ג'	33	98	94
ד'	31	94	88
ה'	31	89	82
ו'	15	89	89
ז'	5	73	60
ח'	2	83	83

מהנתונים בלוח 9 עולה, שעניין התלמידים בתכנית והחנאה שלהם ממנה היו גבוהים ביותר בכיתות א'-ג' וירדו מעט בכיתות ד'-ו'. נראה שבכיתות הגבוהות המחנכים קצת פחות חיוביים, אך המספר הקטן של המשיבים בכיתות אלה מקשה עלינו לפסוק מהנתונים.

נראה שגם הערכות המחנכים לגבי התועלת שיש לתכנית (תועלת במובן של ידע, מודעות והרגלים שהתכנית הקנתה לתלמיד) קשורות במידה מסוימת לגיל התלמיד. נתונים לגבי תועלת התכנית, לפי דעות המורים, מופיעים בלוח 10.

לוח 10: הערכת המורים לגבי המידה שהתכנית הקנתה לתלמיד ידע, מודעות והרגלים בנושא תבטיחות, לפי שכבת גיל

השכבה	N	ציון הידע	ציון המודעות	ציון ההרגלים
א'	17	82	75	75
ב'	40	85	85	71
ג'	31	88	83	70
ד'	30	77	77	66
ה'	29	72	68	63
ו'	15	62	76	53
ז'	5	60	67	60
ח'	2	67	83	67

לפי הנתונים בלוח 10, ההערכות החיוביות ביותר של המורים התקבלו לגבי הידע שהתכנית הקנתה לתלמידים בכיתות א', ב' ו-ג' ולאחר מכן למודעות שהיא הקנתה לתלמידים אלה. לגבי שני הנושאים, ההערכות לגבי כיתה א' הן נמוכות במקצת מאשר לגבי כיתות ב'-ג'. הערכות פחות חיוביות התקבלו לגבי הכיתות הגבוהות יותר הן מבחינת הידע שהתכנית הקנתה לתלמידים והן מבחינת המודעות שהיא הקנתה להם. הערכות המורים לגבי המידה שבה התכנית הקנתה לתלמידים הרגלים נכונים היו נמוכות יותר מאשר הערכותיהם לגבי מודעות וידע.

הממצאים לגבי התועלת המיוחסת לתכנית מצד המורים קצת מאכזבים, שהרי בעצם חקניית ידע, מודעות והרגלים חן מטרות התכנית. כמובן, אי-אפשר לדעת עד כמה המורים מעריכים נכון את תועלת התכנית.

לא נראה שלמנהלים ($N=22$) הערכות חיוביות יותר מאשר למורים לגבי תועלת התכנית. אף על-פי שלמעלה ממחצית המנהלים (55%) סבורים כי התכנית חקנתה לתלמידים ידע בנושא בטיחות סביבתית 'במידה רבה' (הציון: 86), כרבע בלבד (23%) סבורים כך לגבי חקניית הרגלים נכונים הקשורים בבטיחות סביבתית (הציון: 73), ואף פחות (18%) היו סבורים כך לגבי המידה שהתכנית הגבירה את מודעות התלמידים לנושא הבטיחות (הציון: 71).

עמדות המורים בבתי-הספר הערביים ובבית-הספר הדרוזי

לא התגלו הבדלים בין תגובות המורים בבתי-הספר הערביים ובבית-הספר הדרוזי לבין תגובות המורים בבתי-הספר היהודיים בחשיבות שהם ייחסו להוראת נושא הבטיחות הסביבתית בבית-הספר (נמדד בשאלות כגון: תפקיד בית-הספר בעיצוב הרגלי התלמיד, מידת יכולתו של בית-הספר להשפיע על התלמיד בנושא, מיקום הנושא בסדר העדיפויות של המורים), במידת הנאתם מהפעלת התכנית, במידת רצונם להפעיל את התכנית בעתיד, ובהערכותיהם לגבי השפעת התכנית על ידע והרגלי התלמיד. הערבים והדרוזים היו חיוביים יותר לגבי השפעת התכנית על מודעות התלמידים לנושא. המורים בבתי-הספר הערביים דיווחו פחות על הנאת התלמידים מהתכנית ועל עניינם בה (ציוניהם: 75 ו-70, בהתאמה לעומת 94 ו-89 בבתי-הספר היהודיים). לדעתנו, ניתן לייחס ממצא זה לעובדה שהתכנית הופעלה על-ידי בתי-הספר הערביים ובית-הספר הדרוזי בכיתות הגבוהות יותר. כזכור, בבתי-הספר היהודיים הנאת התלמידים מהתכנית והעניין שהם גילו בה היו נמוכים יותר בכיתות הגבוהות. ייתכן גם שהיות החוברות כתובות בעברית ולא בערבית השפיעה על כך שבבתי-הספר הערביים ובבית-הספר הדרוזי התלמידים נהנו פחות מהתכנית, להערכת המורים.

סיכום עמדות המנהלים והמורים

כדי לנסות לעמוד על ההיבטים החיוביים יותר לעומת החיבטים החיוביים פחות של התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" מובאת להלן רשימת הנושאים, שבהם דנו שאלות העמדה המרכזיות שהוצגו להמנהלים, וציוני השאלות בסדר יורד, מהחיובי ביותר עד השלילי ביותר (רשימה דומה שהתקבלה משאלון חמורה טובא

בהמשך). מעיון ברשימה נוכל לעמוד על זרגת החיוביות של היבטי התכנית בקרב המנהלים (הציונים מבוססים על תשובות המנהלים שענו שהפעילו את התכנית ושהשיבו לשאלה הספציפית).

מיקום	נושא השאלה	חציון
97	1. שביעות רצון המנהל מפגישות שלו עם מכון חמ"ו	
93	2. תפקידו של בית-הספר לעזור בעיצוב הרגלי התלמיד	
92	3. שביעות רצון המנהל מההדרכה שמכון חמ"ו נתן לצוות	
91	4. המידה שבה ההרצאה להורים היתה מאורגנת היטב	
91	5. שביעות רצון המנהל מהרצאת הפתיחה של מכון חמ"ו	
90	6. שביעות רצון המנהל מהייעוץ של מכון חמ"ו	
86	7. המידה שההרצאה להורים הועברה על-ידי מרצה טוב	
83	8. המידה שההרצאה להורים היתה מעניינת	
83	9. שביעות רצון המנהל מנוכחות מכון חמ"ו בערב הורים-תלמידים	
83	10. המידה שהמנהל שבע רצון מהרצאת מכון חמ"ו להורים	
82	11. המידה שהמנהל סבר שהתכנית הקנתה ידע לתלמיד	
82	12. המידה שהתכנית הגבירה את רצון המנחל לכלול את הנושא באופן קבוע	
82	13. המידה שהמנהל סבור שהתכנית הגבירה את מודעות ההורים לנושא	
82	14. המידה שהמנהל סבור שיש לשתף גורמים חיצוניים בהעברת הנושא	
82	15. המידה שהמנהל סבור שיש לשתף הורי תלמידים בהעברת הנושא	
82	16. המידה שהמנהל סבור שהפעלת תכניות רשות תורמת לתדמית בית-הספר	
80	17. המידה שהמנחל ייענה בעתיד לבקשה להפעיל תכנית בנושא הבטיחות	
76	18. מיקום נושא הבטיחות בסדר העדיפויות של המנהל	
76	19. התרשמות כללית של המנהל מן התכנית	
75	20. הערכת המנהל את יכולתו בית-הספר להשפיע על התלמיד בנושא הבטיחות	
74	21. המידה שהמנהל רוצה להפעיל את התכנית בשנת הלימודים הבאה	
74	22. המידה שהתכנית הגבירה את נכונות החורה להשתתף בפעילויות בית-הספר	
74	23. המידה שהמנהל רצה להפעיל את התכנית (כשהיא הוצגה בפניו)	
70	24. המידה שהמנהל סבור שהתכנית הקנתה לתלמידים הרגלים נכונים	
70	25. המידה שהמנהל סבור שהתכנית הגבירה את מודעות התלמידים לנושא	
70	26. המידה שהמנהל סבור שיזום בעתיד תכנית בנושא	

כפי שניתן לראות ברשימה, 9 מתוך 10 השאלות שקיבלו את הציונים הגבוהים ביותר התייחסו לשביעות רצונם של המנהלים מהשירותים שמכון חמ"ו סיפק להם סביב

התכנית. לדעתנו, המנהלים היו שבעי רצון מאוד מהקשר שלהם עם מכון חמ"ו, ועבודת מכון חמ"ו היתה ההיבט חיובי ביותר של התכנית, מבחינתם.

היבט חיובי אחר של התכנית, לדעתנו, הוא החשיבות שהמנהלים מייחסים לנושא. כזכור, חשיבות זו היתה המניע העיקרי שצוין על-ידי המנהלים להפעיל את התכנית. אחת השאלות שזכתה בציון גבוה בשאלון למנהל, ודורגה בין שתי שאלות העוסקות בשירותי מכון חמ"ו שקיבלו את הציונים הגבוהים ביותר, היא השאלה לגבי המידה שבה המנהל סבור שתפקידו של בית-הספר לעזור בעיצוב הרגלי התלמידים בנושא הבטיחות. שאלה זו מעידה על החשיבות שהמנהל מייחס לנושא. כן, במקום 12 נמצאת השאלה לגבי המידה שהפעלת התכנית הגבירה אצל המנהל את רצונו להפעיל בעתיד תכניות בתחום הבטיחות. רצון מוגבר זה, אם יתממש, יהווה תרומה חשובה של התכנית.

ההיבט של השתתפות ההורים בהפעלת התכנית עומד אף הוא במקום חיובי בסולם החיוביות. שאלות לגבי יחס המנהל להיבט זה של התכנית כוללות את המידה שהתכנית הגבירה את מודעות ההורים לנושא ואת החשיבות המיוחסת לשיתוף ההורים. נראה שהמנהל היה חיובי ביחס להיבט זה של התכנית, אם כי יש לומר שגם המנהלים בקבוצת הביקורת היו חיוביים לגבי השתתפות ההורים בהעברת נושאים בטיחותיים בבית-הספר. לא נראה, שההפעלה הניסיונית של התכנית שינתה את עמדות המנהלים בנושא זה, לטוב או לרע.

למנהל דעות פחות חיוביות לגבי המידה של תרומת התכנית לילד, במיוחד לגבי הגברת המודעות שלו לנושא הבטיחות והקניית הרגלים נכונים. המנהלים היו יותר חיוביים לגבי הידע שהתכנית הקנתה לתלמיד.

למנהלים גם דעות פחות חיוביות לגבי התרשמותם הכללית מן התכנית ולגבי מיקומה בסדר עדיפויותיהם של תכניות רשות. לא ברור מדוע מחד המנהל דירג במקום גבוה מאוד את המידה שבה הוא רואה את תפקידו של בית-הספר לעזור בעיצוב הרגלים בטיחותיים אצל התלמידים, ומאידך דירג במקום נמוך יחסית בסדר העדיפויות שלו את תכנית הרשות בנושא הבטיחות. כמה אפשרויות חסבר עולות, אך לא ניתן להכריע ביניהן כאן. האחת היא שהמנהלים סבורים שעיצוב ההרגלים חייב להיות חלק מחעבודה השוטפת של בית-הספר, ולא להיות מועבר באמצעות התכנית הספציפית הזאת. אפשרות זו יכולה להסביר, אולי, את הציון 76 שניתן על-ידם להתרשמותם הכללית מן התכנית. אפשרות חסבר אחרת היא שלמרות חשיבות הנושא, יש נושאים חשובים יותר.

להלן נושאי שאלות העמדה שהופיעו בשאלון למורה, בסדר יורד של הציון שהתקבל לשאלה, מהחיובי ביותר לשלילי ביותר (הציונים מבוססים על תשובות המורים שענו שהפעילו את התכנית בכיתותיהם, ושהשיבו לשאלה הספציפית).

מיקום	נושא השאלה	הציון
1.	המידה שבה הספר היה ברור	94
2.	המידה שבה ערב הורים-תלמידים היה מאורגן	94
3.	המידה שבה התלמידים גילו עניין בתכנית	94
4.	המידה שבה ההדרכה היתה ברורה	93
5.	המידה שבה ערב הורים-תלמידים היה מחנה לתלמיד	89
6.	הנאת התלמיד מהתכנית	89
7.	תפקידו של בית-הספר לעזור בעיצוב הרגלים בנושא הבטיחות	88
8.	המידה שבה הספר כלל מספיק ידע להעברת הנושא	87
9.	המידה שבה הספר (וכן החוברות לתלמיד) כללו פעילויות מעניינות לתלמיד	87
10.	המידה שבה הספר עזר למורה להעביר את התכנית	87
11.	המידה שבה המורה נהנה מהפעלת התכנית	86
12.	המידה שבה הספר כלל מספיק רעיונות להעברת הנושא	86
13.	המידה שבה בית-הספר צריך לשתף הורים בהעברת נושא הבטיחות	84
14.	הרצון של המורה להפעיל את התכנית בעתיד	84
15.	המידה שערב הורים-תלמידים היה מהנה להורה	84
16.	יכולתו של בית-הספר להשפיע על הרגלי התלמיד	84
17.	שביעות רצון המורה מהרצאת הפתיחה	83
18.	המידה שבה ערב הורים-תלמידים הגביר את מודעות ההורים לנושא	83
19.	המידה שבה הספר (וכן החוברות לתלמיד) כללו פעילויות מתאימות לרמת התלמיד	83
20.	שביעות רצון המורה מההדרכה באופן כללי	81
21.	המידה שבה התכנית תרמה לידע התלמיד לנושא	80
22.	המידה שבה המורה סבור שיש לשתף גורמי חוץ בהעברת הנושא	80
23.	שביעות רצון המורים מקשרם עם מורים אחרים סביב התכנית	80
24.	המידה שבה ההדרכה היתה מעניינת למורה	80
25.	המידה שבה המורה סבור שהתכנית הגבירה את מודעות התלמיד לנושא	79
26.	שביעות רצון המורה מהייעוץ של מכון חמ"ו	79
27.	המידה שההדרכה חקנתה למורה מספיק ידע להעביר את הנושא	79

- 78 28. המידה שהספר כלל מספיק אמצעי עזר למורה
- 78 29. המידה שההדרכה כללה מספיק כלים עבור המורה
- 78 30. התרשמות כללית מן התכנית
- 76 31. מיקום נושא הבטיחות בסדר העדיפויות של המורה
- 76 32. המידה שבה המורה רצה להפעיל את התכנית כשהיא הוצגה בפניו
- 72 33. המידה שהתכנית הקנתה לתלמידים הרגלים נכונים
- 70 34. התועלת של קרטוני ההמחשה שצורפו לחוברות של תלמידי א'-ד'
- 65 35. המידה שערב הורים-תלמידים תרם לתועלת שהתלמיד הפיק מהתכנית
36. המידה שערב הורים-תלמידים הגביר את נכונות ההורה להשתתף בפעילויות בית-הספר
- 62
- 45 37. המידה שבה המורה זכה להערכת המנהל עקב הפעלת התכנית

שני ההיבטים של התכנית שהיו חיוביים ביותר מבחינת המורים היו המידה שבה התכנית היתה ברורה להם (הן הספר והן ההדרכה), וכן ההנאה שחיא העניקה הן לתלמידים והן להם. לדעת המורים, התלמידים נהנו מהעבודה בכיתה, גילו בה עניין רב, ונהנו מאוד גם מערב הורים-תלמידים (המורים גם סברו שערב זה היה מאורגן טוב). המורים עצמם גם הם נהנו מהפעלת התכנית.

המורים, כמו המנהלים, היו חיוביים גם לגבי תפקידו של בית-הספר לעזור בעיצוב הרגלים בנושא הבטיחות. ממצא זה מעיד על החשיבות שגם הם מייחסים לנושא.

היבט נוסף של התכנית, חיובי אף הוא, הנו הספר "למנחה" הכולל בתוכו, בין היתר, את דפי העבודה של התלמיד. היבט זה העוסק בתוכן התכנית נבדק על-ידי שאלות, כגון: המידה שהספר עזר למורים בהעברת התכנית, הידע שהוא כלל, רמת העניין של הפעילויות בספר והמידה שהספר כלל מספיק רעיונות. המורים היו קצת פחות חיוביים, אך עדיין די חיוביים, כלפי התאמת רמת הפעילויות המוצעות בספר לרמות השונות של התלמידים וכלפי ההדרכה והייעוץ שהם קיבלו באופן כללי (ראה את הסדר היורד של ציוני השאלות 17, 20 ו-24). עם זאת, נראה כי היו חסרים בתוכן התכנית אמצעי עזר נוספים להעברת התכנית. ממצא זה עולה משאלות לגבי שביעות הרצון מהספר וההדרכה, בעניין אמצעי העזר והכלים להעברת התכנית הכלולים בהם, וכן מתשובות המורים לשינויים שהם ממליצים להכניס לתכנית.

נראה שלמורים עמדה חיובית כלפי שירותי מכון חמ"ו, אם כי פחות מזו של המנהלים. ייתכן שההבדל נובע מרמת הקשר השונה שהיתה לכל אחד מגורמים אלה עם ספקי השירות במכון.

רוב השאלות שהתייחסו לערב הורים-תלמידים קיבלו ציונים חיוביים, ונראה שהמורים היו שבעי רצון מהיבט זה של התכנית. פחות חיובית היתה ההתרשמות הכללית של המורים מהתכנית וכן עמדתם באשר למיקום הנושא בסדר העדיפויות שלהם. למורים הערכות פחות חיוביות גם לגבי תרומת התכנית לתלמידים אם כי עמדותיהם כלפי הידע והמודעות שהתכנית הקנתה לתלמיד היו חיוביות יותר מאשר הערכתם כלפי המידה שבה התכנית הקנתה לתלמיד הרגלים נכונים.

להלן בלוח 11 מוצג סיכום הנתונים לגבי שאלות כלליות שחוצגו למנהלים, למורים ולהורים.

לוח 11: ציונים ממוצעים שהתקבלו לשאלות נבחרות במחקר

נושא השאלה	קבוצת		העונים		חורים
	מנהלים ק. ניסוי	מנהלים ק. ביקורת	מורים ק. ניסוי	מורים ק. ביקורת	
תפקיד בית הספר לעזור לעצב הרגלים בטיחותיים	91	97	88	91	-
יכולתו של בי"ס להשפיע רצוי לשתף הורים	75	85	84	84	-
רצוי לשתף הורים	80	91	85	81	80
רצוי לשתף גורמים חיצוניים	78	93	81	91	-
התרשמות כללית מן התכנית	76	-	77	-	-
התכנית הגבירה את מודעות התלמיד	71	-	79	-	81
התכנית הקנתה ידע לתלמיד	86	-	80	-	-
התכנית הקנתה הרגלים לתלמיד	73	-	72	-	76
מיקום הנושא בסדר עדיפויות	76	83	76	72	-
ערב הורים הגביר את מודעות ההורים לנושא	82	-	83	-	65
ערב הורים תרם לתועלת שהילד הפיק מהתכנית	73	-	65	-	81

פרק ה: תרומת התכנית לידע ולמודעות של התלמידים בנושא הבטיחות הסביבתית

התרומה לידע התלמידים

על מנת לבדוק אם התכנית תרמה להרחבת הידע של התלמידים בנושא הבטיחות הסביבתית, הועברו שלושה מבחני ידע בנושאי התכנית: האחד לתלמידי כיתה ג', השני לתלמידי כיתה ה' והשלישי לתלמידי כיתות ז' ו-ח'. השאלונים הועברו בקבוצת הניסוי המצומצמת ובקבוצת הביקורת. פריטי המבחנים נבנו על סמך החומר שנכלל בחוברות לתלמיד. המבחן לכיתה ג' כלל 14 פריטים, לכיתה ה' - 29 פריטים ולכיתות ז' ו-ח' - 27 פריטים.

נתונים לגבי הישגי התלמידים במבחנים מובאים בלוח 12.

לוח 12: תוצאות מבחני הידע של התלמידים, לפי שכבת גיל

מבחן t	ממוצע % הפריטים הנכונים בקבוצת הביקורת	ממוצע % הפריטים הנכונים בקבוצת הניסוי	השכבה
t=0.38 n.s.	60.1 (N=296)	60.6 (N=327)	ג'
t=0.09 n.s.	67.1 (N=290)	67.0 (N=354)	ה'
t=-2.24 n.s.	64.7 (N=187)	61.6 (N=133)	ז'
t=0.84 n.s.	65.3 (N=135)	67.1 (N=68)	ח'

לפי הנתונים בלוח 12, לא נמצא יתרון לקבוצת הניסוי אף באחת משכבות הגיל שנבחנו.

מאחר שעלה החשש שבבתי-ספר בקבוצת הניסוי ובקבוצת הביקורת היו פרופורציות שונות של תלמידים מבתי-ספר ברמות שונות, מאחר שהיו בתי-ספר שבהם נבחנו יותר מכיתה אחת באותה שכבת גיל, ומאחר שהיו בתי-ספר בכל קבוצה שלא נמצא להם בית-ספר תואם בקבוצה המקבילה, ערכנו על תוצאות המבחנים ניתוח נוסף, ניתוח

השוואות מזווגות (Paired Comparisons). בניתוח זה השווינו את תוצאות המבחנים בכל בית-ספר לתוצאות המבחנים בבית-הספר התואם שלו, אם אכן תלמידי בית-הספר התואם נבחנו. על סדרת הזוגות ערכנו את מבחן ה-Sign. במבחן סטטיסטי זה סופרים את מספר הפעמים שהתוצאות מתקבלות בכיוון המשוער (כלומר, תוצאות בית-הספר בקבוצת הניסוי עולות על אלה של בית-הספר התואם בקבוצת הביקורת) וניתן לבדוק אם מספר הפעמים שמתקבל הוא מובהק סטטיסטית. נתוני החשוואות בין תוצאות המבחנים בכיתות ג', ה' ז', ו-ח' מובאים בלוחות 13, 14, 15, ו-16, בהתאמה.

לוח 13: השוואת תוצאות המבחנים שהועברו בכיתה ג' בין בתי-ספר מקבוצת הניסוי לבתי-הספר התואמים מקבוצת הביקורת

מספר הזוג	Z הפריטים הנכונים בבתי-הספר בקבוצת הניסוי	Z הפריטים הנכונים בבתי-הספר בקבוצת הביקורת
1	66.1	58.4
2	66.0	59.0
5	63.3	62.0
7	56.9	55.6
8	65.3	60.7
9	56.2	61.7
10	62.0	60.9

מהנתונים בלוח 13 עולה, שבשש מתוך שבע השוואות שנערכו בין כיתות ג', התוצאות שהתקבלו בבתי-הספר בקבוצת הניסוי עולות על אלו שהתקבלו בבתי-הספר בקבוצת הביקורת (אם כי רק במקרה אחד נמצא הבדל זה מובהק). לפי מבחן ה-Sign, ממצא זה אינו מובהק סטטיסטית (אך קרוב למובהק) $p=.062$.

**לוח 14: השוואת תוצאות המבחנים שהועברו בכיתה ח' בין בתי-הספר
מקבוצת הניסוי לבתי-הספר התואמים מקבוצת הביקורת**

מספר חזוג	Z הפריטים הנכונים בבתי-הספר בקבוצת הניסוי	Z הפריטים הנכונים בבית-הספר בקבוצת הביקורת
1	68.7	64.4
2	69.6	65.2
4	69.1	70.2
5	63.7	70.6
6	68.6	67.6
8	71.6	69.5
10	68.1	64.8

מלוח 14 עולה שבכיתות ה', בחמש מתוך שבע השוואות, נמצא יתרון לבית-הספר בקבוצת הניסוי על פני תואמו מקבוצת הביקורת. ממצא זה אינו מובהק סטטיסטית $p=0.23$.

**לוח 15: השוואת תוצאות המבחנים שהועברו בכיתה ז' בין בתי-הספר
מקבוצת הניסוי לבתי-הספר התואמים מקבוצת הביקורת**

מספר חזוג	Z הפריטים הנכונים בבתי-הספר בקבוצת הניסוי	Z הפריטים הנכונים בבתי-הספר בקבוצת הביקורת
5	61.0	64.1
6	62.3	64.3

אף באחת משתי ההשוואות שניתן היה לערוך על תוצאות המבחנים בכיתה ז', לא התגלה יתרון לבית-הספר בקבוצת הניסוי על פני תואמו בקבוצת הביקורת.

חנתונים לגבי כיתה ח' מובאים בלוח 16.

לוח 16: תוצאות המבחנים שהועברו בכיתה ח' בבית-הספר
מקבוצת הניסוי בהשוואה לבית-הספר התואם מקבוצת הביקורת

מספר חזוג	Z הפריטים הנכונים בבית-הספר בקבוצת הניסוי	Z הפריטים הנכונים בבית-הספר בקבוצת הביקורת
5	67.1	63.2

ההשוואה היחידה שניתן היה לערוך על תוצאות המבחנים בכיתות ח' גילתה הבדל לטובת קבוצת הניסוי. אין במקרה אחד לקבוע את מובהקות הממצא.

בדיקת ה-Sing נערכה על 17 ההשוואות שדווחו לעיל. ב-12 מקרים התוצאות בבתי-הספר בקבוצת הניסוי היו טובות יותר מאשר בבתי-הספר בקבוצת הביקורת. הבדל זה אינו מובהק סטטיסטית, אם כי קרוב לכך $p=0.072$.

תוצאות הבדיקה המשווה של כל בית-ספר עם בית-הספר התואם לו נראות חיוביות יותר מאשר תוצאות הבדיקה שנערכה על כל התלמידים בקבוצת הניסוי. ואולם, ההבדלים שנמצאו לא היו מובהקים, ולפיכך אין בהם בסיס לקבוע שהחשיפה לתכנית תרמה תרומה משמעותית לידע התלמידים בנושא הבטיחות, כפי שידע זה נמדד במבחנים שלנו.

בחיפוש אחר הסברים לממצאים לגבי תרומת התכנית לידע התלמידים שהיו חשופים לה, עלתה האפשרות שהמבחנים היו קלים מדי, ולכן לא התאפשר לקבוצת הניסוי ידע רב יותר. ואולם בדיקה שנערכה מעבר לתלמידים גילתה שהציונים הממוצעים שהתקבלו בקבוצת הניסוי נעו בין 60.6 ל-67.1, ובין 56.2 ל-71.2 בקבוצת הביקורת. יש בנתונים אלה להראות שיש מקום לשיפור וניתן היה לצפות שקבוצת הניסוי תגלה ידע רב יותר במבחנים.

הסבר אחר לחוסר הפער בידע בין שתי הקבוצות ניתן לייחס אולי לכך שהחומר הנלמד בתכנית נלמד גם בבתי-ספר בקבוצת הביקורת, אם כי לא באמצעות התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי". על מנת לבדוק אפשרות זו בדקנו את תשובות התלמידים לסדרה של שאלות שהופיעה בכל שאלוני התלמיד (כלומר, לאלו שהועברו בכיתות ג', ה' ו-ז-ח'). בסדרה זו ביקשנו מהתלמיד לציין 'כן' או 'לא' לגבי כל אחד מעשרה נושאים הכלולים בתכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי", אם הוא נלמד בכיתתו ('כן') או לא נלמד בכיתתו ('לא'). למעשה, תשעה מהנושאים

ברשימה היו אמורים להיכלל בתכנית, ונושא אחד (בטיחות בדרכים) לא נכלל בה. השווינו את מספר הפעמים במוצע שהתלמיד בקבוצת הניסוי ענה 'כן', למספרן בקבוצת הביקורת, בתשעת נושאי התכנית. נתוני ההשוואה מובאים בלוח 17.

לוח 17: מספר נושאי התכנית שנלמדו בקבוצת הניסוי ובקבוצת הביקורת

השכבה	מספר הנושאים במוצע בקבוצת הניסוי	מספר הנושאים במוצע בקבוצת הביקורת	מבחן t
ג'	4.2 (N=327)	3.6 (N=296)	t=3.34 p<.001
ח'	4.6 (N=354)	3.1 (N=290)	t=8.79 p<.000
ז'	3.9 (N=133)	2.2 (N=187)	t=8.29 p<.000
ח'	4.1 (N=68)	2.4 (N=135)	t=5.12 p<.000

מהנתונים בלוח 17 עולה, כי בכל שכבה התלמידים בקבוצת הניסוי דיווחו שלמדו יותר מנושאי התכנית מאשר עשו זאת תלמידי קבוצת הביקורת. כלומר, נראה כי תלמידים שהשתתפו בניסוי אכן היו חשופים יותר לנושאי התכנית מאשר תלמידים שלא השתתפו בניסוי. לפיכך לא ניתן לייחס את חוסר הפער בין הקבוצות בידיע בתכנית לחשיפה זהה לנושאי התכנית.

אפשרות אחרת להסבר ממצאי בדיקת הידע היא, שאף על פי שתלמידי קבוצת הניסוי היו חשופים יותר לנושאי התכנית, חומר זה לא היה חדש להם, ולפיכך לא הוסיף לידע שלהם בנושא הבטיחות. בדקנו אפשרות זו באמצעות תשובות התלמידים לשאלה שבה התבקשו לדרג עד כמה הם למדו דברים חדשים בנושא הבטיחות בשנת הפעלת התכנית. השווינו את הדירוג הממוצע שהתקבל בכל שכבה בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת. התשובה החיובית ביותר בכל שכבה היתה 'למדתי הרבה דברים חדשים' ותשובה זו קיבלה את הדירוג '1' (כלומר, ככל שהמספר הוא קטן יותר, הוא מעיד יותר על כך שהתלמיד למד הרבה דברים חדשים בנושא הבטיחות).

נתונים לגבי חדירוג הממוצע שחתקבל לשאלה זו בכל שכבה בקבוצת הניסוי ובקבוצת הביקורת מובאים בלוח 18. הקורא מתבקש לא להשוות בין השכבות בנתוני חדירוג, כיוון שבשכבות שונות היו מספר אפשרויות תשובה שונות.

לוח 18: זירוג ממוצע לשאלה "האם למדת השנה בבית-הספר דברים חדשים בנושא תבטיחות", בקבוצת הניסוי ובקבוצת הביקורת, לפי שכבת גיל

מבחן t	דירוג ממוצע בקבוצת הביקורת	דירוג ממוצע בקבוצת הניסוי	השכבה
t=-2.75 p<.006	1.6 (N=281)	1.4 (N=313)	ג'
t=2.75 (אי-אפשר לקבוע)	2.0 (N=283)	2.2 (N=346)	ה'
t=-3.63 p<.000	3.1 (N=184)	2.7 (N=132)	ז'
t=-0.71 n.s.	2.9 (N=131)	2.8 (N=65)	ח'

הנתונים בלוח 18 מגלים שבשתי שכבות - ג' ו-ז' - תלמידי קבוצת הניסוי הרגישו שלמדו דברים חדשים בנושא הבטיחות יותר מאשר הרגישו כך תלמידי קבוצת הביקורת. גם בשכבה ח' קיים הבדל בכיוון זה, אך הוא אינו מובהק סטטיסטית. לעומת זאת, בשכבה ה' נמצא יתרון לקבוצת הביקורת על פני קבוצת הניסוי. אי-עקביות זו אינה מאפשרת להסיק שתלמידי קבוצת הניסוי הרגישו יותר מתלמידי קבוצת הביקורת שלמדו הרבה דברים חדשים בנושאי הבטיחות בשנה שבה נערך המחקר. לפיכך אין בה כדי לעורר חשש שממצאי המבחנים אינם משקפים נכונה את הידע שרכש התלמיד מהתכנית. היא עולה בקנה אחד עם תוצאות המבחנים ומעלה את השאלה עד כמה הוסיפה התכנית לידע התלמידים בנושא הבטיחות.

ביקשנו מהתלמידים לתת דוגמאות לדברים חדשים שלמדו. קיבלנו כ-100 קטגוריות שונות של תגובות. כדי לבדוק אם בכל זאת ניתן לראות השפעה של התכנית בקרב התלמידים שלמדו לפיה, ליקטנו מכל שכבה את ארבע הדוגמאות השכיחות ביותר שהובאו בקבוצת הניסוי ואת ארבע הדוגמאות השכיחות ביותר שהובאו בקבוצת הביקורת. בדקנו אם היו הבדלים תוכניים בתשובות של שתי הקבוצות.

להלן הדוגמאות השכיחות ביותר של תלמידי כיתה ג' ואחוז התלמידים (מסך-כל התלמידים שנתנו דוגמאות) שציינו דוגמה זו (כאשר יש חפיפה בין הקבוצות ב-4 הדוגמאות השכיחות ביותר, יש פחות מ-8 דוגמאות).

קבוצת הניסוי	קבוצת הביקורת	
24%	11%	איך להיזהר מחשמל
20%	11%	איך להיזהר מאנשים זרים
18%	34%	בטיחות בדרכים
12%	7%	להיזהר מאש
9%	37%	איך לחצות כביש

יש לציין ש-78% מקבוצת הניסוי ($N=327$) ו-74% מקבוצת הביקורת ($N=296$) נתנו דוגמאות. הדוגמאות שניתנו על-ידי תלמידי קבוצת הניסוי לקוחות, בכל זאת, יותר מעולם התוכן של התכנית (חשמל, זרים) מאשר הדוגמאות השכיחות ביותר שציינו על-ידי קבוצת הביקורת (בטיחות בדרכים, איך לחצות כביש).

בכיתה ה' רק 15% מקבוצת הניסוי ($N=354$) ו-12% מקבוצת הביקורת ($N=290$) נתנו דוגמאות. הדוגמאות היו כלהלן:

קבוצת הניסוי	קבוצת הביקורת	
17%	15%	איך להיזהר מחשמל
17%	-	איך להיזהר מאש
11%	-	סכנות בבית
11%	-	מניעת תאונות בבית-חספר
9%	9%	איך להיזהר ממשחקים מסוכנים
6%	15%	בטיחות בדרכים
2%	12%	להיזהר מחפץ חשוד

בכיתה ז' 29% מקבוצת הניסוי ($N=133$) ו-24% מקבוצת הביקורת ($N=187$) נתנו דוגמאות. הדוגמאות שלהם היו:

קבוצת הניסוי	קבוצת הביקורת	
29%	7%	להיזהר ממשחקים מסוכנים
24%	7%	מפגעים בטיחותיים
18%	2%	איך להיזהר מחשמל
13%	31%	בטיחות בדרכים
3%	11%	אלימות
-	11%	כוויות

בכיתה ח' 19% מקבוצת הניסוי (N=68) ו-22% מקבוצת הביקורת (N=135) נתנו דוגמאות, ואלה היו:

קבוצת הניסוי	קבוצת הביקורת	
20%	7%	מפגעים בטיחותיים
20%	7%	להיזהר ממשחקים מסוכנים
15%	-	מודעות לבטיחות
15%	-	אחריות
10%	37%	בטיחות בדרכים
-	23%	כוויות
10%	17%	להיזהר מאש
5%	10%	להיזהר מחשמל

גם בדוגמאות של התלמידים מכיתות ה', ז' ו-ח' בקבוצת הניסוי בולטת, לדעתנו, החשיפה לתכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי". התלמידים שלא למדו לפי תכנית זו נתנו יותר דוגמאות של בטיחות בדרכים כדברים חדשים שלמדו בנושא הבטיחות. נשאלת השאלה מדוע בולטות זו של הנושאים החדשים שנלמדו בתכנית לא באה לידי ביטוי בתוצאות המבחנים של קבוצת הניסוי.

מודעות התלמידים לנושא הבטיחות

בסדרת שאלות שחופיעו בשאלון לתלמיד, בחלק שהועבר הן לקבוצת הניסוי המצומצמת והן לקבוצת הביקורת, ניסינו ללמוד אם היתה לתכנית השפעה על מודעות התלמידים לנושא הבטיחות. השאלות היו:

1. האם ובאיזו מידה אתה שם לב למפגעים בטיחותיים, כלומר לדברים העלולים לפגוע בבטיחותך ובבטיחות אנשים אחרים?

2. האם אתה חושב שבזמן האחרון אתה שם לב למפגעים בטיחותיים יותר מאשר קודם?
3. האם אתה חושב שבזמן האחרון אתה יודע מה לעשות במצבי סכנה יותר מאשר קודם?
4. האם אתה חושב שבזמן האחרון אתה זהיר יותר מאשר היית קודם?
5. האם אתה יכול להיזכר במקרה שבו חודעת למבוגר אחראי על מפגע בטיחותי שהבחנת בו מחוץ לבית?
6. האם אתה מעיר לפעמים להוריך על מפגעים בטיחותיים בביתכם?
7. בחודש האחרון, כמה פעמים הערת למישהו בבית לגבי מפגע בטיחותי בבית?

נוסח השאלות הנ"ל הופיע בשאלון לתלמיד שהועבר בקרב תלמידי כיתות ז'-ח'. בשאלונים שהועברו לכיתות ג' ו-ה' השאלות היו מנוסחות באופן שונה במקצת.

על מנת לבדוק אם נמצא הבדל בין קבוצת הניסוי לבין קבוצת הביקורת בשאלות אלה, בנינו מדד של 'מודעות' המבוסס על הדירוג הממוצע של התלמידים לכל השאלות הללו. ככל שערך חמדד נמוך יותר, הוא מעיד על מודעות רבה יותר לנושא הבטיחות. השערותנו היתה שתלמידים שלמדו לפי התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי", כלומר קבוצת הניסוי, יגלו 'מודעות' רבה יותר מאשר קבוצת הביקורת לנושא הבטיחות. הנתונים לגבי מודעות התלמידים בקבוצת הניסוי לעומת קבוצת הביקורת מופיעים בלוח 19.

לוח 19: תוצאות בדיקת המודעות לבטיחות בקרב התלמידים, בקבוצת הניסוי ובקבוצת הביקורת, לפי שכבת גיל

השכבה	דירוג ממוצע בקבוצת הניסוי	דירוג ממוצע בקבוצת הביקורת	מבחן t
ג'	2.6 (N=325)	2.8 (N=296)	t=-2.55 p<.006
ח'	2.7 (N=353)	2.7 (N=289)	t=-0.63 n.s
ז'	2.7 (N=133)	2.9 (N=187)	t=-2.52 p<.007
ח'	2.9 (N=68)	2.9 (N=134)	t=-0.43 n.s

תוצאות הבדיקה מראות שבשתי קבוצות גיל, כיתה ג' וכיתה ז', נראה כי לקבוצת הניסוי 'מודעות' גבוהה יותר לנושא הבטיחות מאשר לקבוצת הביקורת. בשתי שכבות הגיל הנותרות, לא מתגלה הבדל כזה. אי-עקביות התוצאות מקשה עלינו לקבוע כי יש לתכנית השפעה על 'מודעות' התלמיד לנושא הבטיחות, כפי שה'מודעות' נמדדה במחקר זה.

בשתי שאלות מהסדרה, האחת בעניין מקרה שבו הודיע התלמיד למבוגר אחראי מחוץ לבית על מפגע בטיחותי, והשנייה במקרה שבו העיר להורה בבית על מפגע בטיחותי, התבקשו התלמידים לתת דוגמאות. השווינו את הרלוונטיות של דוגמאות התלמידים בקבוצת הניסוי לזו של קבוצת הביקורת. אחוזי התלמידים בכל קבוצה ובכל שכבה שהשיבו לשאלה הראשונה ולשאלה השנייה מופיעים בלוחות 20, ו-21, בהתאמה.

לוח 20: מיון הדוגמאות שנתנו התלמידים למקרה שבו הודיעו לאדם מבוגר על מפגע בטיחותי מחוץ לבית (באחוזים)

הכיתה	סוג הדוגמה	קבוצת הניסוי	קבוצת הביקורת
ג'	דוגמה רלוונטית	(N=326) 21	(N=295) 18
	דוגמה לא רלוונטית	7	6
	לא נתנו דוגמה	72	75
ה'	דוגמה רלוונטית	(N=354) 32	(N=290) 30
	דוגמה לא רלוונטית	10	7
	לא נתנו דוגמה	58	63
ז'	דוגמה רלוונטית	(N=133) 22	(N=187) 29
	דוגמה לא רלוונטית	5	6
	לא נתנו דוגמה	74	65
ח'	דוגמה רלוונטית	(N=68) 21	(N=135) 26
	דוגמה לא רלוונטית	2	2
	לא נתנו דוגמה	78	73

במיון תשובות התלמידים לדוגמאות רלוונטיות ולא רלוונטיות נראה, כי תלמידי קבוצת הניסוי נתנו יותר דוגמאות רלוונטיות מאשר תלמידי קבוצת הביקורת למקרה שבו הם העירו להורה בבית על מפגע בטיחותי, אך הבדל כזה לא מתגלה במקרה שבו

הם הודיעו למבוגר אחראי מחוץ לבית על מפגע בטיחותי. שוב, אי-עקביות התוצאות מקשה עלינו לקבוע שלתלמידים שהיו חשופים לתכנית יש מודעות גבוהה יותר לבטיחות סביבתית מאשר לתלמידים שלא היו חשופים אליה.

לוח 21: מיון הדוגמאות שנתנו התלמידים למקרה שבו הודיעו להורים על מפגע בטיחותי בבית (באחוזים)

קבוצת הניסוי	קבוצת הביקורת	סוג הדוגמה	הכיתה
(N=326)	(N=296)	דוגמה רלוונטית	ג'
38	27	דוגמה לא רלוונטית	
30	34	לא נתנו דוגמה	
32	39		
(N=353)	(N=290)	דוגמה רלוונטית	ה'
53	40	דוגמה לא רלוונטית	
16	16	לא נתנו דוגמה	
31	45		
(N=133)	(N=183)	דוגמה רלוונטית	ז'
53	49	דוגמה לא רלוונטית	
6	7	לא נתנו דוגמה	
41	44		
(N=68)	(N=135)	דוגמה רלוונטית	ח'
47	39	דוגמה לא רלוונטית	
6	9	לא נתנו דוגמה	
47	52		

פרק ו: השימוש בתכנית בכיתה, לפי התלמידים, ועמדותיהם כלפיה

סיכום דיווח התלמידים על הפעלת התכנית בכיתות מופיע בלוח 22.

לוח 22: דיווח התלמידים על הפעלת התכנית בכיתות

השכבה					נושא השאלה
ח' (N=67)	ז' (N=130)	ה' (N=339)	ג' (N=317)		
90	94	84	92		ז' העונים שקיבלו חוברת
4.5	4.2	4.3	5.6		מספר ממוצע של שיעורים שהשתמשו בחוברת בכיתה
1.1	2.2	2.2	2.7		מספר פעמים ממוצע שהשתמשו בחוברת בשיעורי-הבית
46	42	49	58		רמת דפי העבודה: ז' העונים בכל קטגוריה ¹
-	1	1	2		(א) קלים: (ב) קשים: (ג) לא קלים ולא קשים:
54	58	50	40		(א) קלים: (ב) קשים: (ג) לא קלים ולא קשים:
67	78	75	92		ציון ההנאה מדפי העבודה ²
66	77	75	95		ציון הנאה מהתכנית ²
63	81	77	94		ציון הרצון ללמוד יותר בנושא ²

1. אפשרויות התשובה בשאלון שזועבר בכיתות ז' ו-ח' היו 'קלים מדי', 'קשים מדי' ו'לא קלים מדי' ולא קשים מדי, ולא כפי שחופיע בשאלונים שזועברו בכיתות ג' ובכיתות ח'.
2. בשאלון שזועבר בכיתות ג', לשאלות אלו היו שתי אפשרויות תשובה בלבד ('כן' ו-'לא') לעומת ארבע אפשרויות תשובה בכיתות האחרות.

מנתוני לוח 22 עולה שכמעט כל התלמידים שאמורים היו לקבל את החוברות לתלמידים אכן קיבלו אותן. לפי התלמידים, המורים העבירו בין ארבעה לחמישה שיעורים בנושא (דיווח דומה לזה שהתקבל מהמורים), ומספר הפעמים שחוטלו עליהם שיעורי בית בנושא היה בממוצע קצת יותר מפעמיים (דיווח זה דומה אף הוא לדיווח המורים).

נראה כי עמדות התלמידים כלפי התכנית היו חיוביות מאוד בכיתה ג', חיוביות פחות בכיתות ה' ו-ז' ואף פחות בכיתה ח' ;

- בעוד שתלמידי כיתות ג' נתנו ציון 95 למידת הנאתם מדפי העבודה, תלמידי כיתות ה' ותלמידי כיתות ז' נתנו לשאלה זו את הציונים 75 ו-78, בהתאמה, ותלמידי כיתה ח' נתנו את הציון 67 לשאלה (ראה הערות ללוח 22).
- בעוד שתלמידי כיתות ג' נתנו ציון 95 למידת הנאתם מהתכנית, תלמידי כיתות ה' ו-ז' נתנו לשאלה זו את הציונים 75 ו-77, בהתאמה, ותלמידי כיתה ח' נתנו ציון 66 לשאלה.
- בעוד שתלמידי כיתות ג' נתנו ציון 94 למידה שהם רוצים ללמוד יותר בנושא, תלמידי כיתות ה' ותלמידי כיתות ז' נתנו לשאלה זו 77 ו-81, בהתאמה, ותלמידי כיתה ח' נתנו ציון 63 לשאלה בעניין רצונם ללמוד יותר בנושא.

הערכות התלמידים לגבי הנאתם מהתכנית הן נמוכות יותר מהערכות המורים את הנאת התלמידים מהתכנית. ייתכן שהפער הוא 'אמיתי', והמורים לא העריכו נכונה את הנאת התלמידים מהתכנית, אך ייתכן גם שבאופן כללי התלמידים, כקבוצה, מעניקים הערכות נמוכות יותר מהמורים, לנושאים הקשורים לבית-הספר. לא נוכל להכריע כאן מהי ההערכה הנכונה.

יש להתייחס בזהירות לנתוני ההשוואות בין שכבות הגיל השונות בשאלות אלו, זאת בשל השוני במספר אפשרויות התשובה בשאלונים שהועברו בשכבות השונות, וכן בשל המספר הקטן של בתי-הספר שבהם הועברו המבחנים בכיתות הגבוהות יותר.

פרק ז: השפעת התכנית על הילדים שהשתתפו בה ועל בני הבית האחרים, לפי ההורים, ועמדות ההורים כלפיה

311 הורים מ-5 בתי-ספר שהשתתפו בניסוי מילאו את השאלון להורה. השאלון להורים הופנה אליהם בסיומה של פעילות משותפת להורים ולתלמידים בכיתות. במקרים שבהם שני הורי התלמיד הגיעו לפעילות, התבקש רק אחד מבני הזוג למלא את השאלון. 21% מן ההורים שמילאו את השאלונים ציינו שגם בן זוגם השתתף באותו ערב בפעילות הכיתתית.

עמדות ההורים כלפי פעילותם בתכנית

הורי התלמידים התבקשו לחוות דעתם על הפעילויות שבהן השתתפו במסגרת לימוד הנושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בבית-הספר של ילדם. במרבית בתי-הספר הוזמנו ההורים להרצאה בנושא מפי אחד מאנשי מכון חמ"ו, ולאחר מכן (לעתים בערב נפרד, ולעתים באותו ערב) השתתפו בפעילות משותפת להורים ולתלמידים בכיתות.

ההורים נשאלו לגבי היבטים שונים של ההרצאה ושל הפעילות הכיתתית, ולהלן חוות דעתם:

הרצאה	הציון
- היתה מאורגנת היטב	85 (N=224)
- הועברה על-ידי מרצה טוב	90 (N=230)
- היתה מעניינת	86 (N=232)
- העשירה את הידע שלהם בנושא בטיחות סביבתית	64 (N=226)
- הגבירה את מודעותם לנושא בטיחות סביבתית	68 (N=222)
- הגבירה את מודעות הילד לנושא	
בטיחות סביבתית (אם הילד היה נוכח)	70 (N=104)
- הגבירה את נכונות ההורה למעורבות בפעילויות	
בית-הספר	68 (N=212)

פעילות בערב הורים-תלמידים בכיתה	הציון (כ- N=178)
- היתה מאורגנת היטב	80
- היתה מהנה להורים	75
- היתה מהנה לילדיהם	83
- העשירה את הידע של ההורים בנושא הבטיחות	57
- הגבירה את מודעות ההורים לנושא בטיחות סביבתית	65
- הגבירה את נכונות ההורים למעורבות בפעילויות בית-הספר	72
- הגבירה את מודעות הילד לנושא בטיחות סביבתית	80

מרבית ההורים (90%) סברו, שהפעילות המשותפת להורים ולתלמידים בכיתות הועילה לתועלת שילדם הפיק מהתכנית (59% סברו ש'במידה רבה', 31% 'במידה מסוימת'). (הציון 81).

רוב ההורים (81%) סברו, שהמעורבות שנדרשה מהם בתכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" היתה מתאימה. 16% סברו שהיתה מועטה מדי, ורק 3% - שהיתה רבה מדי.

השפעת התכנית על הילד, לדעת ההורים

ההורים התבקשו להעריך באופן כללי, באיזו מידה לימוד נושא בטיחות סביבתית בכיתה תרם לילדם. 54% סברו ש'תרם מאוד' 39% ש'די תרם', 6% ש'לא כל-כך תרם', ואחוז אחד בלבד מן ההורים סברו שלימוד הנושא 'בכלל לא תרם' (N=256) (הציון: 82).

מרבית ההורים סברו שבעקבות לימוד הנושא בטיחות סביבתית בכיתות, ילדם מודע יותר למפגעים בטיחותיים (N=258). 53% הגיבו ש'בהחלט כן' ו-39% הגיבו ש'חושב שכן', 8% השיבו 'חושב שלא' או 'בהחלט לא' (הציון: 81). חלק מן ההורים אף סברו שבעקבות הפעלת התכנית הפך ילדם לזהיר יותר: 42% 'בהחלט כן', 44% 'חושב שכן', 15% מן ההורים השיבו על כך בשלילה (הציון: 76).

פחות הורים סברו שבעקבות לימוד הנושא, ילדם מעיר להם ולבני המשפחה יותר מאשר קודם על מפגעים בטיחותיים בבית: 37% 'בהחלט כן', 31% 'חושב שכן', 32% 'חושב שלא' או 'בהחלט לא' (N=264) (הציון: 65). לא נראה כי הילד סיפר הרבה בבית להורים ולבני המשפחה האחרים על נושאי בטיחות ומפגעים בטיחותיים (הציון: 64).

כמו כן, לדעת ההורים, השפעת התכנית על בני הבית האחרים נמוכה יחסית. לא נראה כי ההורה עצמו מודע יותר למפגעים בטיחותיים בעקבות השתתפות ילדו בתכנית בבית-הספר (הציון: 65). לא נראה גם כי בני המשפחה האחרים מודעים יותר למפגעים בטיחותיים (הציון: 65). ציון נמוך עוד יותר התקבל לשאלה עד כמה משוחח ההורה עם ילדיו האחרים על הנושא, לאור העובדה שילדו לומד בבית-הספר את הנושא בטיחות סביבתית (הציון: 50).

נראה מנתונים אלו שעל אף כוונתה החשובה של התכנית להגיע גם לבתי התלמידים שלמדו לפיה, אין סימוכים ברורים שהדבר אכן קרה. ממצאים אלו מאכזבים, משום שאחת ממטרות התכנית היתה להחדיר את הנושא אל משפחות התלמידים.

היכרות ההורים את התכנית

בדקנו עם ההורים אם לפני שהוזמנו לפעילות, ידעו שילדם למד בבית-הספר בתכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי". 89% מן ההורים ($N=275$) ידעו שילדם למד בתכנית, מתוכם 36% לא הכירו את פרטיה, וכמחצית הכירו את פרטיה ברמה זו או אחרת. 12% בלבד מן ההורים לא ידעו כלל שילדם לומד את הנושא בבית-הספר לפני שהוזמנו לפעילות.

37% מבין ההורים שענו על השאלונים ($N=311$) ציינו נושאים שידוע להם שילדם למד במסגרת התכנית; היו אלו נושאים שאכן נלמדו במסגרת התכנית.

81% מן ההורים ($N=277$) ציינו שילדם קיבל את החוברת לתלמיד בנושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי", 4% ציינו שילדם לא קיבל את החוברת, ו-15% ציינו שלא ידוע להם. כ-70% מן ההורים ציינו שילדם עבד בבית על דפי העבודה שבחוברת (47% ציינו ש'פעמים רבות', 22% ש'פעמים ספורות'), 13% ציינו שלא עבד בבית, ו-19% שלא ידוע להם.

חוות דעתם של ההורים שיכלו להביע דעתם על החוברת ($N=165$) היתה:

- 35% חוברת מצוינת;
- 60% חוברת טובה;
- 4% חוברת בינונית;
- 1% חוברת לא כל-כך טובה.

הציון הממוצע שהחוברת קיבלה הוא 76.31% מן ההורים ציינו שאינם מכירים את החוברת, ול-6% נוספים לא היתה דעה בנושא.

45% מן ההורים ציינו, שבמסגרת לימוד התכנית חוטלו על ילדם משימות לביצוע בבית. 18% ציינו שכלל לא חוטלו משימות כאלו, ו-38% לא ידעו. מבין ההורים שציינו שהוטלו משימות כאלו, ציינו 63% שהילדים ביצעו את המשימות במידה זו או אחרת, ו-47% ציינו שהילד שיתף בביצוע המשימות בני משפחה אחרים.

חשיבות הנושא והתכנית

כמחצית (47%) מן ההורים (N=285) סברו, שהאחריות לחקניית הרגלים נכונים לילד בנושא בטיחות סביבתית מוטלת 'בעיקר על ההורים אך גם על בית-הספר', ו-37% נוספים סברו, שהאחריות מוטלת 'על בית-הספר ועל ההורים במידה שווה'. רק 7% סברו, כי האחריות היא 'בעיקר על בית-הספר אך גם על ההורים'. כלומר, נראה כי ההורים סבורים שמרב האחריות של לימוד ילדם את הנושא מוטלת על כתפיהם.

בנוסף, מרבית ההורים לא היו מסכימים, לפי דיווחם, שבית-הספר של ילדם יוותר על שיעורים חשובים ממערכת הלימודים הרגילה כדי ללמד את הנושא בטיחות סביבתית. 26% מן ההורים סברו כי יש ללמד את הנושא רק אם זה לא בא על חשבון נושאי לימוד אחרים ו-41% נוספים היו מוכנים שהדבר ייעשה אך ורק על חשבון נושאי לימוד 'לא כל-כך חשובים' (כגון: חברה, מלאכה, אמנות, מוסיקה, התעמלות). 33% בלבד היו מוכנים שהנושא יילמד בבית-הספר אפילו על חשבון נושאי לימוד חשובים (כגון: תנ"ך, חשבון, טבע, וכו').

פרק ח: הקשר בין לימוד התכנית בבית-הספר לבין מספר התאונות בו

אף על פי שאין בתכנית יומרה המבטיחה ירידה במספר התאונות בבתי-הספר המפעילים אותה, אין ספק שתוצאה בכיוון זה חייבת להיות מטרת העל של כל תכנית חינוכית מעין זו. לפיכך, בתכנון המחקר הוחלט לנסות לבדוק אם היה קשר בין הפעלת התכנית בבית-הספר לבין מספר התאונות שהתרחשו בבתי-הספר שהשתתפו בניסוי. לאור העיכוב בהפעלת התכנית בבתי-הספר, או ליתר דיוק מאחר שנותרה תקופה קצרה מאוד משנת-הלימודים שבה יכלו תוצאות החשיפה לתכנית להיות מורגשות, נראה לנו שבדיקה כזו היא חסרת משמעות, אם כי למען הסדר הטוב הבדיקה נערכה.

בבדיקה הושוו בתי-הספר בקבוצת הניסוי הכוללת לבתי-הספר בקבוצת הביקורת, מבחינת ההבדלים במספר התאונות שהתרחשו בהם לפני שנת-הלימודים תשנ"ג לעומת שנת-הלימודים תשנ"ג עצמה. ההשערה היתה שבבתי-הספר בקבוצת הניסוי תהיה ירידה במספר התאונות בשנת-הלימודים תשנ"ג לעומת השנים שקדמו לה, ואילו בבתי-הספר בקבוצת הביקורת לא תתרחש ירידה כזאת.

הנתונים לגבי מספר התאונות נלקחו מדוחות הנשלחים על-ידי בתי-הספר לאחר כל תאונה המתרחשת בו ומתויקים בארכיון משרד החינוך. דוחות של בתי-הספר הערביים ובית-הספר הדרוזי לא הגיעו לארכיון וניסיונות לאתרם עלו בתוהו.

לא נמצא הבדל בין בתי-הספר בקבוצת הניסוי לעומת בתי-הספר בקבוצת הביקורת מבחינת שינוי במספר התאונות, הן כשהתייחסנו לשנת הלימודים השלמה ($t=-0.02, n.s$) והן כשהתייחסנו לשלושת החודשים האחרונים בלבד ($t=-0.33, n.s$). לדעתנו, מוקדם מדי היה לערוך את הבדיקה, וכדאי לערכה שוב כאשר התכנית תופעל במשך התקופה הראויה לה.

חלק ג: סיכום והמלצות

ממצאי הדוח מעידים, לדעתנו, על היענות רבה בבתי-הספר, הן מצד המנהלים והן מצד המורים, לפנייה להפעיל את התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי". זאת למרות העובדה שהתכנית הגיעה לבתי-הספר רק לאחר חופשת הפסח, ולא אחרי חופשת החנוכה כמתוכנן. היענות חיובית זו התגלתה גם במגעים שניהלנו עם בתי-הספר לצורך עריכת מחקר זה, שאולץ אף הוא להידחות עד לתקופה העמוסה של סוף שנת הלימודים. יחס מקבל, פתוח וחיובי כלפינו וכלפי התכנית ניכר ברוב המגעים הללו.

אנו רואים הישג חשוב בכך שמכון חמ"ו הצליח להניע את בתי-הספר לשלב את התכנית בשליש האחרון של שנת הלימודים, ובמקרים רבים אף בימים האחרונים שלה. מנהלי בתי-הספר היו שבעי רצון מאוד מקשריהם עם מכון חמ"ו ומעבודת המכון. ניתן לומר, שאנשי מכון חמ"ו השקיעו עבודה קשה, מסורה ומקצועית בהפעלת התכנית.

התכנית הופעלה במידה זו או אחרת בכל בתי-הספר בניסוי. המנהלים והמורים דיווחו שהקשיים הגדולים ביותר בהפעלת התכנית קשורים למועד הגעת התכנית לבתי-הספר ולקושי במציאת זמן לשלבה במערכת הלימודים. לפי טענותיהם של המנהלים והמורים במחקר זה, וכן במחקרים אחרים*, עדיף שסגל בית-הספר יקבל תכנית בתחילת שנת-הלימודים, או לפחות ידע על קיומה, כדי שיוכל לתכנן את הכנסתה למערכת.

מומלץ איפא לדאוג בעתיד, שהתכנית תגיע לבתי-הספר מוקדם ככל האפשר בשנת-הלימודים.

התכנית מיועדת לכיתות א'-ט'. אף על פי שיותר שיעורים הועברו בכיתות ב'-ד', שימושה ניכר בכל הכיתות שאליהן היתה מיועדת. עם זאת, לפי המורים, הנאת התלמידים מהתכנית ועניינם בה יורדים אחרי כיתה ו'. אם נסתמך יותר על דיווח

---

* ראה למשל, רזאל, ק' (תשמ"ג). מעקב אחרי התכנית "ילדים בכביש" בשנת הלימודים תשמ"ג. ירושלים: מכון ישראל למחקר חברתי שימושי.

התלמידים, הירידה בחתעניינותם וחנאתם מהתכנית יורדת לפני כן. המלצתנו היא להפעיל את התכנית כמות שהיא בכיתות הנמוכות או, לחילופין, להעשיר אותה עבור הכיתות הגבוהות יותר.

לא נראה לנו מתגובות מחנכי הכיתות א'-ד' שאבזרי הקרטון שצורפו לחוברות המיועדות לכיתות אלו זכו להצלחה רבה. ייתכן שהם מיותרים.

נראה לנו שהמורים היו מרוצים מאוד מהספר "למנחה", אם כי ניתן היה לכלול בו, לדעתם, אמצעים מגוונים יותר להעברת הנושא לתלמידים. כמו כן, המורים היו חיוביים לגבי ההדרכה שקיבלו, אם כי, לדעתם, היא היתה יכולה לספק להם, כמו דרישתם לגבי הספר, כלים רבים ומגוונים יותר להעברת הנושא וידע רב יותר אודות הנושא.

רוב המורים (61%) ענו שהם בהחלט מסוגלים להעביר את התכנית בעתיד באופן עצמאי ו-37% נוספים השיבו שהם 'חושבים' שהם מסוגלים לכך. 2% בלבד לא היו בטוחים שהם מסוגלים לעשות זאת. נתונים אלה מצביעים על כך, לדעתנו, שההדרכה והספר סיפקו להם את הנדרש להפעלת התכנית באופן עצמאי. ממצא זה חשוב מאוד, מאחר שלפי התכנון אמור בית-הספר לקבל הדרכה בתכנית פעם אחת בלבד, והוא מתבקש להמשיך ולהפעיל את התכנית גם בעתיד לבוא.

בהקשר לכוונות המורים להפעיל את התכנית בעתיד, נראה שהניסוי השפיע לחיוב על המורים. דעתם על הפעלת התכנית היתה חיובית יותר לאחר הניסוי מאשר לפניו. 56% ענו שהם בהחלט רוצים להפעיל את התכנית בעתיד, ו-40% נוספים היו פחות החלטיים בנדון, אם כי חיוביים. המנהלים, מאידך, לא הביעו יותר חיוביות לגבי רצונם להפעיל את התכנית בעתיד. לא ברור לנו מדוע. המנהל היחיד שנימק את אי-רצונו להפעיל את התכנית בעתיד התייחס לעומס עבודה ופעילויות. המנהלים והמורים דירגו יחסית נמוך שאלה אחרת שנשאלה במחקר לגבי מיקום הנושא בטיחות סביבתית בסדר העדיפויות שלהם. נראה שיש עדיין מקום לשכנע את המנהל בחשיבות התכנית, גם בהשוואה לתכניות אחרות המוצעות לו.

מרכיב אחד של התכנית היה שיתוף ההורים בחלק מפעילויות התכנית, מתוך כוונה ותקווה שהתכנית תשאיר את רישומה על הורי התלמיד ועל בני הבית האחרים בנושא הבטיחות. להשגת יעד זה הוזמנו ההורים להרצאה שניתנה על ידי מנחי מכון חמ"ו ולערב פעילות כיתתית משותפת להורים ולתלמידים. הרצאות להורים וכן ערב כיתתי משותף הורים-תלמידים נערכו בכ-60% מבתי-הספר בניסוי, אם כי נראה מתגובות

המורים שערב הורים-תלמידים התקיים בכשליש בלבד מהכיתות שבהן חופעלה התכנית.

אף על פי שהמנהלים והמורים סברו שהשתתפות ההורים הגבירה את מודעות ההורים לנושא, ההורים סברו זאת פחות. מתגובות ההורים לכמה שאלות בנדון נראה, כי התכנית לא הצליחה במידה רבה לחדור לבתי-התלמידים. לא מתקבל הרושם אם כך, שהשאיפה לגבי הבאת התכנית לבתי-הילדים התגשמה. ייתכן שיש לשקול להכניס לתכנית פעילויות רבות יותר שעל הילד לבצע בבית עם המשפחה, בנוסף להזמנת ההורים לפעילות בבית-הספר או במקומה.

ההורים היו חיוביים יותר לגבי השפעת התכנית על הילד. הם סברו שהילדים מודעים יותר לנושא הבטיחות עקב הלימוד באמצעות התכנית, אם כי, סברו קצת פחות שהוא נעשה זהיר יותר.

המורים, כמו ההורים, היו פחות חיוביים לגבי השפעת התכנית על הרגלי התלמידים מאשר לגבי מודעותם לנושא. בעוד ש-41% מהמורים סברו שהתכנית הגבירה את מודעות התלמידים לנושא 'במידה רבה' (ו-54% נוספים 'במידה מסוימת'), 26% בלבד סברו שהתכנית הקנתה לתלמידים הרגלים נכונים בנושא (ו-60% נוספים סברו שהיא עשתה זאת 'במידה מסוימת'). המנהלים העריכו פחות מהחורים והמורים שלתכנית השפעה 'במידה רבה' על מודעות התלמידים (18%) או על הקניית הרגלים נכונים (23%).

המורים והמנהלים היו יותר חיוביים לגבי המידה שהם סברו שהתכנית הקנתה לתלמידים ידע בנושא. כמחצית המורים, ובשיעור דומה מנהלים, סברו שהתכנית הקנתה להם ידע 'במידה רבה' וכמחצית 'במידה מסוימת'.

אולם בדיקה אובייקטיבית יותר שנערכה במחקר, ובה ידע התלמידים שהשתתפו בניסוי בנושאי התכנית השווה לידע תלמידים שלא השתתפו בניסוי, לא אפשרה להסיק שהתכנית העלתה את ידע התלמידים שהשתתפו בה בנושא הבטיחות.

כמו כן, בדיקה שניסתה לבדוק את השפעת התכנית על מודעות התלמידים לנושא לא אפשרה להסיק שהתכנית אכן השפיעה על התלמידים בתחום זה. ממצאים אחרונים אלה, לגבי השפעת התכנית על ידע ומודעות התלמיד בנושא הבטיחות, מאכזבים. נעלה להלן כמה אפשרויות הסבר לממצאים.

ההסבר הראשון קשור לאיחור שבו הגיעה התכנית לבית-הספר. ייתכן שהדברים "לוקחים את זמנם", במיוחד לגבי הקניית מודעות והרגלים. הפעלת התכנית רק לקראת סוף שנת-הלימודים מנעה את משך הזמן הנחוץ למטרה זו. ייתכן שהחדרת שינויים במודעות ובהרגלים דורשים שינון חוזר וגם שנת לימודים מלאה לא תספיק לצורך זה. מוצע לערוך בדיקה נוספת לאחר שהתכנית תופעל במשך הזמן הראוי לה.

ההסבר השני קשור לתוכן התכנית. לדעתנו, על התכנית להעביר לתלמידים ולמורים יותר ידע ובצורה מכוונת ושיטתית. להצגת טיעוננו להלן דוגמה מתוך הספר "למנחה" וכן מחוברת התכנית לתלמיד.

לכיתות ג'-ד' מוצעת פעילות בכיתה בנושא פגיעות. בדף העבודה של הפעילות, נתונה טבלה, והמורה מתבקש למלאה ביחד עם תלמידי הכיתה. יש למלא בטבלה סוגי פגיעות, דרכי מניעה של כל סוג, כתובת לטיפול וכללי עזרה ראשונה. רוב הפרטים המבוקשים אינם נכללים בחומר הנלמד מהספר "למנחה" או מחוברות לתלמיד. כלומר, התוכן שהתכנית אמורה להעביר למורים ולתלמידים לוקה בחסר. התכנית מתבססת, לדעתנו, במידה רבה מדי על הידע האישי של המורים, ומניחה שהמורים יכולים למלא את הטבלה, אך הנחה זו אינה בהכרח נכונה.

כזכור, לא נמצא הבדל בין תלמידי קבוצת הניסוי לבין תלמידי קבוצת הביקורת ברמת הידע שלהם בנושאים בטיחותיים. מוצע שהתכנית תכלול יותר ידע שיועבר באופן מכוון ושיטתי למורים, ומחס - לתלמידים. ייתכן שיהיה בזה כדי "לסתום את החורים" בהשכלת התלמידים המשתתפים בתכנית. התרשמותנו היתה שההדרכות למורים לא מילאו במידה מספקת את החסר בתחום זה.

נקודה נוספת, הקשורה אולי אף היא לממצאים העוסקים בידע, נוגעת לניסוח מטרות התכנית. אלה מנוסחות יותר במושגים של הקניית מודעות והרגלים נכונים, מאשר במונחים של ידע. לדעתנו, אין הרבה ערך למודעות, וקשה לצפות להתנהגות נכונה של התלמיד, אם הוא אינו יודע מה לעשות במקרים שבהם הוא מודע לסכנה. לפיכך, מוצע לכלול במפורש בין מטרותיה העיקריות של התכנית את נושא הקניית הידע לתלמידים ולפעול על פי מטרה זו.

נ ס פ ח י ם

97.....	נספח מס' 1: שאלון למנהל בית-חספר.
115.....	נספח מס' 2: שאלון למורה.
137.....	נספח מס' 3: שאלון לתלמידי כיתה ג'.
143.....	נספח מס' 4: שאלון לתלמידי כיתה ה'.
153.....	נספח מס' 5: שאלון לתלמידי כיתה ז'.
163.....	נספח מס' 6: שאלון לתלמידי כיתה ח'.
173.....	נספח מס' 7: שאלון לחורח.

נספח 1

השאלון למנהל והתפלגות התשובות בו

על-יד כל שאלה בשאלון מופיע מספר המנהלים שחשיבו לשאלה וכן אחוז המשיבים לאפשרויות התשובה השונות. בחלק מן השאלות מצוין גם ממוצע הדירוגים לשאלה.

N

קבוצת ביקורת:	11
קבוצת ניסוי:	24
סך-הכל:	35

מכון הנרייטה סאלד
המכון הארצי למחקר במדעי ההתנהגות

"בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"
שאלון למנהל/ת בית-ספר

למנהל/ת שלום,

במספר בתי-ספר בארץ מופעלת באופן ניסיוני תכנית הנקראת "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי". התכנית פותחה ומופעלת על-ידי מכון חמ"ו, המכון לחינוך מפעיל ומונע, בשיתוף עם משרד החינוך והתרבות, במימון ובלייווי המוסד לביטוח לאומי.

מטרת התכנית הן לחגביר את המודעות ואת חמוטיבציה של התלמידים למניעת תאונות, להקנות לתלמידים כלים להתמודדות עם פגיעות ופציעות, ולעודד הרגלים נכונים בשמירה על בטיחות סביבתית.

מכון סאלד הוזמן לבדוק היבטים שונים של העיסוק בנושא בטיחות סביבתית בבתי-הספר באופן כללי, וכן היבטים שונים של הפעלת התכנית הספציפית בבתי-הספר שבהם היא מופעלת.

כמנהל/ת שבבית ספר/ה תוכנן להפעיל את התכנית, התייחסותך לנושא ולתכנית חשובה לנו מאוד. לשם כך אנו מבקשים ממך לענות על השאלות בשאלון המצורף, ולהוסיף כל הערה רלוונטית. הערותיך והארותיך יתרמו להמלצותינו לגבי המשך פיתוח התכנית בעתיד.

התשובות תשמשנה לצרכי המחקר בלבד.

אנו מודים לך על שיתוף הפעולה.

ב ב ר כ ה

עינת בנבנשתי-שרון
מרכזת המחקר

ד"ר קרול רזאל
מנהלת המחקר

שאלון למנהל/ת בית-הספר

		* שם בית-הספר	
		<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
שכבות הגיל שבית-הספר כולל הן:		N=22	N=11
	1. א'-ו'	68	55
	2. א'-ח'	27	27
	3. א'-י"ב	-	-
	4. ז'-ט'	5	-
	5. ז'-י"ב	-	18
	6. אחר		
<hr/>			
באיזו תכיפות מתקיימות בבית-ספרך פעילויות בנושא בטיחות (על כל תחומיה, כולל בטיחות בדרכים)?		N=23	N=11
	1. אף פעם או כמעט אף פעם	-	-
	2. מדי מספר שנים	-	-
	3. כפעם בשנה	26	9
	4. כפעמיים-שלוש בשנה	35	36
	5. כארבע פעמים בשנה	17	9
	6. כחמש פעמים בשנה או יותר	22	46
<hr/>			
האם מתקיימות בבית-ספרך, בנושא בטיחות (על כל תחומיה, כולל בטיחות בדרכים), (נא ציין 'כן' או 'לא' לגבי כל סעיף) -			
		<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
<u>לא</u>	<u>כן</u>		
<u>ביקורת ניסוי</u>	<u>ביקורת ניסוי</u>		
	1. פעילויות המוצעות על-ידי משרד החינוך והתרבות או על-ידי גורם חיצוני.....	N=21	N=11
5	-	95 ..100	
25	22	75 ..78	N=16 N= 9
	2. פעילויות שיוזם בית-הספר.....		
	3. אחר. פרט/י:	N= 3	N= 4

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
מח דעתך, באופן כללי, על הפעלת תכניות רשות בנושאים שונים המגיעות לבית-הספר, בהנחה שהנושא חשוב והתכנית טובה?	N=22	N=11
1. חיובית מאוד	50	46
2. חיובית	50	55
3. שלילית	-	-
4. שלילית מאוד	-	-
	1.50	1.46 ממוצע:
* אנא פרטי/י כאן את דעתך.		

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
באיזו מידה, לדעתך, תורמת הפעלת תכניות רשות בנושאים שונים בבית-הספר, לתדמיתו של בית-הספר?	N=23	N=11
1. במידה רבה	52	46
2. במידה מסוימת	44	55
3. במידה מועטה	4	-
4. בכלל לא	-	-
	1.52	1.55 ממוצע:
* אנא פרטי/י כאן את דעתך.		

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
בהתחשב במכלול התכניות המוצעות לך (כרשות) להפעלה בבית-הספר במהלך שנת הלימודים, נא ציין/י באיזה מיקום נמצא הנושא בטיחות סביבתית (מפגעים בטיחותיים בבית-ספר, פציעות, תאונות בית, סכנות של אש, מים וחשמל וכו') בסדר העדיפויות שלך (לא כולל נושא בטיחות בדרכים)?	N=23	N=10
1. במיקום גבוה מאוד	26	50
2. במיקום די גבוה	52	30
3. במיקום לא כל כך גבוה	22	20
4. במיקום די נמוך	-	-
5. במיקום נמוך מאוד	-	-
	1.96	1.70 ממוצע:

* אם הנושא נמצא מבחינתך במיקום 'לא כל-כך גבוה', במיקום 'נמוך', או במיקום 'נמוך מאוד' נא פרט/י אלו נושאים נמצאים במיקום גבוה יותר בסדר העדיפויות שלך:

- א. _____
- ב. _____
- ג. _____
- ד. _____

	ניסוי	ביקורת
מחי הסבירות, להערכתך, שבעתיד תיזום/י בעצמך בבית ספרך את הוראת הנושא בטיחות סביבתית בכיתות (לא כולל בטיחות בדרכים)	N=23	N=11
1. סבירות גבוהה מאוד	26	27
2. סבירות די גבוהה	61	64
3. סבירות לא כל-כך גבוהה. מדוע?	13	9
4. סבירות נמוכה. מדוע?	-	-
	1.87	1.82

	ניסוי	ביקורת
אם תקבל/י פנייה ממשרד החינוך והתרבות, להפעלת תכנית בנושא בטיחות סביבתית בבית-ספרך בעתיד מהי הסבירות שתיענה/י לה בחיוב?	N=23	N=10
1. סבירות גבוהה מאוד	44	20
2. סבירות די גבוהה	52	70
3. סבירות לא כל-כך גבוהה. מדוע?	4	10
4. סבירות נמוכה. מדוע?	-	-
	1.61	1.90

	ניסוי	ביקורת
באיזו מידה, לדעתך, תפקידו של בית-הספר לעזור בעיצוב הרגלי חתלמיד בתחומים הקשורים בטיחות סביבתית?	N=23	N=11
1. במידה רבה	74	91
2. במידה מסוימת	26	9
3. במידה מועטה	-	-
4. בכלל לא	-	-
	1.26	1.09

* איזה סוג של פעילויות צריך, לדעתך, בית-הספר לקיים ובאיזו תדירות, כדי לממש תפקיד זה?
נא פרט/י: _____

- _____
- _____
- _____

	* <u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
מהי, לדעתך, מידת יכולתו של בית-הספר להשפיע על הרגלי התלמיד בתחומים הקשורים בטיחות סביבתית?	N=23	N=11
1. מידה רבה	35	55
2. מידה מסוימת	57	46
3. מידה מועטה	9	-
4. בכלל לא	-	-
	1.74	1.46 ממוצע:
באיזו מידה יש מקום, לדעתך, לשתף את הורי התלמידים בהעברת נושא בטיחות סביבתית בבית-הספר?	* <u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=23	N=11
1. במידה רבה. איך?	48	73
2. במידה מסוימת. איך?	44	27
3. במידה מועטה	9	-
4. בכלל לא	-	-
5. אין להעביר נושא זה בבית-הספר	-	-
	1.61	1.27 ממוצע:
באיזו מידה יש מקום, לדעתך, לשתף גורמים חיצוניים (מכבי-אש, מד"א רב, וכדומה) בהעברת נושא בטיחות סביבתית בבית-הספר?	* <u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=23	N=10
1. במידה רבה	44	80
2. במידה מסוימת	48	20
3. במידה מועטה	9	-
4. בכלל לא	-	-
5. אין להעביר נושא זה בבית-הספר	-	-
	1.65	1.20 ממוצע:

* * *

* N=21	מה היה המניע <u>העיקרי</u> שלך להפעיל בבית-ספרך את התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"? (נא ציין/י מניע <u>אחד</u> בלבד)
71	1. חשיבות הנושא
-	2. עלות התכנית
5	3. איכות התכנית
10	4. שכנוע מצד מפעילי התכנית
-	5. נוחיות מועד ההפעלה של התכנית
-	6. רצון המורים
14	7. ניסיון קודם מוצלח בעבודה עם תכניות של מכון חמ"ו
-	8. החובה הדתית
-	9. ניסיון קודם מוצלח עם תכניות המוצעות לבית-הספר ע"י משרד החינוך והתרבות
-	10. אחר. פרט/י: _____

* N=22	כאשר פנו אליך לשם הפעלת התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בבית-ספרך, מה היתה תגובתך?
27	1. רציתי מאוד להפעיל את התכנית
68	2. רציתי להפעיל את התכנית
5	3. לא כל-כך רציתי להפעיל את התכנית
-	4. בכלל לא רציתי להפעיל את התכנית
1.77	ממוצע:

* נא פרט/י מה היו הסיבות לכך שרצית או לא רצית להפעיל את התכנית:
א. _____
ב. _____
ג. _____
ד. _____

* אם 'לא כל-כך' רצית, או 'בכלל לא' רצית להפעיל את התכנית בבית-ספרך, נא פרט/י מה יכול היה לגרום לך לרצות להפעילה?
_____
_____
_____

<p>* N=20</p> <p>איך התקבלה בבית-ספרך ההחלטה העקרונית להפעיל את התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"?</p> <p>1. ההחלטה התקבלה על ידי 30</p> <p>2. ההחלטה התקבלה על-ידי צוות המורים שלי 10</p> <p>3. ההחלטה התקבלה תוך התייעצות בין צוות המורים לבינו 55</p> <p>4. אחר. פרט/י: 5</p> <hr/> <p style="text-align: right;">2.35 ממוצע:</p>	
---	--

<p>* N=23</p> <p>לאחר שהוחלט להפעיל את התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בבית-ספרך, האם איפשרת לכל אחד מן המורים שהיו אמורים להפעיל את התכנית, להחליט האם להפעילה <u>בכיתתו</u> או לא?</p> <p>1. לא, הצגתי את הפעלת התכנית בפני המורים כחובה 35</p> <p>2. כן, הצגתי את הפעלת התכנית בפני המורים כרשות 30</p> <p>3. כן, הצגתי את הפעלת התכנית בפני המורים כרשות, אך המלצתי מאוד להפעילה 26</p> <p>4. אחר. פרט/י: 9</p> <hr/>	
--	--

* לגבי כל אחד מן המפגשים הבאים, נא ציין/י כמה פעמים נערך המפגש בבית-ספרך עם נציגי מכון חמ"ו -

<u>מספר המפגשים</u>						<u>ממוצע</u>
5	4	3	2	1	0... עם הנהלת בית-הספר... הרצאת פתיחה למחנכים או לצוות המפעיל	N=22 2.23
5	4	3	2	1	0... בבית-הספר...	N=23 1.78
5	4	3	2	1	0... הדרכה למחנכים או לצוות המפעיל בבית-הספר...	N=20 2.80
5	4	3	2	1	0... הרצאות לציבור ההורים...	N=18 1.17
5	4	3	2	1	0... נוכחות בערב הורים-תלמידים...	N=17 1.29
5	4	3	2	1	0... ייעוץ בתכנון ובהפעלה...	N=20 2.10
5	4	3	2	1	0... אחר. פרט/י	N= 3 1.33

* כמו כן, לגבי כל אחד ממפגשים אלו, נא ציין/י את מידת שביעות רצונך ממנו (נא הקף/י בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים):

לא התקיים	בכלל לא שבע רצון	שבע/ת רצון במידה מועטה	שבע/ת רצון במידה מסוימת	שבע/ת רצון במידה רבה	נא הקף/י בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים		<u>ממוצע</u>
-	-	-	9	91	מפגש נציג מכון חמ"ו עם חנהלת בית הספר	N=23	1.09
-	-	5	14	81	הרצאת פתיחה לצוות ביה"ס	N=21	1.24
-	-	-	26	74	הדרכה מלווה למחנכים או לצוות המפעיל בית-הספר	N=23	1.26
25	6	-	19	50	הרצאות לציבור החורים	N=16	1.50
20	-	13	13	53	נוכחות בערב הורים - תלמידים	N=15	1.50
5	-	5	21	68	ייעוץ בתכנון והפעלה	N=19	1.33
					אחר. פרטי/י _____		

* N=23	השתתפות חמורים בהדרכות שבהן היו אמורים להשתתף, הייתה בדרך-כלל-
74	1. מלאה
26	2. מרובה
-	3. מועטה
-	4. לא התקיימו הדרכות
1.26	ממוצע:
* N=23	האם השתתפת בעצמך בהדרכות למורים?
48	1. כן, בכולן
30	2. כן, ברובן
17	3. כן, בחלקן
-	4. כן, באחת מהן
4	5. בכלל לא
-	6. לא התקיימו הדרכות
1.83	ממוצע:

* N=22											
במשך כמה זמן (בשבועות) נמשכה או תימשך הפעלת התכנית בבית-ספרך?											
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0	
5	-	18	5	5	9	18	23	18	-	-	4.73 ממוצע:

* N=19	
מי הפעיל את תכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בכיתות?	
1. מחנכי הכיתות	95
2. המורים המקצועיים	-
3. מספר מורים שהוכשרו לכך	5
4. מורה אחד שהוכשר לכך	-
5. אחר. פרט: _____	-
6. התכנית לא הופעלה כלל בכיתות.	-

* נא ציין/י באילו שכבות גיל תוכנו להפעיל את התכנית בבית-ספרך, ובכמה כיתות מקבילות בכל שכבה. כן ציין/י באילו שכבות ובאילו כיתות מקבילות הופעלה התכנית.

מס' כיתות מקבילות שבהן הופעלה	מס' כיתות מקבילות שבהן תוכנו להפעיל	שכבת הגיל
_____	_____	א
_____	_____	ב
_____	_____	ג
_____	_____	ד
_____	_____	ה
_____	_____	ו
_____	_____	ז
_____	_____	ח
_____	_____	ט

* אם התכנית לא הופעלה בכל הכיתות שבהן תוכנו להפעילה, נא פרט/י מהן הסיבות לכך: _____

* נא ציין/י האם התקיימו בבית-ספרך הפעילויות הבאות, במסגרת הפעלת תכנית "בטיחות סביבתית" -

לא	כן		
53	47	- טקס פתיחה חגיגי	N=17
53	47	- תערוכה בנושא במסדרונות ביה"ס	N=15
5	95	- הפעלת הנושא בכיתות	N=21
18	82	- הרצאות להורים	N=17
13	88	- ערב הורים-תלמידים	N=16
24	77	- שבוע או חודש (וכד') מרוכז בנושא	N=17

* האם קיימת בבית-ספרך פעילויות אחרות, המשותפות לכלל בית-הספר, הקשורות לתכנית "בטיחות סביבתית" - הגורם האנושי? N=21

1. כן	33
2. לא	67

- * אם כן, פרט/י: א. _____
 ב. _____
 ג. _____
 ד. _____
 ה. _____

* נא פרט/י באיזו מתכונת נערכו בבית-ספרך הרצאות להורי התלמידים? N=18

1. בהרצאה להורי התלמידים מכל הכיתות	33
2. בהרצאה להורי התלמידים ממספר שכבות גיל ביחד	28
3. בהרצאה להורי התלמידים מכל שכבת גיל בנפרד	11
4. בהרצאה להורי התלמידים מכל כיתה בנפרד	-
5. לא נערכו הרצאות להורים כלל	28
6. אחר. פרט/י: _____	-

* N=18 נא פרט/י באיזו מתכונת נערכה בבית-ספרך פעילות משותפת להורים ולתלמידים בכיתות?

1. באותו ערב שבו נערכה ההרצאה להורים	50
2. בערב נפרד מן ההרצאה להורים	17
3. לא נערכה פעילות כזו בכיתות כלל	22
4. אחר. פרט/י:	11

* אם התקיימו בבית-ספרך הרצאות להורים נא פרט/י באיזו מידה ההרצאות (אם לא התקיימו, נא עבור לשאלה הבאה) -

לא יודעת/ת	בכלל לא	במידה מועטה	במידה מסוימת	במידה רבה	נא הקף/י בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים	ממוצע
-	-	-	27	73	היו מאורגנות היטב	N=11 1.27
-	-	8	25	67	הועברו על-ידי מרצה טוב	N=12 1.42
-	-	17	17	67	היו מעניינות להורים	N=12 1.50
8	-	8	33	50	הועילו להגברת מודעות ההורים לנושא	N=12 1.55
18	-	9	46	27	הגבירו את נכונות ההורים למעורבות בפעילויות ביה"ס	N=11 1.78

* N=14 השתתפות ההורים בהרצאה/ות להורים הייתה -

1. מלאה	-
2. מרובה	50
3. בינונית	14
4. מועטה	29
5. בכלל לא הגיעו	7
6. לא יודעת/ת	-
	2.93

ממוצע:

* N=17 האם השתתפו הורי התלמידים בבית-ספרך בתכנית "בטיחות-סביבתית -
- הגורם האנושי" בדרכים נוספות?

1. כן 24
2. לא 77

אם כן, באיזה אופן? א.
_____
ב.
_____
ג.
_____
ד.
_____
ה.
_____

* N=14 באיזו מידה, להערכתך, תרמה השתתפות הורי התלמידים בפעילות,
לתועלת שהילד הפיק מן התכנית?

1. במידה רבה. איך? 29
2. במידה מסוימת. איך? 36
3. במידה מועטה -
4. בכלל לא 7
5. לא יודע/ת 29

1.80 ממוצע:

* N=22 מספר השעות שנדרש ממך להקדיש לשם הפעלת התכנית בבית-ספרך היה
לדעתך -

1. רב מדי 9
2. מתאים 86
3. מועט מדי 5

* N=21 האם היתח הפעלת התכנית בבית-ספרך מאמץ עבורך?

1. מאמץ רב מדי 5
2. מאמץ רב אך כדאי 48
3. לא מאמץ מיוחד 33
4. אחר. פרט/י: 14

* נא פרט/י במה התבטא עיקר המאמץ: _____
_____
_____
_____

* באיזו מידה, במחלך הפעלת התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בבית-ספרך, היו ההיבטים הבאים בעייתיים מבחינתך?

ממוצע	נא הקף/י בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים	היה בעייתי במידה רבה	היה בעייתי במידה מסויימת	היה בעייתי במידה מועטה	בכלל לא היה בעייתי
N=22 1.46	תיאום המפגשים עם נציגי מכון חמ"ו	-	9	27	64
N=22 1.05	הגעת מנחי מכון חמ"ו למפגשים	-	-	5	96
N=22 1.05	הגעת מנחי מכון חמ"ו בזמן למפגשים	-	-	5	96
N=22 1.18	מקצועיות מנחי מכון חמ"ו	-	-	18	82
N=22 1.00	נכונות מנחי מכון חמ"ו לסייע לצוות בית-הספר	-	-	-	100
N=22 1.23	קבלת עותקים מ"ספר למנחה" בכמות מספקת	-	9	5	86
N=22 1.68	קבלת חוברות לתלמידים בכמות מספקת	5	18	18	59
N=22 1.59	נכונות המורים בבית-ספרך להשתתף בהדרכות	-	9	41	50
N=22 1.68	נכונות המורים בבית-ספרך להפעיל את התכנית בכיתות	-	9	50	41
N=16 1.81	נכונות הורי התלמידים להשתתף בפעילות	6	13	38	44
N=22 3.27	העיתוי שבו התקבלה התכנית בבית-הספר (בשלב מאוחר של שנה"ל)	55	27	9	9
N=22 2.27	מציאת זמן מתאים לשילוב התכנית בתכנית הלימודים	23	50	9	18
N=22 2.86	עומס רב מדי של תכניות על בית-הספר	27	41	23	9
N=22 2.18	עומס רב מדי עליך, כמנהל בשל מעורבותך בתכנית	14	23	32	32

* אם במהלך הפעלת התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בבית-ספרך נתקלת בבעיות נוספות, נא פרט/י:

- א. _____
- ב. _____
- ג. _____
- ד. _____
- ה. _____
- ו. _____

* אילו היתה מוצעת לך התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בעיתוי אחר במהלך שנת הלימודים, במה היה הדבר משפיע, לדעתך, על אופן הפעלתה בית-ספרך? נא פרט/י: _____

* באיזו מידה, להערכתך, הגבירה התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" את רצונך לכלול נושא זה באופן קבוע בין הפעילויות בבית-ספרך?

N=23

- 1. במידה רבה 52
- 2. במידה מסוימת 48
- 3. במידה מועטה -
- 4. בכלל לא -

1.48

אמוצע:

* באיזו מידה, לדעתך, התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" -

לא יודעת	במידה מועטה	במידה מסוימת	במידה רבה	נא הקף/י בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים
-	5	77	18	הגבירה את מודעות התלמידים לנושא בטיחות סביבתית
5	-	41	55	הקנתה לתלמידים ידע בנושא בטיחות סביבתית
5	5	68	23	הקנתה לתלמידים הרגלים נכונים הקשורים בבטיחות סביבתית

N=22

1.86

N=22

1.43

N=22

1.81

ממוצע

	* N=20	
האם את/ה מתכוון/ת להפעיל גם בשנה"ל הבאה את התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בבית-ספרך?		
1. בהחלט כן	40	
2. חושב/ת שכן	50	
3. חושב/ת שלא	10	
4. בהחלט לא	-	
	1.70	ממוצע:
* נא פרטי/י מדוע _____		
_____		
_____		

* על מנת להפעיל את התכנית בבית-ספרך גם בשנה"ל הבאה, נא פרטי/י באיזו מידה את/ה זקוק/ה לדברים הבאים:

בכלל לא	במידה מועטה	במידה מסוימת	במידה רבה	נא הקף/י בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים		ממוצע
14	14	43	29	יותר הדרכה למורים	N=14	2.86
12	18	41	29	הדרכה למספר רב יותר של מורים	N=17	2.88
7	27	13	53	ספרים נוספים למחנכים	N=15	3.13
6	12	12	71	חברות נוספות לתלמידים	N=17	3.47
7	13	40	40	חומר עזר אחר	N=15	3.13
6	6	65	24	ליווי צמוד של צוות מכון חמ"ו	N=17	3.06
40	47	13	-	ליווי צמוד של גורם חיצוני אחר	N=15	1.73

* אם יש דברים אחרים, שלדעתך יכולים לעזור לך להפעיל את התכנית בבית-ספרך בעתיד, נא פרטי/י:

- _____ א.
- _____ ב.
- _____ ג.
- _____ ד.

באופן כללי, כיצד היית מסכם/ת את התרשמותך מן התכנית?	* N=21
1. תכנית מצויינת	29
2. תכנית טובה	71
3. תכנית לא כל-כך טובה	-
4. תכנית גרועה	-
	1.71

מוצע:

* אילו שינויים או תוספות היית מכניס/ה בתכנית?

פרט/י: א.

ב.

ג.

ד.

ה.

ו.

---

* לאחר הפעלת התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בבית-ספרך, נא נסה/י לסכם את תרומתה של התכנית לתלמיד, להערכתך.

---

* אם יש לך הערות או השגות כלשהן בנוגע לתכנית ולאופן העברתה, נא

פרט/י:

תודה רבה

נספח 2

השאלון למורה והתפלגות התשובות בו

על-יד כל שאלה בשאלון מופיע מספר המורים שהשיבו לשאלה וכן אחוז המשיבים לאפשרויות התשובה השונות. בחלק מן השאלות מצוין גם ממוצע הדירוגים לשאלה.

N

קבוצת ביקורת: 136

קבוצת ניסוי: 213

סך-הכל: 349

מכון חנרייטה סאלד
מכון תארצי לחקר במדעי ההתנהגות

שאלון למורה

למורה שלום,

במספר בתי-ספר בארץ מופעלת באופן ניסיוני תכנית הנקראת "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי". התכנית פותחה ומופעלת על-ידי מכון חמ"ו, המכון לחינוך מפעיל ומונע, בשיתוף עם משרד החינוך וחתרבות ובמימון ובליווי המוסד לביטוח לאומי.

מטרת התכנית הן לחגביר את המודעות ואת המוטיבציה של התלמידים למניעת תאונות, להקנות לתלמידים כלים להתמודדות עם פגיעות ופציעות, ולעודד הרגלים נכונים בשמירה על בטיחות סביבתית.

מכון סאלד הוזמן לבדוק היבטים שונים של העיסוק בנושא בטיחות סביבתית בבתי-הספר באופן כללי, וכן היבטים שונים של הפעלת התכנית הספציפית בבתי-הספר שבהם היא מופעלת.

כיוון שתוכן להעביר את התכנית בבית-ספרך, התייחסותך לנושא ולתכנית חשובה מאוד. לשם כך אנו מבקשים ממך לענות על השאלות בשאלון המצורף, ולהוסיף כל הערה רלוונטית. הערותיך והארותיך יתרמו להמשך פיתוח התכנית בעתיד.

התשובות תשמשנה לצרכי המחקר בלבד.

אנו מודים לך על שיתוף הפעולה.

ב ב ר כ ה ,

עינת בנבנשתי-שרון
מרכזת המחקר

ד"ר קרול רזאל
מנהלת המחקר

שאלון למורה

* כל השאלות מנוסחת בלשון זכר, אך מכוונות לנשים ולגברים כאחד. אתכן הסליחה.

* שם בית-הספר _____

* מה תפקידך השנה בבית-הספר:

	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא'	יב'	
1. מחנך כיתה. איזו? (הקף בעיגול)	14	11	17	14	14	15	8	7	-	-	-	-	N=133
	14	20	18	16	17	9	4	1	1	-	-	-	N=207

ביקורת:

ניסוי:

2. אחר. פרט:

	N=199	N=134
* באיזו תכיפות מתקיימות בכיתתך פעילויות בנושא בטיחות (על כל תחומיה, כולל בטיחות בדרכים) בכיתתך?	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
1. אף פעם או כמעט אף פעם	1	5
2. מדי מספר שנים	3	4
3. כפעם בשנה	24	30
4. כפעמיים-שלוש בשנה	25	34
5. כארבע פעמים בשנה	11	6
6. כחמש פעמים בשנה או יותר	37	22
		ממוצע:
	4.52	3.99

* האם פעילויות מתקיימות בנושא הבטיחות (על כל תחומיה, כולל בטיחות בדרכים) בכיתתך: (נא ציין "כן" או "לא" לגבי כל סעיף) -

	כן		לא		
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>	
1. פעילויות ביוזמת הנחלת בית-הספר, במסגרת פעילות של כלל כלל בית-הספר	92	90	8	10	N=177 N=114
2. פעילויות ביוזמתך, בכיתתך בלבד..	76	72	24	28	N=162 N=106
3. אחר. פרט:					N=31 N=14

* נא ציין לגבי כל אחד מן הנושאים הבאים, האם עסקת בו בשנה"ל שעברה (תשנ"ב) בכיתתך?
 עסקתי בו לא עסקתי
 בשנה"ל בו בשנה"ל
שעברה שעברה

ביקורת ניסוי	ניסוי	ביקורת ניסוי	ניסוי	ביקורת ניסוי	ניסוי
21	17	79	83	1. התייחסות לחפץ חשוד	N=193
28	20	72	80	2. הימנעות מקשר עם אדם זר	N=183
61	56	39	44	3. התנהגות נכונה בזמן שריפה	N=165
54	36	46	64	4. הימנעות מסביבה מסוכנת (כגון אתרי בנייה)	N=174
31	27	69	73	5. דיווח על מפגע בטיחותי למבוגר אחראי	N=175

* נא ציין לגבי כל אחד מן הנושאים הבאים מה הסבירות, להערכתך, שתיזום בעתיד את הוראתו בכיתתך?

סבירות נמוכה	סבירות בינונית	סבירות גבוהה	ביקורת ניסוי	ניסוי	ביקורת ניסוי	ניסוי
2	7	15	19	83	74	1. התייחסות לחפץ חשוד
3	8	18	20	79	72	2. הימנעות מקשר עם אדם זר
11	21	39	44	50	35	3. התנהגות נכונה בזמן שריפה
מסוכנת		מסביבה				4. הימנעות מסוכנת
7	17	40	44	54	39	(כגון אתרי בנייה)
						5. דיווח על מפגע בטיחותי למבוגר אחראי
3	6	29	25	68	69	

* בהתחשב במכלול התכניות המוצעות לך (כרשות) להפעלה בכיתתך במהלך שנת הלימודים, נא ציין באיזה מיקום נמצא הנושא בטיחות סביבתית (מפגעים בטיחותיים בבתי-הספר, פציעות, תאונות בית, סכנות של אש, מים וחשמל, לא כולל בטיחות בדרכים) בסדר העדיפויות שלך -

ביקורת ניסוי	ניסוי
25	24
56	49
19	21
1	6
-	2
1.97	2.14

ממוצע:

* אם הנושא נמצא מבחינך במיקום 'לא כל-כך גבוה', 'נמוך', או 'נמוך מאוד', נא פרט אלו נושאים נמצאים במיקום גבוה יותר בסדר העדיפויות שלך:

1. _____
2. _____
3. _____

ביקורת ניסוי *	N=211	N=132
באיזו מידה, לדעתך, תפקידו של בית-הספר לעזור בעיצוב הרגלי התלמיד בתחומים הקשורים בבטיחות סביבתית?		
1. במידה רבה	64	74
2. במידה מסוימת	35	26
3. במידה מועטה	1	1
4. בכלל לא	-	-
ממוצע:	1.37	1.27

* איזה סוג של פעילויות צריך, לדעתך, בית-הספר לקיים, ובאיזו תדירות כדי לממש תפקיד זה? נא פרט:

- _____
- _____

ביקורת ניסוי *	N=212	N=133
מהי, לדעתך, מידת יכולתו של בית-הספר להשפיע על הרגלי התלמיד בתחומים הקשורים בבטיחות סביבתית?		
1. מידה רבה	52	54
2. מידה מסוימת	47	44
3. מידה מועטה	1	2
4. בכלל לא	-	-
ממוצע:	1.49	1.47

ביקורת ניסוי *	N=211	N=135
באיזו מידה יש מקום, לדעתך, לשתף את הורי התלמידים בהעברת נושאים הקשורים בבטיחות סביבתית, בבית-הספר?		
1. במידה רבה	56	48
2. במידה מסוימת	43	45
3. במידה מועטה	1	6
4. בכלל לא	1	-
5. אין להעביר נושא זה בבית-הספר	-	1
ממוצע:	1.46	1.58

ביקורת	ניסוי *	
N=133	N=212	
		באיזו מידה יש מקום, לדעתך, לשתף גורמים חיצוניים (מכבי-אש, מד"א, רב וכד') בהעברת נושאים חקשורים בביטחות סביבתית, בבית-הספר?
76	49	1. במידה רבה
22	46	2. במידה מסוימת
2	5	3. במידה מועטה
-	1	4. בכלל לא
-	-	5. אין להעביר נושא זה בבית-הספר
		ממוצע:
1.26	1.58	

* * *

	N=208 *
האם היית שותף להחלטה העקרונית להפעיל את התכנית בטיחות סביבתית - הגורם האנושי' בבית-ספרך?	
1. כן	31
2. לא	69

	N=207 *
לאחר שהוחלט להפעיל את התכנית בבית-ספרך, האם ההחלטה אם להפעילה בכיתתך או לא, היתה נתונה בידך?	
1. לא, הפעלת התכנית הוצגה בפני כחובה	76
2. כן, הפעלת התכנית הוצגה בפני כרשות	11
3. כן, הפעלת התכנית הוצגה בפני כרשות, אך מנחל בית-הספר המליץ מאוד להפעילה	12
4. אחר. פרט:	1

	N=210 *
עד כמה רצית להפעיל את התכנית בכיתתך?	
1. מאד רציתי להפעיל את התכנית	35
2. רציתי להפעיל את התכנית	53
3. לא כל-כך רציתי להפעיל את התכנית	11
4. בכלל לא רציתי להפעיל את התכנית	1
ממוצע: 1.77	

* נא פרט מה היו הסיבות לך שרצית או לא רצית להפעיל את התכנית:

- _____ 1.
- _____ 2.
- _____ 3.
- _____ 4.

* אם 'לא כל-כך' רצית או 'בכלל לא' רצית להפעיל את התכנית בכיתתך, נא פרט מה יכול היה לגרום לך לרצות להפעילה:

א. _____

ב. _____

ג. _____

* נא ציין מה היה מספר מפגשי החדרכה שבחם השתתפת? N=207

0	1	2	3	4	5
1	21	38	30	7	3

ממוצע: 2.12

* מספר שעות החדרכה שקיבלת, היה לדעתך - N=206

1. רב מדי	2
2. מתאים	84
3. מועט מדי	14
4. לא קיבלתי חדרכה	-

ממוצע: 2.12

* נא ציין לגבי כל אחד ממרכיבי החדרכה את מידת שביעות רצונך ממנו.

נא חקף בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים	שבע/ת רצון במידה רבה	שבע/ת רצון במידה מסוימת	שבע/ת רצון במידה מועטה	בכלל לא רצון	לא השתתפתי
הרצאת פתיחה לצוות ביה"ס	60	27	7	3	4
חדרכה למחנכים	54	36	6	2	3
ייעוץ בתכנון ובהפעלה	51	33	8	3	6
אחר, פרט. _____					

ממוצע 1.50 N=194

1.54 N=192

1.60 N=178

* נא ציין באיזו מידה החדרכה שקיבלת לשם הפעלת התכנית בכיתות -

לא קיבלתי הדרכה	בכלל לא	במידה מועטה	במידה מסוימת	במידה רבה	נא הקף בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים	ממוצע	
2	-	1	19	79	היתה ברורה	1.20	N=197
1	3	7	40	50	היתה מעניינת לך	1.62	N=192
2	2	11	38	48	הקנתה לך מספיק ידע להעברת הנושא לתלמידים	1.65	N=194
2	2	11	40	46	סיפקה לך מספיק כלים להעברת הנושא לתלמידים	1.68	N=190

* האם הפעלת או שהינך מפעיל את תכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בכיתתך? N=206

1. כן	92
2. לא, אך אני מתכוון לעשות כך	5
3. לא	2

* אם לא הפעלת את התכנית ואינך מתכוון להפעילה, נא ציין מדוע?

כמה שיעורים בתכנית העברת כבר לתלמידי כיתתך?														* N=199	
ויותר	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0		
	8	-	5	2	8	10	14	20	13	10	7	3	3	ממוצע:	5.62

כמה שיעורים יש בכוונתך עוד להעביר?														* N=184	
ויותר	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0		
	6	-	4	1	2	4	7	13	15	14	19	6	11	ממוצע:	4.02

כמה זמן (בשבועות) נמשכה או תימשך הפעלת התכנית בכיתתך?														* N=181	
ויותר	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0		
	5	-	4	1	8	-	9	4	18	15	22	11	2	ממוצע:	4.24

* נא פרט לגבי כל אחד מן הנושאים הבאים, באיזו מידה עסקת בו במסגרת העברת תכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בכיתתך-

ממוצע	N	נא הקף בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים	במידה רבה	במידה מסוימת	במידה מועטה	בכלל לא
1.46	188	גורמי התאונות	64	29	3	4
1.64	172	אחריות אישית וחברתית	55	33	6	6
2.01	169	שליטה עצמית	37	37	13	12
1.95	166	נטילת סיכונים	40	38	10	12
1.97	171	מצבי סיכון ודרכי תגובה	39	38	9	14
2.11	166	מניעת אלימות ותקשורת בונה במצבי סכנה	36	31	18	15
1.59	176	מניעת תאונות	55	36	3	5
1.96	168	נפגעתי - ממה? מה עושים?	42	34	11	14
3.26	159	עקרונות בעזרה ראשונה	4	17	26	52
2.35	155	אמצעי בטיחות - מתי ולמה?	23	39	20	19
1.61	175	בטיחות בבית	59	27	9	6
1.48	174	בטיחות בבית-הספר	66	25	4	5
1.52	180	בטיחות במגרשי המשחקים ובספורט	65	24	5	6
2.21	170	בטיחות בחיק הטבע	26	41	19	14
1.95	163	נפילות ופציעות	42	33	14	12
2.05	168	חשמל - סכנות וטיפול	41	30	14	16
2.10	168	אש - סכנות וטיפול	37	33	13	17
2.13	166	חומרים מסוכנים	36	30	20	15
2.58	167	סכנת חנק	23	27	20	31
1.87	177	זהירות מזרים	51	24	12	13

* N=208 האם קיבלת את הספר למנחה "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"?
 1. כן 97
 2. לא 3

* N=206 האם קראת את הספר למנחה בנושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"?
 1. קראתי את כל הספר 14
 2. קראתי חלק נכבד מן הספר 40
 3. קראתי חלק מן הספר 38
 4. קראתי חלק קטן מן הספר 5
 5. לא קראתי כלל 1
 6. לא קיבלתי את הספר 2

ממוצע: 2.37

* נא ציין באיזו מידה, לדעתך, הספר למנחה -

לא קראתי או לא קיבלתי	בכלל לא	במידה מועטה	במידה מסוימת	במידה רבה	נא הקף בעיגול את תשובתך לכל אחד מחפריטים הבאים	<u>N</u>	<u>ממוצע</u>
1	-	-	17	82	היה ברור	197	1.17
1	-	4	32	64	כלל פעילויות מעניינות לתלמידים	197	1.40
1	2	9	32	57	כלל פעילויות מתאימות לרמת התלמידים בכיתתך	195	1.55
1	1	7	24	68	כלל מספיק <u>ידע</u> להעברת הנושא לתלמידים	193	1.40
1	1	7	29	63	כלל מספיק <u>רעיונות</u> להעברת הנושא לתלמידים	194	1.44
1	2	15	33	50	כלל מספיק <u>אמצעי- עזר</u> להעברת הנושא לתלמידים	192	1.68

* N=163	
אם העברת שיעורים בנושא לתלמידים, על חשבון איזה שיעור עשית זאת במרבית המקרים?	
1. שעת מחנך	23
2. שעת נושא	42
3. שיעור שהתפנה בשל היעדרות מורה אחר	3
4. שיעור שבו הייתי צריך ללמד מקצוע אחר. איזה?	23
<hr/>	
5. אחר. פרטי:	5
<hr/>	
6. לא העברתי שיעורים בנושא	4

* N=198	
האם בהפעלת התכנית בכיתה, עבדת לפי "המודל הדידקטי" המוצע בספר למנחה (דיאלוג פנימי; דיאלוג אני-אתה; פעילות במליאה, משימה התנהגותית)?	
1. כן, תמיד	14
2. כן, ברוב המקרים	44
3. כן, בחלק מן המקרים	27
4. כן, בחלק קטן מן המקרים	9
5. בכלל לא	3
6. לא העברתי שיעורים בנושא	3
ממוצע: 2.42	
<u>אם לא</u> , נא פרט מדוע לא ובאיזו שיטה עבדת?	
<hr/>	
<hr/>	
<hr/>	

* N=195	
באיזו מידה החצעות בספר למנחה עזרו לך בהעברת הנושא בכיתה?	
1. במידה רבה	62
2. במידה מסוימת	35
3. במידה מועטה	3
4. בכלל לא	1
ממוצע: 1.42	

נא פרט מה היה חסר לך: _____

_____

_____

האם השתמשת בחוברות העבודה לתלמידים? * N=200

1. כן, פעמים רבות 84

2. כן, פעמים מעטות 11

3. בכלל לא. מדוע? 5

_____

_____

באיזה אופן השתמשת בחוברות העבודה? * N=180

1. במהלך השיעור בכיתה 53

2. במשימה המוטלת על התלמידים להכין בבית 3

3. הן בכיתה והן בשיעורי-בית 40

4. אחר. פרט/י: _____ -

5. לא השתמתי כלל 3

אם לא השתמשת בחוברות העבודה, נא פרט מה עשית בשיעורים: _____

_____

_____

למחנכי כיתות א'-ד' בלבד: האם השתמשת במשחקי חקר טון לתלמידים? * N=133

1. כן, פעמים רבות 44

2. כן, פעמים מעטות 39

3. לא. מדוע? 17

_____

* N=113	למחנכי כיתות א'-ד' בלבד: באיזו מידה משחקי הקרטון לתלמיד הועילו לך בהעברת הנושא לתלמידים?
	1. במידה רבה 35
	2. במידה מסוימת 47
	3. במידה מועטה 12
	4. בכלל לא 6
	ממוצע: 1.89
* N=194	מה היתה מידת העניין שגילו התלמידים בשיעורי התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בעת העברתם בכיתה?
	1. גילו עניין רב 80
	2. גילו עניין בינוני 17
	3. גילו עניין מועט 1
	4. בכלל לא גילו עניין -
	5. לא העברתי את הנושא בכיתה 2
	ממוצע: 1.20
* N=188	באיזו מידה נהנו התלמידים מן השיעורים בתכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"?
	1. נהנו מאוד 67
	2. די נהנו 31
	3. לא כל-כך נהנו 2
	4. בכלל לא נהנו -
	ממוצע: 1.35
* N=189	האם ביקשת מתלמידי כיתתך לבצע פעילויות שונות, הקשורות לתכנית "בטיחות סביבתית", גם בבית?
	1. כן, פעמים רבות 41
	2. פעמים מעטות 48
	3. בכלל לא 11
	ממוצע: 1.69

* אם נערך בבית-ספרך ערב הורים-תלמידים (אם לא נערך ערב כזה, נא לעבור לשאלה הבאה), שבו היתה בכיתות פעילות משותפת לתלמידים ולחוריהם, נא פרט באיזו מידה פעילות זו -

לא יודע/ת	בכלל לא	במידה מועטה	במידה מסוימת	במידה רבה	נא הקף בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים	<u>ממוצע</u>	<u>N</u>
2	-	2	13	83	הייתה מאורגנת היטב	1.17	54
2	2	8	28	61	הייתה מהנה להורים	1.50	51
4	-	6	22	69	הייתה מהנה לתלמידים	1.35	51
6	-	10	28	57	הועילה להגברת מודעות ההורים לנושא	1.50	51
11	4	26	32	28	הגבירה את נכונות ההורים למעורבות בפעילויות ביה"ס	2.07	47

* N=60 השתתפות ההורים של תלמידי כיתתך בערב הורים-תלמידים (הפעילות המשותפת בכיתות) היתה -

1. מלאה	22
2. מרובה	27
3. בינונית	20
4. מועטה	17
5. בכלל לא הגיעו הורים	15

ממוצע: 2.77

האם הורי התלמידים בכיתתך השתתפו בתכנית בדרכים נוספות מעבר להוצאות ולפעילות המשותפת בכיתה?

1. כן

2. לא.

אם כן, באיזה אופן? א.

ב.

ג.

ד.

ה.

* N=53	באיזו, מידה, להערכתך, תרמה השתתפות הורי התלמידים בפעילות, לתועלת שהילד הפיק מן התכנית?
36	1. במידה רבה איך?
40	2. במידה מסוימת איך?
15	3. במידה מועטה
9	4. בכלל לא
1.98	ממוצע:
* N=153	האם הייתה הפעלת התכנית בכיתתך כרוכה במאמץ עבורך?
1	1. מאמץ רב מדי
27	2. מאמץ רב אך כדאי
71	3. לא מאמץ מיוחד
1	4. אחר. פרט: _____
* _____	נא פרט במה התבטא המאמץ? _____
* N=176	האם קיבלת גמול כלשהו כדי להפעיל את התכנית?
2	1. כן. פרט _____
98	2. לא
* N=137	באיזו מידה זכית להערכה ממנהל בית-ספרך בעקבות הפעלת התכנית בכיתתך?
23	1. במידה רבה
25	2. במידה מסוימת
15	3. במידה מועטה
37	4. בכלל לא
2.66	ממוצע:
* N=182	באיזו מידה היה לך קשר עם מורים אחרים בבית-ספרך בנוגע לתכנית?
24	1. במידה רבה
43	2. במידה מסוימת
24	3. במידה מועטה
9	4. בכלל לא
2.19	ממוצע:

* במה התבטא קשר זה?

---

* באיזו מידה היית מרוצה מקשר זה? N=148

.1 במידה רבה 54

.2 במידה מסוימת 35

.3 במידה מועטה 9

.4 בכלל לא 3

ממוצע: 1.60

* באיזו מידה נהנית להפעיל את התכנית? N=174

.1 במידה רבה 58

.2 במידה מסוימת 39

.3 במידה מועטה 2

.4 בכלל לא 1

ממוצע: 1.45

* אם ענית "במידה מועטה" או "בכלל לא", אנא פרט מדוע?

---

* באיזו מידה, במהלך הפעלת התכנית "בטיחות סביבתית" בכיתתך, היו
ההיבטים הבאים בעייתיים מבחינתך?

נא התייחס/י לכל אחד מן ההיבטים הבאים, וציין/י לגביו באיזו מידה היה בעייתי מבחינתך	היה בעייתי במידה רבה	היה בעייתי במידה מסוימת	היה בעייתי במידה מועטה	בכלל לא היה בעייתי	N	ממוצע
נדרש ממך להקדיש לתכנית שעות רבות מדי	5	28	24	43	162	1.95
נדרש ממך להקדיש לתכנית שעות רבות ללא תמורה	7	11	16	66	153	1.60
לא מצאת פנאי לתכנית במערכת הלימודים	19	30	17	34	172	2.33
הוטל עליך להעביר את התכנית בשלב מאוחר בשנה"ל	57	23	8	12	172	3.24
לא קיבלת מספיק הדרכה לשם העברת התכנית	6	13	12	69	172	1.56
רמת ההדרכה לא היתה טובה מספיק	1	9	11	79	169	1.31
לא קיבלת מספיק חופש פעולה בהעברת התכנית	1	5	5	89	168	1.19
לא קיבלת מספיק תמיכה ממנהל בית-הספר	2	3	5	90	167	1.17
לא קיבלת ספר למנחה	2	1	1	96	166	1.08
לא קיבלת חוברות לתלמידים (או לא בכמות מספקת)	2	2	4	92	164	1.15
התכנית לא מתאימה לגיל תלמידי כיתתך	3	4	9	85	170	1.25
התלמידים לא גילו עניין בתכנית	1	4	12	83	169	1.22
התכנית לא חשובה, לדעתך	1	1	4	93	164	1.10
לא היה שיתוף פעולה מצד הורי התלמידים	7	12	15	66	138	1.60

* אם במהלך הפעלת התכנית "בטיחות סביבתית" בכיתתך נתקלת בבעיות נוספות, נא פרט:

- א. _____
- ב. _____
- ג. _____
- ד. _____
- ה. _____

* אילו היתה מוצעת לך התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בעיתוי אחר במהלך שנה"ל, במה היה הדבר משפיע, לדעתך על אופן הפעלתה בכיתתך? _____

* N=187 באיזו מידה, לדעתך, הגבירה התכנית "בטיחות סביבתית" את מודעות התלמידים לנושא בטיחות סביבתית?

1. במידה רבה	41
2. במידה מסוימת	54
3. במידה מועטה	4
4. בכלל לא	-
5. לא יודע	1

ממוצע: 1.63

* N=186 באיזו מידה, לדעתך, הקנתה התכנית לתלמידים ידע בנושא בטיחות סביבתית?

1. במידה רבה	45
2. במידה מסוימת	49
3. במידה מועטה	5
4. בכלל לא	-
5. לא יודע	1

ממוצע: 1.59

* N=185 באיזו מידה, לדעתך, הקנתה התכנית לתלמידים הרגלים נכונים הקשורים בבטיחות סביבתית?

1. במידה רבה פרט:	26
2. במידה מסוימת פרט:	60
3. במידה מועטה	10
4. בכלל לא	-
5. לא יודע	4
	1.83

* N=190 האם אתה מעריך שתהיה מסוגל להעביר בשנה"ל הבאה באופן עצמאי את התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" לתלמידי כיתתך?

1. בהחלט כן	61
2. חושב שכן	37
3. חושב שלא	2
4. בהחלט לא	-
	1.41

* אם ענית 'חושב שלא' או 'בהחלט לא', נא פרט מדוע?

* על מנת להפעיל את התכנית בבית-ספרך גם בשנה"ל הבאה, נא פרט באיזו מידה אתה זקוק לדברים הבאים:

ממוצע	N	נא חקף בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים	במידה רבה	במידה מסוימת	במידה מועטה	בכלל לא
2.69	172	ידע רב יותר בנושא	13	31	29	27
2.22	176	רעיונות נוספים להפעלת הנושא	28	39	17	17
2.23	176	אמצעי-עזר נוספים להפעלת הנושא	28	36	19	17
2.71	172	ליווי להפעלה ע"י מומחה בתחום	20	22	25	33
2.46	167	תמיכה ממנהל בית-הספר	29	25	18	28

* כדי להכשיר מורים נוספים להעברת התכנית בכיתות, מה יש לדעתך להוסיף, לגרוע או לשנות מתכנית החדרכה הקיימת של המורים?

* האם היית רוצה להפעיל את התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בכיתתך בשנה"ל הבאה?
 1. בהחלט כן 56
 2. חושב שכן 40
 3. חושב שלא 3
 4. בהחלט לא 1
 ממוצע: 1.49

* נא ציין לגבי כל אחת מן הסיבות האפשריות הבאות, באיזו מידה היא מהווה גורם לאי רצונך להפעיל את התכנית בשנה"ל הבאה -

ממוצע	N	נא הקף בעיגול את תשובתך לכל אחד מהפריטים הבאים	במידה רבה	במידה מסוימת	במידה מועטה	בכלל לא
1.20	120	התכנית אינה טובה לדעתי	1	4	9	86
1.25	123	התכנית אינה מעניינת לתלמידים	1	7	10	83
1.32	121	התכנית אינה מתאימה לתלמידים בני גיל כיתתי	3	6	13	79
1.90	123	יש נושאים חשובים יותר ללמד, ואין זמן ללמד הכל	10	18	25	47
1.67	123	אין לי מספיק הכשרה להוראת הנושא	3	12	33	52
1.29	113	לא קיבלתי מספיק תמיכה ממנהל בית-הספר	2	8	8	82
1.98	121	קשה לי להקדיש שעות רבות כל-כך	8	26	20	46
1.57	114	לא קיבלתי תמורה כספית הולמת לשעות הרבות שהשקעתי	11	7	11	71

* אם יש סיבה אחרת, נא פרט אותה:

* N=182	באופן כללי, כיצד היית מסכם את התרשמותך מן התכנית?
36	1. תכנית מצויינת
64	2. תכנית טובה
2	3. תכנית לא כל-כך טובה
-	4. תכנית גרועה

ממוצע: 1.69

* אילו שינויים או תוספות היית מכניס בתכנית

פרט: א. _____

ב. _____

ג. _____

ד. _____

ה. _____

ו. _____

* אם יש לך הערות או השגות כלשהן בנוגע לתכנית ולאופן העברתה, נא

פרט: _____

_____

_____

תודה רבה!

נספח 3

השאלון לתלמידי כיתה ג' והתפלגות התשובות בו

על-יד כל שאלה בשאלון מופיע מספר התלמידים שהשיבו לשאלה וכן אחוז המשיבים לאפשרויות התשובה השונות. בחלק מן השאלון מצוין ממוצע הדירוגים לשאלה.

N

296	קבוצת ביקורת:
327	קבוצת ניסוי:
623	סך-הכל:

מכון הנרייטה סאלד
חמכון הארצי למחקר במדעי החתנהגות

שאלון לתלמיד כיתה ג'

שלום תלמידים,

בשאלות הבאות הקיפו בעגול את המספר של התשובה המתאימה לדוגמה:

1. אני לומד בכתה א'

2. אני לומד בכתה ה'

3. אני לומד בכתה ג'

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=313	N=287
א. 1. בזמן האחרון אני שם לב למצבים מסוכנים <u>הרבה יותר</u> מאשר קודם	50	48
2. בזמן האחרון אני שם לב למצבים מסוכנים <u>קצת יותר</u> מאשר קודם	19	24
3. בזמן האחרון אני שם לב למצבים מסוכנים <u>כמו</u> קודם	16	12
4. בזמן האחרון אני שם לב למצבים מסוכנים <u>פחות</u> מאשר קודם	15	16
	1.97	1.96 ממוצע:
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=310	N=289
ב. 1. בזמן האחרון אני יודע מה לעשות במצבי סכנה <u>הרבה יותר</u> מאשר קודם	50	50
2. בזמן האחרון אני יודע מה לעשות במצבי סכנה <u>קצת יותר</u> מאשר קודם	30	29
3. בזמן האחרון אני יודע מה לעשות במצבי סכנה <u>כמו</u> קודם	13	15
4. בזמן האחרון אני יודע מה לעשות במצבי סכנה <u>פחות</u> מאשר קודם	8	7
	1.79	1.80 ממוצע:
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=311	N=291
ג. 1. בזמן האחרון אני זחיר <u>הרבה יותר</u> מאשר קודם	62	55
2. בזמן האחרון אני זחיר <u>קצת יותר</u> מאשר קודם	20	22
3. בזמן האחרון אני זחיר <u>כמו</u> קודם	14	16
4. בזמן האחרון אני זחיר <u>פחות</u> מאשר קודם	5	8
	1.61	1.76 ממוצע:

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
ד. אני מעיר לחורים שלי על דברים או מצבים מסוכנים בבית:	N=312	N=287
1. הרבה פעמים	20	17
2. לפעמים	57	51
3. בכלל לא	23	32

<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>	
38	27	אם אתה מעיר, תן דוגמה: דוגמא רלוונטית
30	34	דוגמא לא רלוונטית
32	39	אין דוגמא
N=326	N=296	

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
ה. האם היה מקרה שבו הודעת למבוגר אחראי על דבר מסוכן?	N=314	N=290
1. כן	31	28
2. לא	29	31
3. לא זוכר	40	41

<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>	
13	10	אם כן, תן דוגמה: דוגמא רלוונטית
7	6	דוגמא לא רלוונטית
72	75	אין דוגמא
8	8	חודיע אך לא לאחראי
N=326	N=295	

ו. הקף בעיגול את המספר המתאים:
 בחודש האחרון, כמה פעמים הערת למישהו על דבר או על מצב לא בטיחותי בבית?

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	או יותר	
ניסוי -	22	9	12	14	12	11	6	3	4	8	N=309	
ביקורת -	27	16	11	15	11	5	2	1	1	10	N=288	

ביקורת	ניסוי	ז. הקף בעיגול את המספרים ליד הנושאים שאותם למדת השנה בכתה (ניתן, כמובן, לסמן מספר אפשרויות):
N=296	N=325	
30	74	1. איך למנוע תאונות בבית
45	31	2. דברים מסוכנים בטבע או בטיול
42	63	3. איך להזהר מחשמל
45	53	4. איך להזהר מאש
51	55	5. איך להזהר מאנשים זרים
85	60	6. איך להזהר בכביש
50	49	7. איך למנוע תאונות בבית-הספר
53	62	8. משחקים מסוכנים
10	21	9. עזרה ראשונה
7	15	10. החובה הדתית למניעת תאונות

ביקורת	ניסוי	ח. האם למדת השנה בבית-הספר דברים שלא ידעת לפני כן על תאונות וזהירות בבית ובבית-הספר?
N=281	N=313	
54	63	1. למדתי הרבה דברים חדשים על בטיחות
34	31	2. למדתי מעט דברים חדשים על בטיחות
12	6	3. לא למדנו על הנושא בכלל

אם כן, פרט מה:

ט. האם קיבלת את חוברת העבודה "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"?	N=315
1. כן	95
2. לא	3
3. לא יודע	3

י. הקף בעיגול את המספר המתאים:	N=310
כמה פעמים, בערך, השתמשת בחוברת בכתה?	
0 .1 2 3 4 5 6 7 8 9 או יותר	
2, 5, 13, 8, 12, 12, 10, 7, 5, 28 ממוצע: 5.55	

י.א. הקף בעיגול את המספר המתאים:											N=311
כמה פעמים, בערך, השתמשת בחוברת בבית כשיעורי בית?											
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	או יותר	
21	18	24	12	7	4	4	3	1	7	ממוצע: 2.67	

י.ב. האם נהנית מדפי העבודה שבחוברת?		N=321
1. נהנית		92
2. לא נהנית		8
3. לא היתה לי חוברת		1

י.ג. איך היו דפי העבודה שבחוברת?		N=320
1. קלים		58
2. קשים		2
3. לא קלים ולא קשים		39
4. לא היתה לי חוברת		7

י.ד. האם נהנית להשתמש במשחקי הקרטון שהיו מצורפים לחוברת?		N=317
1. נהנית		64
2. לא נהנית		4
3. לא השתמתי בהם		26
4. לא היו לי משחקי קרטון		7

י.ו. האם נהנית בכתה מלמוד הנושא "בטיחות סביבתית"?		N=320
1. נהנית		95
2. לא נהנית		5

י.ז. האם אתה רוצה ללמוד עוד על בטיחות סביבתית?		N=321
1. כן		94
2. לא		6

י.ז. האם יש עוד משחו בקשר ללמוד בכתה של נושא "בטיחות סביבתית", שהיית רוצה לספר לנו? נא ספר:

חקף בעיגול את התשובה המתאימה:

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
י.ח. הדברים שיש להקפיד עליהם כאשר נגשים להפעיל מכשיר חשמלי הם:	N=304	N=262
1. להיות לבוש בגדים ונעול נעלים		
2. להיות נעול נעלים ועם ידיים יבשות	44	39
3. להיות לבוש בגדים ועם ידיים יבשות		
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
י.ט. כאשר אנו רוצים להגביר את האש במדורה, מה עלינו לעשות?	N=310	N=273
1. להוסיף נפט		
2. להוסיף עצים	68	69
3. להוסיף בנזין		
4. להוציא מן המדורה קרש עבה במיוחד שלא נדלק		
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=265	N=238
כ. מהו מספר טלפון החרום של מכבי-האש _____?	65	81
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
כא. חקף בעיגול את המספר ליד חמישה (5) דברים הנראים לך מסוכנים ביותר:	N=323	N=294
1. הפעלת מכונת-גילוח בחדר-האמבטיה	32	29
2. הפעלת מיבש-שער בחדר המגורים (בסלון)		
3. טלויזיה דלוקה כשבני-הבית אינם בבית		
4. ארון שכל דלתותיו ומגרותיו פתוחות	37	24
5. בגדים רטובים המושארים בתוך מכונת הכביסה		
6. חומרי-ניקוי הנמצאים מתחת לכיור בבית שבו ילדים קטנים	80	82
7. תלית כביסה נוטפת מים		
8. וילון שמגיע קרוב מדי לרצפה בבית שבו ילדים קטנים		
9. מדף עמוס ספרים מעל למטה	68	63
10. משהך שלא נותק מן החשמל אחרי הגהוץ	85	91
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
כב. מה צריך לעשות אדם שבגדיו התחילו לבעור?	N=292	N=260
1. להוריד מיד את הבגדים		
2. לשכב על הרצפה ולהתגלגל	49	53
3. לצאת למקום פתוח		

נספח 4

השאלון לתלמידי כיתה ה' והתפלגות התשובות בו

על-יד כל שאלה בשאלון מופיע מספר התלמידים שהשיבו לשאלה וכן אחוז המשיבים לאפשרויות התשובה השונות. בחלק מן השאלות מצוין גם ממוצע הדירוגים לשאלה.

N

קבוצת ביקורת: 290
קבוצת ניסוי: 354
סך-הכל: 644

מכון הנרייטה סאלד
המכון הארצי למחקר במדעי ההתנהגות

לתלמיד שלום,

משרד החינוך והתרבות והמוסד לביטוח לאומי מעוניינים ללמוד על הרגלים הקשורים בבטיחות סביבתית, של תלמידי כיתה ה'. במושג "בטיחות סביבתית", הכוונה להתנהגות בטוחה בבית, בבית-הספר וברחוב, ולזהירות מסכנות של אש, מים וחשמל, אנשים זרים וכדומה.

לשם כך אנו מבקשים ממך לענות על השאלות בדפים המצורפים.

אנו מודים לך על שיתוף הפעולה.

בשאלות הבאות, הקף בעיגול את המספר של התשובה המתאימה.
לדוגמה:

1. אני תלמיד כיתה ב'
2. אני תלמיד כיתה ה'
3. אני תלמיד כיתה ו'

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
1. האם אתה שם לב למפגעים בטיחותיים, כלומר לדברים העלולים לפגוע בטיחותך ובטיחות אנשים אחרים?	N=352	N=288
1. כן, מאוד	21	29
2. כן, די הרבה	46	47
3. לא כל-כך	32	24
4. בכלל לא	2	1
	2.14	1.98
		ממוצע:
2. מה נכון לגביך? (הקף בעיגול את המשפט הנכון לגביך)	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=351	N=285
1. בזמן האחרון אני שם לב למצבים מסוכנים <u>הרבה יותר</u> מאשר קודם	23	27
2. בזמן האחרון אני שם לב למצבים מסוכנים <u>קצת יותר</u> מאשר קודם	43	38
3. בזמן האחרון אני שם לב למצבים מסוכנים <u>כמו</u> קודם	24	22
4. בזמן האחרון אני שם לב למצבים מסוכנים <u>פחות</u> מאשר קודם	10	13
	2.21	2.21
		ממוצע:
3. מה נכון לגביך? (הקף בעיגול את המשפט הנכון לגביך)	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=350	N=284
1. בזמן האחרון אני יודע מה לעשות במצבי סכנה <u>הרבה יותר</u> מאשר קודם	46	43
2. בזמן האחרון אני יודע מה לעשות במצבי סכנה <u>קצת יותר</u> מאשר קודם	37	37
3. בזמן האחרון אני יודע מה לעשות במצבי סכנה <u>כמו</u> קודם	13	18
4. בזמן האחרון אני יודע מה לעשות במצבי סכנה <u>פחות</u> מאשר קודם	4	2
	1.75	1.79
		ממוצע:
4. מה נכון לגביך? (הקף בעיגול את המשפט הנכון לגביך)	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=350	N=285
1. בזמן האחרון אני זהיר <u>הרבה יותר</u> מאשר קודם	46	51
2. בזמן האחרון אני זהיר <u>קצת יותר</u> מאשר קודם	33	33
3. בזמן האחרון אני זהיר <u>כמו</u> קודם	16	14
4. בזמן האחרון אני זהיר <u>פחות</u> מאשר קודם	5	1
	1.79	1.66
		ממוצע:

ביקורת	ניסוי	5. האם אתה יכול להיזכר במקרה שבו הודעת למבוגר אחראי כאשר שמת לב לדבר או למצב לא בטיחותי מחוץ לבית?
N=170	N=214	
40	42	1. כן
20	19	2. לא
40	38	3. אינני זוכר

ביקורת	ניסוי	
26	23	אם כן, תן דוגמה: דוגמא רלוונטית
7	10	דוגמא לא רלוונטית
63	58	אין דוגמא
4	9	הודיע אך לא לאחראי
N=290	N=354	

ביקורת	ניסוי	6. האם אתה מעיר לפעמים להורים שלך על דברים או מצבים לא בטיחותיים בביתכם?
N=285	N=349	
14	16	1. כן, לעתים קרובות
32	37	2. כן, מדי פעם
25	25	3. כן, לעתים רחוקות
28	22	4. לא
2.68	2.53	ממוצע:

ביקורת	ניסוי	
39	50	אם כן, תן דוגמה: דוגמא רלוונטית
16	16	דוגמא לא רלוונטית
45	31	אין דוגמא
1	3	מעיר אך לא להורים
N=290	N=353	

7. בחודש האחרון, כמה פעמים הערת למישהו בבית לגבי דבר או מצב לא בטיחותי בבית?

(הקף בעיגול את המספר המתאים)

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	או יותר
ניסוי N=340	20	12	17	17	15	8	3	1	2	6	ממוצע: 2.87
ביקורת N=280	22	15	20	17	8	6	3	1	1	7	ממוצע: 2.67

8. נא חקף בעיגול את הנושאים שאותם למדת השנה בכיתה (ניתן להקיף מספר אפשרויות):	ניסוי N=354	ביקורת N=290
1. מניעת תאונות בבית	68	20
2. מניעת תאונות בבית-הספר	64	45
3. משחקים מסוכנים	65	52
4. דברים מסוכנים בחיק-הטבע או בטיול	37	24
5. זחירות מחשמל	62	33
6. זחירות מאש	57	38
7. זחירות מזרים	36	40
8. זחירות בכביש	64	81
9. עזרה ראשונה	16	7
10. יחס החלכה למניעת תאונות	54	47

9. האם למדת בזמן האחרון בבית-הספר דברים חדשים, <u>שלא ידעת קודם</u> , לגבי בטיחות בבית ובבית-הספר?	ניסוי N=346	ביקורת N=285	ממוצע:
1. בהחלט כן	32	39	
2. חושב שכן	26	27	
3. חושב שלא	32	30	
4. בהחלט לא	11	5	
	2.22	2.00	

אם כן, נא פרט:

---

10. האם קיבלת את חוברת העבודה "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"?	N=347
1. כן	86
2. לא	11
3. אינני זוכר	?

11. כמה פעמים, בערך, השתמשת בחוברת בכיתה? (חקף בעיגול את המספר המתאים)	N=325
0	11
1	4
2	11
3	22
4	13
5	10
6	7
7	3
8	1
9 או יותר	19

ממוצע: 4.32

12. כמה פעמים, בערך, השתמשת בחוברת בבית, כשיעורי בית?

(הקף בעיגול את המספר המתאים)

N=335

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9 או יותר
ממוצע: 2.19	51	7	8	8	6	5	4	1	2	9

13. האם נהנית מדפי העבודה שבחוברת?

N=339

1. נהנית מאוד	43
2. די נהנית	32
3. לא כל-כך נהנית	11
4. בכלל לא נהנית	4
5. לא הייתה לי חוברת	10

1.74

ממוצע:

14. איך חיו דפי העבודה שבחוברת?

N=340

1. קלים	44
2. קשים	1
3. לא קלים ולא קשים	44
4. לא הייתה לי חוברת	11

15. האם התקיימו השנה בכיתה שיעורים בנושאי התכנית "בטיחות

סביבתית - הגורם האנושי", שבהם לא השתמשתם בחוברת

התכנית?

N=345

1. כן	54
2. לא	23
3. אינני זוכר	23

16. האם נהנית מלימוד התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם

האנושי" בכיתה?

N=337

1. מאוד נהנית	47
2. די נהנית	37
3. לא כל-כך נהנית	11
4. בכלל לא נהנית	5

1.75

ממוצע:

17. האם היית רוצה ללמוד דברים נוספים בנושא "בטיחות

סביבתית?"	N=350
1. בהחלט כן	54
2. חושב שכן	31
3. חושב שלא	9
4. בהחלט לא	7
	1.68

ממוצע:

18. האם יש משתו נוסף בקשר ללימוד בכיתה של נושא "בטיחות

סביבתית", שהיית רוצה לספר לנו? נא פרט:

19. מהו הדבר הנכון ביותר שיכול לעשות אדם שבגדיו בוערים

באש?

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
1. להסיר מיד את הבגדים	N=335	N=275
2. לרוץ כמה שיותר מהר על מנת להזעיק עזרה		
3. לשכב על הרצפה ולהתגלגל	54	67
4. לצאת למקום פתוח		

20. כיצד יש לטפל בכוויחה?

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
1. לקרר באמצעות מים או כל נוזל אחר שנמצא בחישג יד	N=336	N=276
2. לקרר באמצעות מים בלבד	44	50
3. לא לגעת בכוויחה ולהקפיד לא לשתות כלום במשך כשעה		
4. לפזר על הכוויחה אבקח כלשהי (טלק, קמח וכדומה).		

22. בקומזיץ, כאשר רוצים להגביר את האש במדורה, מה צריך

לעשות?

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
1. להוסיף בזהירות מעט נפט למדורה	N=341	N=278
2. להוסיף עצים למדורה	72	73
3. לשפוך מעט נפט על עצים ולהוסיף אותם למדורה		
4. להוציא מן המדורה קרש עבה במיוחד שלא נדלק.		

23. לכבל המחבר את הקומקום החשמלי לחשמל יש שני קצוות: האחד המחובר לקומקום והשני - לשקע שבקיר. כאשר עליך לנתק את הקומקום מן החשמל (כדי למלא בו מים, למשל), איזה מן הקצוות תנתק?

<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
N=347	N=273

1. את הקצה שמתחבר לשקע שבקיר
2. את הקצה שמתחבר לקומקום.

68	66
----	----

24. בקטע שלפניך מתוארות פעילויות שונות, שחלקן הינן חתנהגות לא נכונה מבחינה בטיחותית. כל אחת מן הפעילויות מסומנת במספר. נא סמן בעיגול את מספרי הפעילויות שאינן נכונות מבחינה בטיחותית.

<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
N=353	N=287

- (1) רוני יצא מן המקלחת יחף. (2) היה לו חם, ולכן החליט לא להתנגב. (3) לפני צאתו מחדר האמבטיה הדליק את חרדיו שעמד על הכיור. (4) בדרכו לחדרו חיפש את נעליו ולא מצא אותן. (5) הוא חיבר את המגהץ לחשמל וגיהץ את הבגדים שהתכוון ללבוש. (6) רוני התלבש ולאחר שסיים להתלבש, חיפש ומצא סוף סוף את נעליו ונעל אותן.
- (7) הוא טלפן אל חברו, (8) ולאחר מכן הכין שיעורי בית.
- (9) כשסיים והתכוון לצאת מן הבית, ניתק את המגהץ.

73	71	(3)
71	70	(5)
33	36	(9)

<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
N=323	N=243

25. מהו מספר טלפון החירום של מכבי האש? _____

80	79
----	----

<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
N=327	N=241

26. מהו מספר טלפון החירום של מגן דוד אדום? _____

79	76
----	----

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=354	N=288
27. נא חקף בעיגול את המספרים של <u>חמשת</u> (5) הפריטים תמתארים מצבים מסוכנים ביותר בבית:		
1. מגבת רטובה המונחת ליד מכשיר המיקרוגל כשהוא מופעל		
2. הפעלת מכונת גילוח בחדר האמבטיה	14	18
3. הפעלת מייבש שיער בחדר המגורים (בסלון)		
4. טלויזיה הנשארת דלוקה כשבני הבית אינם בבית		
5. ארון שכל דלתותיו ומגירותיו פתוחות	35	16
6. בגדים רטובים המושארים בתוך מכונת הכביסה		
7. חומרי ניקוי הנמצאים בארון גבוה בבית שבו ילדים גדולים		
8. חומרי ניקוי הנמצאים מתחת לכיור בבית שבו ילדים קטנים	82	74
9. שטיח חמושאר הפוך (כששערותיו למטה) לאחר ניקוי הבית		
10. מגבת המונחת על הכיריים בזמן הבישול	73	69
11. תליית כביסה נוטפת מים בקומה גבוהה		
12. וילון שמגיע קרוב מדי לרצפה בבית שבו ילדים קטנים		
13. מדף עמוס ספרים מעל למיטה	75	63
14. מגחץ שבתוכו מי-ברז במקום מים מזוקקים		

נספח 5

השאלון לתלמידי כיתה ז' והתפלגות התשובות בו

על-יד כל שאלה בשאלון מופיע מספר התלמידים שהשיבו לשאלה וכן אחוז המשיבים לאפשרויות התשובה השונות. בחלק מן השאלון מצוין גם ממוצע הדירוגים לשאלה.

N

קבוצת ביקורת: 187
קבוצת ניסוי: 133
סך-הכל: 320

מכון הנרייטה סאלד המכון הארצי למחקר במדעי ההתנהגות

לתלמיד שלום,

משרד החינוך והתרבות והמוסד לביטוח לאומי מעוניינים ללמוד על עמדות והרגלים הקשורים בבטיחות סביבתית, בקרב תלמידי כיתות ז'-ח'.

במושג "בטיחות סביבתית" הכוונה להתנהגות בטוחה בבית, בבית-הספר וברחוב, להימנעות מסכנות של אש, מים, חשמל, אנשים זרים וכדומה.

לשם כך אנו מבקשים ממך לענות על השאלות בדפים המצורפים.

אנו מודים לך על שיתוף הפעולה.

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>	
1. האם ובאיזו מידה אתה שם לב למפגעים בטיחותיים, כלומר, לדברים העלולים לפגוע בבטיחותך ובבטיחות אנשים אחרים?	N=133	N=187	
1. כן, מאוד	32	19	
2. כן, די הרבה	50	55	
3. לא כל-כך	16	25	
4. בכלל לא	2	2	
	1.88	2.10	ממוצע:
2. האם אתה חושב, שבזמן האחרון אתה שם לב למפגעים בטיחותיים יותר מאשר קודם?	N=133	N=184	
1. כן, הרבה יותר מאשר קודם	23	19	
2. כן, קצת יותר מאשר קודם	45	35	
3. כמו קודם	28	42	
4. פחות מאשר קודם	4	4	
	2.12	2.32	ממוצע:

ביקורת	ניסוי	3. האם אתה חושב, שבזמן האחרון אתה יודע מה לעשות במצבי סכנה, יותר מאשר ידעת קודם?
N=186	N=133	
39	38	1. כן, הרבה יותר מאשר קודם
45	41	2. כן, קצת יותר מאשר קודם
15	20	3. כמו קודם
1	1	4. פחות מאשר קודם
1.79	1.84	ממוצע:

ביקורת	ניסוי	4. האם אתה חושב שבזמן האחרון אתה זחיר יותר מאשר היית קודם?
N=187	N=132	
32	41	1. כן, הרבה יותר מאשר קודם
35	36	2. כן, קצת יותר מאשר קודם
32	21	3. כמו קודם
2	3	4. פחות מאשר קודם
2.03	1.86	ממוצע:

ביקורת	ניסוי	5. האם אתה יכול להיזכר במקרה שבו הודעת למבוגר אחראי על מפגע בטיחותי שהבחנת בו מחוץ לביתך?
N=186	N=131	
36	28	1. כן
64	73	2. לא

ביקורת	ניסוי	
N=187	N=133	
27	20	אם כן, תן דוגמה דוגמא רלוונטית
6	5	דוגמא לא רלוונטית
65	74	אין דוגמא
2	2	הודיע, אך לא לאחראי

ביקורת	ניסוי	6. האם אתה מעיר, לפעמים, להוריך על מפגעים בטיחותיים שיש בביתכם?
N=186	N=133	
36	26	1. לא
26	29	2. כן, לעתים רחוקות
28	33	3. כן, מדי פעם
10	13	4. כן, לעתים קרובות

ביקורת	ניסוי	
N=183	N=133	
49	53	אם כן, תן דוגמה: דוגמא רלוונטית
7	6	דוגמא לא רלוונטית
44	41	אין דוגמא

7. בחודש האחרון, כמה פעמים הערת למישחו לגבי מפגע בטיחותי בבית?

(נא הקף בעיגול את המספר המתאים)

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	ויותר		
ניסוי	22	9	15	17	13	11	5	3	1	4		2.89	N=131
ביקורת	30	14	21	14	6	8	4	1	1	2		2.15	N=179

8. נא הקף בעיגול את הנושאים שאותם למדת השנה בכיתה (ניתן, כמובן, להקיף מספר אפשרויות):

	ניסוי	ביקורת
1. מניעת תאונות בבית	73	20
2. מניעת תאונות בבית-הספר	50	43
3. משחקים מסוכנים	76	53
4. דברים מסוכנים בחיק-הטבע או בטיול	11	18
5. זehירות מחשמל	78	19
6. זehירות מאש	57	28
7. זehירות מאנשים זרים	27	20
8. זehירות בכביש	64	49
9. עזרה ראשונה	10	19
10. יחס החלכה למניעת תאונות (לבתי-ספר דתיים)	11	4

9. האם למדת השנה בבית-הספר דברים חדשים, שלא ידעת קודם, לגבי תאונות ובטיחות בבית ובבית-הספר?

	ניסוי	ביקורת
1. כן, הרבה	14	4
2. כן, קצת	27	17
3. לא כל-כך	36	46
4. בכלל לא	24	33
ממוצע:	2.70	3.08

אם כן, נא פרט:

10. האם קיבלת את חוברת העבודה "בטיחות סביבתית - הגורם

האנושי"?

1. כן	95
2. לא	2
3. אינני זוכר	3

11. כמה פעמים, בערך, השתמשת בחוברת בכיתה?

(נא חקף בעיגול את המספר המתאים)

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	ויותר	N=123
ממוצע: 4.20	2	2	15	17	24	17	11	2	2	6	9	

12. כמה פעמים, בערך, השתמשת בחוברת בבית כשיעורי-בית?

(נא חקף בעיגול את המספר המתאים)

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	ויותר	N=128
ממוצע 2.23	27	15	22	15	9	5	2	1	2	4	9	

13. האם נהנית מדפי העבודה שבחוברת? N=131

1. נהנית מאוד	42
2. די נהנית	49
3. לא כל-כך נהנית	5
4. בכלל לא נהנית	2
5. לא הייתה לי חוברת	2

ממוצע: 1.66

14. מה רמתם של דפי העבודה שבחוברת? N=132

1. קלים מדי	41
2. קשים מדי	1
3. לא קלים מדי ולא קשים מדי	57
4. לא הייתה לי חוברת	2

ממוצע: 2.19

15. האם התקיימו השנה בכיתה שיעורים בנושאי התכנית "בטיחות N=129

סביבתית - הגורם האנושי", שבהם לא השתמשתם בחוברות

התכנית?

1. כן	33
2. לא	55
3. אינני זוכר	12

16. האם נחנית מלימוד התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בכיתה?	N=132		
1. מאוד נחנית	42		
2. די נחנית	49		
3. לא כל-כך נחנית	6		
4. בכלל לא נחנית	3		
	1.70		ממוצע:
17. האם היית רוצה ללמוד דברים נוספים בנושא "בטיחות סביבתית"?	N=133		
1. בהחלט כן	53		
2. חושב שכן	39		
3. חושב שלא	5		
4. בהחלט לא	2		
	1.56		ממוצע:
18. אם יש משהו נוסף בקשר ללימוד בכיתה של נושא "בטיחות סביבתית" שהיית רוצה לציין? נא פרט _____ _____ _____			
19. מחו הדבר הנכון ביותר שיכול לעשות אדם שבגדיו בוערים באש?	<u>ניסוי</u> N=131	<u>ביקורת</u> N=185	
1. להסיר מיד את הבגדים			
2. לרוץ כמה שיותר מהר על מנת להזעיק עזרה			
3. לשכב על הרצפה ולהתגלגל	60	52	
4. לצאת למקום פתוח			
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>	
20. כיצד יש לטפל בכוויה?	N=125	N=182	
1. לקרר באמצעות מים או כל נוזל אחר שנמצא בהישג יד			
2. לקרר באמצעות מים בלבד	54	52	
3. לא לגעת בכוויה ולהקפיד לא לשתות שום דבר למשך כשעה			
4. לפזר על הכוויה אבקת כלשחי (טלק, קמח וכדומה)			

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
21. טעות בטיחותית נפוצה הקשורה בגיהוץ היא -	N=123	N=182
1. לא לנתק את המגהץ מהחשמל לאחר סיום הגיהוץ	50	50
2. לא לרוקן את המים מהמגהץ לאחר סיום הגיהוץ		
3. להשתמש במגהץ במי ברז במקום במים מזוקקים		
4. לא להשתמש בקרש גיהוץ		
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
23. כאשר שולפים תקע מן השקע החשמלי, כיצד יש לעשות זאת?	N=131	N=184
1. יד אחת אוחזת בתקע והשנייה חופשית		
2. שתי ידיים אוחזות בתקע		
3. יד אחת אוחזת בתקע והשנייה בבית השקע	52	71
4. יד אחת אוחזת בשקע והשנייה חופשית		
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
24. לכבל המחבר את הקומקום החשמלי לחשמל יש שני קצוות: האחד המחובר לקומקום והשני - לשקע שבקיר. כאשר עליך לנתק את הקומקום מן החשמל (כדי למלא בו מים, למשל), איזה מן הקצוות תנתק?	N=130	N=186
1. את הקצה שמתחבר לשקע שבקיר	58	59
2. את הקצה שמתחבר לקומקום		
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
25. במקרה שפורצת דליקה כתוצאה משמן במחבת שנשכח על האש, והתלקח, מה עלינו לעשות?	N=123	N=184
1. לשפוך מים על המחבת		
2. לכסות את המחבת בשמיכה או במגבת הנמצאת בהישג יד	29	33
3. לפתוח מיד חלון בחדר שבו פרצה הדליקה		
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
26. מהו מספר טלפון החירום של מכבי האש? <u>102</u>	N=125	N=174
	85	78
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
27. מהו מספר טלפון החירום של מגן דוד אדום? <u>101</u>	N=125	N=171
	84	77

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
28. מהו המקום הטוב ביותר, מבין המקומות האפשריים הבאים, לאחסון תרופות?	N=131	N=184
1. ארון סגור בחדר האמבטיה		
2. מגירה בארון המטבח		
3. מגירה בחדר השינה	8	5
4. מדף בחדר השינה		
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
29. מה משמעות התאריך המופיע על גבי אריזת התרופות?	N=130	N=182
1. אין להשתמש בתרופה לפני התאריך המצוין על גבי האריזה		
2. אין להשתמש בתרופה לאחר התאריך המצוין על גבי האריזה	80	88
3. אין להשתמש בתרופה מעבר לשנה לאחר התאריך המצוין על גבי האריזה		
4. אין להשתמש בתרופה מעבר לחודשיים לאחר התאריך המצוין על גבי האריזה.		
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
30. אתה מדריך בתנועת-נוער, אתם מטיילים באפיק נחל, והגעתם למקום שבו הדרך מתפצלת לשני כיוונים. לא ברור לך איזה מבין שני המסלולים יוביל אתכם ליעדכם. מה עליך לעשות?	N=128	N=179
1. לארגן את המטיילים לקבוצות, ולשלוח כל קבוצה לכיוון אחר, על מנת לחפש את הדרך		
2. לשלוח מישהו שיטפס למעלה, למקום תצפית גבוה, על מנת לאתר את הדרך הנכונה		
3. לטפס בעצמך למעלה, למקום תצפית גבוה, על מנת לאתר את הדרך		
4. לחזור על עקבותיך למקום התחלת הטיול	48	43

31. הקף בעיגול את <u>חמשת</u> (5) הפריטים המציינים מצבים מסוכנים ביותר בבית:	<u>ניסוי</u> N=128	<u>ביקורת</u> N=183
1. מגבת רטובה המונחת ליד מכשיר המיקרוגל כשהוא מופעל		
2. הפעלת מכונת גילוח בחדר האמבטיה	13	12
3. הפעלת מייבש שיער בחדר המגורים (בסלון)		
4. טלויזיה הנשארת דלוקה כשבני הבית אינם בבית		
5. ארון שכל דלתותיו ומגירותיו פתוחות	33	23
6. בגדים רטובים המושארים בתוך מכונת הכביסה		
7. חומרי ניקוי הנמצאים מתחת לכיור בבית שבו ילדים קטנים	88	92
8. חומרי ניקוי הנמצאים בארון גבוה בבית שבו ילדים גדולים		
9. שטיח המונח הפוך (כששערותיו למטה) לאחר ניקוי הבית		
10. מגבת המונחת על הכיריים בעת הבישול	72	83
11. תליית כביסה נוטפת מים		
12. שטיפת הבית ביותר מדי מים		
13. וילון שמגיע קרוב מדי לרצפה בבית שבו ילדים קטנים		
14. מדף עמוס ספרים מעל למיטה	75	80
15. מגהץ שבתוכו מי-ברז במקום מים מזוקקים		

נספח 6

השאלון לתמידי כיתה ח' והתפלגות התשובות בו

על-יד כל שאלה בשאלון מופיע מספר התלמידים שחשיבו לשאלה וכן אחוז המשיבים לאפשרויות התשובה השונות. בחלק מן השאלות מצוין גם ממוצע הדירוגים לשאלה.

N

קבוצת ביקורת: 135

קבוצת ניסוי: 68

סך-הכל: 203

מכון הנרייטה סאלד
המכון הארצי למחקר במדעי החתנהגות

שאלון לתלמיד כיתה ח'

לתלמיד שלום,

משרד החינוך ותרבות והמוסד לביטוח לאומי מעוניינים ללמוד על עמדות ורגלים הקשורים בביטוח סביבתית, בקרב תלמידי כיתות ז' - ח'.

במושג "ביטוח סביבתית" הכוונה לחתנהגות בטוח בבית, בבית-הספר וברחוב, להימנעות מסכנות של אש, מים, חשמל, אנשים זרים וכדומה.

לשם כך אנו מבקשים ממך לענות על השאלות בדפים המצורפים.

אנו מודים לך על שיתוף הפעולה.

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
1. האם ובאיזו מידה אתה שם לב למפגעים בטיחותיים, כלומר, לדברים העלולים לפגוע בביטוחך ובביטוח אנשים אחרים?	N=67	N=133
1. כן, מאוד	13	20
2. כן, די הרבה	55	51
3. לא כל-כך	31	26
4. בכלל לא	-	3
	2.18	2.11
		ממוצע:
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
2. האם אתה חושב, שבזמן האחרון אתה שם לב למפגעים בטיחותיים יותר מאשר קודם?	N=67	N=133
1. כן, הרבה יותר מאשר קודם	13	17
2. כן, קצת יותר מאשר קודם	30	41
3. כמו קודם	57	40
4. פחות מאשר קודם	-	2
	2.43	2.26
		ממוצע:

ביקורת	ניסוי	3. האם אתה חושב, שבזמן האחרון אתה יודע מה לעשות במצבי סכנה, יותר מאשר ידעת קודם?
N=133	N=68	
25	35	1. כן, הרבה יותר מאשר קודם
50	40	2. כן, קצת יותר מאשר קודם
26	24	3. כמו קודם
-	2	4. פחות מאשר קודם
ממוצע: 2.01	1.91	
ביקורת	ניסוי	4. האם אתה חושב שבזמן האחרון אתה זחיר יותר מאשר היית קודם?
N=133	N=67	
28	22	1. כן, הרבה יותר מאשר קודם
44	49	2. כן, קצת יותר מאשר קודם
26	27	3. כמו קודם
2	2	4. פחות מאשר קודם
ממוצע: 2.02	2.08	
ביקורת	ניסוי	5. האם אתה יכול להיזכר במקרה שבו הודעת למבוגר אחראי על מפגע בטיחותי שהבחנת בו מחוץ לביתך?
N=133	N=65	
30	25	1. כן
70	75	2. לא

ניסוי	ביקורת	
N=68	N=135	
21	22	אם כן, תן דוגמה: דוגמא רלוונטית
2	2	דוגמא לא רלוונטית
78	73	אין דוגמא
-	4	הודיע אך לא לאחראי

ביקורת	ניסוי	6. האם אתה מעיר, לפעמים, לחוריך על מפגעים בטיחותיים שיש בביתכם?
N=133	N=65	
35	34	1. לא
18	17	2. כן, לעתים רחוקות
38	37	3. כן, מדי פעם
9	12	4. כן, לעתים קרובות
ממוצע: 2.22	2.28	

ביקורת	ניסוי	
N=135	N=68	
39	47	אם כן, תן דוגמה: דוגמא רלוונטית
9	6	דוגמא לא רלוונטית
52	47	אין דוגמא

7. בחודש האחרון, כמה פעמים הערת למישהו לגבי מפגע בטיחותי בבית?		(נא הקף בעיגול את המספר המתאים)										ניסוי	N=66	
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	ויותר		
ממוצע: 2.53	23	18	17	15	9	9	2	2	2	-	6	9		
ממוצע: 2.33	26	9	26	17	9	4	6	1	1	2	2	9		
	N=125													

ביקורת	ניסוי	8. נא הקף בעיגול את הנושאים שאותם למדת השנה בכיתה (ניתן, כמובן, להקיף מספר אפשרויות):
N=135	N=67	
27	81	1. מניעת תאונות בבית
36	57	2. מניעת תאונות בבית-הספר
47	69	3. משחקים מסוכנים
24	27	4. דברים מסוכנים בחיק-הטבע או בטיול
33	63	5. זהירות מחשמל
38	57	6. זהירות מאש
18	30	7. זהירות מאנשים זרים
57	55	8. זהירות בכביש
16	24	9. עזרה ראשונה
5	6	10. יחס החלכה למניעת תאונות (לבתי-ספר דתיים)

ביקורת	ניסוי	9. האם למדת השנה בבית-חספר דברים חדשים, <u>שלא ידעת קודם</u> , לגבי תאונות ובטיחות בבית ובבית-חספר?
N=131	N=65	
5	8	1. כן, הרבה
24	23	2. כן, קצת
44	46	3. לא כל-כך
28	23	4. בכלל לא
ממוצע: 2.94	2.85	

אם כן, נא פרט:

10. האם קיבלת את חוברת העבודה "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"?	N=66
1. כן	92
2. לא	2
3. אינני זוכר	6

11. כמה פעמים, בערך, השתמשת בחוברת בכיתה? (נא הקף בעיגול את המספר המתאים)	N=67
0	5
1	3
2	6
3	18
4	22
5	22
6	10
7	5
8	-
9	9
ויותר	4.45

12. כמה פעמים, בערך, השתמשת בחוברת בבית כשיעורי-בית? (נא הקף בעיגול את המספר המתאים)	N=67
0	60
1	10
2	16
3	5
4	3
5	5
6	-
7	-
8	-
9	2
ויותר	1.05

13. האם נהנית מדפי העבודה שבחוברת?	N=67
1. נהניתי מאוד	28
2. די נהניתי	43
3. לא כל-כך נהניתי	22
4. בכלל לא נהניתי	3
5. לא הייתה לי חוברת	3
ממוצע:	2.00

14. מה רמתם של דפי העבודה שבחוברת?	N=67	
1. קלים מדי	45	
2. קשים מדי	-	
3. לא קלים מדי ולא קשים מדי	52	
4. לא הייתה לי חוברת	3	
	2.09	ממוצע:
15. האם התקיימו השנה בכיתה שיעורים בנושאי התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי", שבחם לא השתמשם בחוברות התכנית?	N=66	
1. כן	36	
2. לא	46	
3. אינני זוכר	18	
16. האם נהנית מלימוד התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בכיתה?	N=66	
1. מאוד נהניתי	26	
2. די נהניתי	50	
3. לא כל-כך נהניתי	20	
4. בכלל לא נהניתי	5	
	2.03	ממוצע:
17. האם היית רוצה ללמוד דברים נוספים בנושא "בטיחות סביבתית"?	N=67	
1. בחלט כן	18	
2. חושב שכן	57	
3. חושב שלא	22	
4. בחלט לא	3	
	2.10	ממוצע:
18. אם יש משהו נוסף בקשר ללימוד בכיתה של נושא "בטיחות סביבתית" שחייב רוצה לציין? נא פרט		
_____		
_____		
_____		

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
19. מהו הדבר הנכון ביותר שיכול לעשות אדם שבגדיו בוברים באש?	N=67	N=131
1. להסיר מיד את הבגדים		
2. לרוץ כמה שיותר מהר על מנת להזעיק עזרה		
3. לשכב על הרצפה ולהתגלגל	88	77
4. לצאת למקום פתוח		
20. כיצד יש לטפל בכוויה?	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
1. לקרר באמצעות מים או כל נוזל אחר שנמצא בהישג יד	N=67	N=134
2. לקרר באמצעות מים בלבד	66	43
3. לא לגעת בכוויה ולהקפיד לא לשתות שום דבר למשך כשעה		
4. לפזר על הכוויה אבקה כלשהי (טלק, קמח וכדומה)		
21. טעות בטיחותית נפוצה הקשורה בגיהוץ היא -	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
1. לא לנתק את המגהץ מהחשמל לאחר סיום הגיהוץ	N=63	N=129
2. לא לרוקן את חמים מהמגהץ לאחר סיום הגיהוץ	71	54
3. להשתמש במגהץ במי ברז במקום במים מזוקקים		
4. לא להשתמש בקרש גיהוץ		
23. כאשר שולפים תקע מן השקע החשמלי, כיצד יש לעשות זאת?	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
1. יד אחת אוחזת בתקע והשנייה חופשית	N=67	N=134
2. שתי ידיים אוחזות בתקע		
3. יד אחת אוחזת בתקע והשנייה בבית השקע	76	60
4. יד אחת אוחזת בשקע והשנייה חופשית		
24. לכבל המחבר את הקומקום החשמלי לחשמל יש שני קצוות: האחד המחובר לקומקום והשני - לשקע שבקיר. כאשר עליך לנתק את הקומקום מן החשמל (כדי למלא בו מים, למשל), איזה מן הקצוות תנתק?	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
1. את הקצה שמתחבר לשקע שבקיר	N=67	N=134
2. את הקצה שמתחבר לקומקום	52	70

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
25. במקרה שפורצת דליקה כתוצאה משמן במחבת שנשכח על האש, וחתלקח, מה עלינו לעשות? 1. לשפוך מים על המחבת 2. לכסות את המחבת בשמיכה או במגבת הנמצאת בחישג יד 3. לפתוח מיד חלון בחדר שבו פרצה הדליקה	N=66	N=133
	50	44
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=66	N=115
26. מהו מספר טלפון החירום של מכבי האש? <u>102</u>	89	
27. מהו מספר טלפון החירום של מגן דוד אדום? <u>101</u>	89	
28. מהו המקום הטוב ביותר, מבין המקומות האפשריים הבאים, לאחסון תרופות? 1. ארון סגור בחדר האמבטיה 2. מגירה בארון המטבח 3. מגירה בחדר השינה 4. מדף בחדר השינה	N=67	N=134
	5	10
	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=66	N=133
29. מה משמעות התאריך המופיע על גבי אריזת התרופות? 1. אין להשתמש בתרופה לפני התאריך המצוין על גבי האריזה 2. אין להשתמש בתרופה לאחר התאריך המצוין על גבי האריזה 3. אין להשתמש בתרופה מעבר לשנה לאחר התאריך המצוין על גבי האריזה 4. אין להשתמש בתרופה מעבר לחודשיים לאחר התאריך המצוין על גבי האריזה.	89	84
30. אתה מדריך בתנועת-נוער, אתם מטיילים באפיק נחל, והגעתם למקום שבו הדרך מתפצלת לשני כיוונים. לא ברור לך איזה מבין שני המסלולים יוביל אתכם ליעדכם. מה עליך לעשות? 1. לארגן את המטיילים לקבוצות, ולשלוח כל קבוצה לכיוון אחר, על מנת לחפש את הדרך 2. לשלוח מישהו שיטפס למעלה, למקום תצפית גבוה, על מנת לאתר את הדרך הנכונה 3. לטפס בעצמך למעלה, למקום תצפית גבוה, על מנת לאתר את הדרך 4. לחזור על עקבותיך למקום התחלת הטיול	N=66	N=132
	41	41

	<u>ניסוי</u>	<u>ביקורת</u>
	N=65	N=134
31. הקף בעיגול את <u>חמשת</u> (5) הפריטים המציינים מצבים מסוכנים ביותר בבית:		
1. מגבת רטובה המונחת ליד מכשיר המיקרוגל כשהוא מופעל		
2. הפעלת מכונת גילוח בחדר האמבטיה	9	16
3. הפעלת מייבש שיער בחדר המגורים (בסלון)		
4. טלוויזיה הנשארת דלוקה כשבני הבית אינם בבית		
5. ארון שכל דלתותיו ומגירותיו פתוחות	39	29
6. בגדים רטובים המושארים בתוך מכונת הכביסה		
7. חומרי ניקוי הנמצאים מתחת לכיור בבית שבו ילדים קטנים	88	90
8. חומרי ניקוי הנמצאים בארון גבוה בבית שבו ילדים גדולים		
9. שטיח המונח הפוך (כששערותיו למטה) לאחר ניקוי הבית		
10. מגבת המונחת על הכיריים בעת הבישול	81	81
11. תליית כביסה נוטפת מים		
12. שטיפת הבית ביותר מדי מים		
13. וילון שמגיע קרוב מדי לרצפה בבית שבו ילדים קטנים		
14. מדף עמוס ספרים מעל למיטה	83	72
15. מגהץ שבתוכו מי-ברז במקום מים מזוקקים		

נספח 7

השאלון להורה והתפלגות בתשובות בו

על-יד כל שאלה בשאלון מופיע מספר ההורים שחשיבו לשאלה וכן אחוז
חמשיבים לאפשרויות התשובה השונות. בחלק מן השאלות מצוין גם ממוצע
הדירוגים לשאלה.

N

- קבוצת ביקורת:
- קבוצת ניסוי: 315
- סך-הכל:

מכון הנרייטח סאלד
המכון הארצי למחקר במדעי ההתנהגות

"בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"

שאלון להורה

להורה שלום,

במספר בתי-ספר בארץ מופעלת באופן ניסיוני תכנית הנקראת "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי". התכנית פותחה ומופעלת על-ידי מכון חמ"ו - המכון לחינוך מפעיל ומונע, בשיתוף עם משרד החינוך והתרבות, במימון ובליווי המוסד לביטוח לאומי.

מטרות התכנית הן להגביר את המודעות ואת המוטיבציה של התלמידים למניעת תאונות, להקנות לתלמידים כלים להתמודדות עם פגיעות ופציעות, ולעודד הרגלים נכונים בשמירה על בטיחות סביבתית.

מכון סאלד הוזמן לבדוק היבטים שונים של העיסוק בנושא בטיחות סביבתית באופן כללי, וכן היבטים שונים של הפעלת התכנית הספציפית.

בית-הספר שבו לומד ילדך משתתף בהפעלה הניסיונית של התכנית, ולמעשה הינך בין ההורים הראשונים המקבלים הדרכה בנושא. זו הסיבה שאנו מעוניינים מאד לקבל ממך משוב לגבי התרשמותך מן התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" ואופן הפעלתה בבית ספרו ובכיתתו של ילדך. הערותיך יעזרו לנו מאוד לבצע בתכנית שינויים בשנה"ל הבאה, ולהתאימה לצרכי התלמידים וההורים.

השאלון הינו בעילום שם, ותשובותיך תשמשנה לצרכי המחקר בלבד.

ב ב ר כ ה

עינת בנבנשתי-שרון
מרכזת המחקר

ד"ר קרול רזאל
מנהלת המחקר

* השאלות מנוסחות בלשון זכר, אך מכוונות לגברים ולנשים כאחד.
אתכן הסליחה.
** אם גם אתה וגם בן זוגך נוכחים היום בפעילות, אנו מבקשים
שהשאלון ימולא על-ידי אחד מכם בלבד.
*** כאשר במהלך השאלון מצויין 'ילדך', הכוונה היא לילד שבמסגרת
לימודיו אתה משתתף היום בפעילות בבית-הספר.

* נא ציין האם אתה:	N=302
.1. אם	78
.2. אב	22
.3. אחר. פרט:	

* מין הילד, שבמסגרת לימודיו השתתפת זה עתה בפעילות במסגרת התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" הוא:	N=30
.1. זכר	46
.2. נקבה	54

* הוא לומד בכיתה (נא הקף בעיגול את הכיתה המתאימה):	N=311
א	1
ב	34
ג	27
ד	25
ה	13
ו	-
ז	1
ח	-
ט	-

* האם יש לך ילדים נוספים?	N=298
.1. כן	96
.2. לא	4

אם כן, כמה מהם הם מתחת לגיל 18?

* האם גם בן זוגך משתתף הערב בפעילות הכיתתית?	N=302
.1. כן	21
.2. לא	80

* נא ציין באלו מן הפעילויות הבאות השתתפת במסגרת התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" (נא ציין 'כן' או 'לא' לגבי כל פעילות):

לא	כן		
23	77	1. הרצאה להורים.....	N=251
		2. פעילות כיתתית כגון זו שהסתיימה כעת)	N=262
18	82	משותפת להורים ולתלמידים (לפחות פעם אחת).....	

אם השתתפת בהרצאה להורים, האם ילדך היה נוכח בה?	*	N=292
1. כן, ילדי היה נוכח בהרצאה להורים		16
2. לא, ילדי לא היה נוכח בהרצאה להורים		69
3. לא השתתפתי בהרצאה להורים		15

* אם השתתפת בהרצאה בנושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בבית-הספר של ילדך, נא ציין באיזו מידה החרצאה: (אם לא השתתפת, נא עבור לשאלה הבאה)

ממוצע		ממידה רבה	ממידה מסוימת	ממידה מועטה	בכלל לא	נא הקף בעיגול את תשובתך לכל אחד מחפריטים הבאים	
1.44	N=224	63	33	4	1	היתה מאורגנת היטב	
1.31	N=230	77	17	4	2	הועברה על-ידי מרצה טוב	
1.42	N=232	69	22	6	3	היתה מעניינת לך	
2.07	N=226	34	35	20	11	העשירה את הידע שלך בנושא בטיחות סביבתית	
1.96	N=222	36	41	14	9	הגבירה את מודעותך לנושא בטיחות סביבתית	
1.90	N=104	45	34	7	14	הגבירה את מודעות ילדך לנושא בטיחות סביבתית. (אם הילד היה נוכח)	
1.96	N=212	40	36	12	12	הגבירה את נכונותך למעורבות בפעילויות בית-הספר של ילדך	

* בהתייחס לפעילות חמשתפת להורים ולתלמידים במסגרת כיתתית, נא ציין באיזו מידה פעילות זו: (אם לא השתתפת, נא עבור לשאלה הבאה)

נא הקף בעיגול את תשובתך לכל אחד מחפריטים הבאים	במידה רבה	במידה מסוימת	במידה מועטה	בכלל לא	ממוצע	N
היתה מאורגנת היטב	54	34	10	2	1.60	N=183
היתה מהנה לך	51	30	11	8	1.75	N=183
היתה מהנה לילדך	67	20	7	5	1.50	N=175
העשירה את הידע שלך בנושא הבטיחות	31	31	16	22	2.29	N=177
הגבירה את מודעותך לנושא בטיחות סביבתית	36	36	15	13	2.05	N=176
הגבירה את מודעות ילדך לנושא בטיחות סביבתית	54	34	9	2	1.60	N=180
הגבירה את נכונותך למעורבות בפעילויות בית-הספר של ילדך	49	29	12	11	1.84	N=172

* באיזו מידה, לדעתך, תרמה הפעילות בכיתות (שהסתיימה כעת), לתועלת שילדך הפיק מחתכנית? N=226

1. במידה רבה. איך?	59
2. במידה מסוימת. איך?	31
3. במידה מועטה. מדוע?	6
4. בכלל לא. מדוע?	4
ממוצע:	1.56

* האם השתתפת בהזדמנות אחרת בפעילות כיתתית נוספת הקשורה לתכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"? N=263

1. כן. כמה פעמים?	14
נא פרט מה כללה הפעילות:	
2. לא	86
ממוצע:	1.86

* N=303	באיזו מידה אתה מעורב, בדרך כלל, בפעילויות הנערכות בבית-הספר
	שבו לומד ילדך?
	1. במידה רבה 33
	2. במידה מסוימת 43
	3. במידה מועטה 18
	4. בכלל לא 7
	ממוצע: 1.98
* N=282	באיזו מידה, לדעתך, רצויה מעורבות פעילה של הורי התלמידים
	בהפעלת נושא בטיחות בבית-הספר? (לא כולל בטיחות בדרכים)
	1. במידה רבה. במה? 56
	2. במידה מסוימת. במה? 32
	3. במידה מועטה 10
	4. בכלל לא 3
	ממוצע: 1.59
* N=280	מידת המעורבות שנדרשה ממך בתכנית "בטיחות סביבתית - הגורם
	האנושי" היתה לדעתך-
	1. מתאימה 81
	2. רבה מדי 3
	3. מועטה מדי 16
	ממוצע: 1.35
	אם ענית 'רבה מדי' או 'מועטה מדי', אנא פרט:
	_____
	_____
	_____
* N=285	מי, לדעתך, אחראי על הקניית הרגלים נכונים לילד בנושא בטיחות
	סביבתית (סכנות של חשמל, אש, מים, זהירות מזרים, מפגעים
	בטיחותיים וכדומה, לא כולל בטיחות בדרכים)?
	1. בעיקר בית-הספר 2
	2. בעיקר בית-הספר אך גם החורים 7
	3. בית-הספר והחורים במידה שווה 37
	4. בעיקר החורים אך גם בית הספר 47
	5. בעיקר החורים 8
	ממוצע: 3.51

<p>האם היית מסכים שבית-הספר של ילדך יוותר על שיעורים ממערכת הלימודים הרגילה כדי ללמד את נושא בטיחות סביבתית?</p>	* N=285
<p>1. כן, על חשבון שיעור/ים בנושאי לימוד <u>חשובים</u> כגון (פרט נושא/ים): _____</p>	33
<p>2. כן, אך רק על חשבון שיעור/ים בנושאי לימוד <u>לא כל כך חשובים</u> כגון (פרט נושא/ים): _____</p>	41
<p>3. לא, יש ללמד את הנושא רק אם זה לא בא על חשבון נושאי לימוד אחרים</p>	26
<p>האם, לפני שהוזמנת לפעילות היום, היה ידוע לך שילדך לומר בבית-הספר את התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"?</p>	* N=275
<p>1. ידעתי שהוא לומד את הנושא, אך לא הכרתי את פרטי התכנית</p>	36
<p>2. ידעתי שהוא לומד את הנושא, והכרתי מעט מפרטי התכנית</p>	40
<p>3. ידעתי שהוא לומד את הנושא, והכרתי היטב את פרטי התכנית</p>	13
<p>4. לא ידעתי שהוא לומד את הנושא</p>	12
<p>האם ידוע לך אלו נושאים ילדך למד במסגרת התכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"? נא פרט:</p>	* N=116
<p>א. _____</p>	
<p>ב. _____</p>	
<p>ג. _____</p>	
<p>ד. _____</p>	
<p>ה. _____</p>	
<p>האם ילדך קיבל את החוברת לתלמיד בנושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי"?</p>	* N=277
<p>1. כן</p>	81
<p>2. לא</p>	4
<p>3. לא ידוע לי</p>	15

	* N=272	
האם הילד עבד בדפי העבודה שבחברת בבית?		
1. כן, פעמים רבות. כמה בערך? _____	47	
2. כן, פעמים ספורות. כמה בערך? _____	22	
3. לא	13	
4. לא ידוע לי	19	
	* N=259	
מה דעתך, באופן כללי, על החוברת?		
1. חוברת מצוינת	22	
2. חוברת טובה	38	
3. חוברת בינונית	3	
4. חוברת לא כל-כך טובה	1	
5. אין לי דיעה בנושא	6	
6. אינני מכיר את החוברת	31	
	1.99	ממוצע:
האם חוטלו על ילדך משימות לביצוע בבית במסגרת לימוד חנושא	* N=260	
"בטיחות סביבתית - הגורם האנושי?"		
1. כן, משימות רבות	15	
2. כן, משימות מעטות	30	
3. לא	18	
4. לא ידוע לי	38	
נא פרט אילו משימות: _____	*	
_____		
_____		
_____		
	* N=251	
האם ילדך ביצע את המשימות שהוטלו עליו לביצוע בבית?		
1. כן, את כולן	37	
2. כן, את רובן	16	
3. כן, חלק קטן מהן	6	
4. לא	2	
5. לא ידוע לי	33	
6. לא היו משימות כאלה	7	
	1.53	ממוצע:

האם ילדך שיתף בביצוע המשימות בני משפחה אחרים?	*	N=262
1. כן, בכל המשימות		10
2. כן, ברוב המשימות		13
3. כן, בחלק קטן מהמשימות		20
4. לא		26
5. לא ידוע לי		21
6. לא היו משימות כאלה		11
		ממוצע: 2.90
האם בעקבות הלימוד בכיתה של הנושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי", ילדך מעיר לך ולמשפחה יותר מאשר קודם על מפגעים בטיחותיים בבית?	*	N=264
1. בהחלט כן		37
2. חושב שכן		31
3. חושב שלא		24
4. בהחלט לא		8
5. נא פרט:		
		ממוצע: 2.04
האם אתה חושב שבעקבות לימוד נושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בכיתה, ילדך מודע יותר למפגעים בטיחותיים?	*	N=258
1. בהחלט כן. במה?		53
2. חושב שכן. במה?		39
3. חושב שלא		7
4. בהחלט לא		1
		ממוצע: 1.56
האם אתה חושב שבעקבות לימוד נושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בכיתה, הפך ילדך לזכיר יותר?	*	N=255
1. בהחלט כן. במה?		42
2. חושב שכן. במה?		44
3. חושב שלא		13
4. בהחלט לא		2
		ממוצע: 1.73

* N=258	האם בעקבות הלימוד בכיתה של נושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי", ילדך סיפר לך או לבני המשפחה האחרים על נושאי בטיחות ומפגעים בטיחותיים?
29	1. כן, הרבה
40	2. כן, מעט
24	3. לא
7	4. לא ידוע לי
ממוצע: 2.08	

* אם כן (הרבה או מעט), נא פרט מה סיפר: _____
_____
_____
_____

* N=254	האם בעקבות כך שילדך למד בכיתה את נושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי", דיברת <u>אתך</u> גם עם ילדיך האחרים על הנושא?
20	1. כן, הרבה
32	2. כן, מעט
22	3. לא כל-כך
24	4. בכלל לא
2	5. אין לי ילדים נוספים
ממוצע: 2.51	

* N=258	האם אתה חושב שבעקבות כך שילדך למד בכיתה את נושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" <u>אתה</u> מודע יותר למפגעים בטיחותיים?
37	1. בהחלט כן
31	2. חושב שכן
21	3. חושב שלא
11	4. בהחלט לא
ממוצע: 2.06	

* N=255 האם אתה חושב שבעקבות כך שילדך למד בכיתה את נושא "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי", בני משפחתך באופן כללי מודעים יותר למפגעים בטיחותיים?

1. בהחלט כן	34
2. חושב שכן	34
3. חושב שלא	26
4. בהחלט לא	6

ממוצע: 2.04

* N=256 האם, לדעתך, לימוד נושא בטיחות סביבתית בכיתה, תרם לילדך?

1. כן, תרם מאוד	54
2. כן, די תרם	39
3. לא כל-כך תרם	6
4. בכלל לא תרם	1

ממוצע: 1.54

* נא פרט:

---

* אם יש לך הערות נוספות או הצעות לשינויים, הקשורים לנושא בטיחות סביבתית וחוראתו בבית הספר בכלל, וכן בתכנית "בטיחות סביבתית - הגורם האנושי" בפרט, שיכולות לסייע לנו, נשמח מאוד אם תפרטן:

An Evaluation of the "Environmental Safety - The Human Factor" Program

Abstract

A school program entitled "Environmental Safety - The Human Factor" was implemented on an experimental basis in twenty-six Israeli schools. The program was aimed at increasing pupils' awareness of environmental safety, and fostering appropriate behavior with respect to it. The program was developed by the H.E.M.O. Institute and implemented in the schools in conjunction with the Ministry of Education and Culture through the support of the Fund for Demonstration Projects of the National Insurance Institute. The Szold Institute, The National Institute for Research in the Behavioral Sciences, was asked by the Fund for Demonstration Projects to evaluate the program and its implementation.

Our study indicated: that all of the schools implemented the program to some degree, as did 90% of the teachers who were asked to do so; that the program was implemented in all the grades it was intended to be, even though it was perceived most favorably by teachers and pupils in the lower grades; that the principals were highly satisfied with the work of the Hemo Institute; that the teachers were satisfied with the training and the book they received to implement the program and felt that they could administer the program in future without additional training; that neither principals nor teachers felt that it was too much of an effort for them to administer the program.

The biggest problem faced by principals and teachers in implementing the program was that it was presented to them too late in the school year to allow them to plan, as they would have liked, its insertion into their yearly schedule. Its

arrival at a late date also prevented it from being implemented over a 3-month period as planned by its developers.

Although both principals and teachers were quite satisfied with most aspects of the program, they were less positive about how much it affected pupil awareness and pupil behavior with respect to environmental safety. A test administered to pupils who participated in the program as well as to those who had not, did not indicate that those who had studied the program knew more about environmental safety than those who had not. An attempt to measure student awareness of environmental safety yielded similar findings.

We suggest enriching the program for the higher grades and providing more activities for pupils to carry out at home so that the messages it contains reach the home, that it deliver more systematically, more detailed information about environmental safety, in addition to trying to raise awareness of the subject, and that the program be sent to schools as early as possible in the school year.

